

KURBANOV GANI ABILOVICH

**OLY HARBIY TA'LIM
MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING
AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR ASOSIDA
KASBIY KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISH**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN
VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
MIRZO ULUBEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETI HARBIY TAYYORGARLIK O‘QUV MARKAZI**

KURBANOV GANI ABILOVICH

**OLIV HARBIY TA'LIM MUASSASALARI
O'QITUVCHILARINING AKMEOLOGIK
MEXANIZMLAR ASOSIDA KASBIY
KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH**

MONOGRAFIYA

**pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent, polkovnik K.A. Xaydarov tahriri ostida**

Toshkent – 2024

UDK: 378.096:355.23-057.8(575.1)

Monografiya oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish maqsadida, tarixiy va ijtimoiy-psixologik omillari, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikalarini amaliyotga joriy etishda dunyodagi rivojlangan mamlakatlari Rossiya Federatsiyasi, Belarus Respublikasi, Yaponiya, Finlyandiya, Singapur, Turkiya, Shvetsiya va boshqalarning ilg'or tajribalari inobatga olingan bo'lib, mazkur monografiyada akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari pedagogik muammo sifatida, o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari va metodologik asoslari ochib berilgan.

Kurbanov G.A. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish: Monografiya / pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, polkovnik K.A. Xaydarov tahriri ostida. – T.: Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti harbiy tayyorgarlik o'quv markazi, 2024. – 220 b.

Taqrizchilar:

Tagayev V.I., Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi boshlig'ining moddiy-ta'minot turlari bo'yicha o'rinbasari, dotsent, podpolkovnik

Medetova R.M., Tarbiya pedagogikasi milliy instituti bo'lim mudiri, pedagogika fanlari doktori, katta ilmiy xodim

“Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish” nomli monografiya Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi o'quv-uslubiy kengashi tomonidan muhokamadan o'tkazilgan va (2024-yil 29 noyabr 3-sonli bayonnoma qaroriga asosan) tasdiqlangan.

KIRISH

Jahon harbiy ta'lim muassasalarida akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi amaliyotga keng tatbiq etilmoqda. YUNESKO (UNESCO IST Competency Framework for Teachers)ning ko'rsatmalarida o'qituvchilar rivojlanayotgan bilimlar jamiyati talablariga javob beradigan o'quv ishlarining usullari va tashkiliy shakllarini qo'llashlari kerakligi aytilgan [147]. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikalarini amaliyotga joriy etishda ilmiy tadqiqotlar Rossiya Federatsiyasi, Belarus Respublikasi, Yaponiya, Finlyandiya, Singapur, Turkiya, Shvetsiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda yirik loyihalarni amalga oshirish bo'yicha tashkiliy ishlar olib borilmoqda.

Jahonning ilg'or ilmiy-tadqiqot muassasalarida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikalarini ishlab chiqish, kasbiy kompetensiyani konseptual asoslash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga "kasbiy kompetensiya" tushunchasini ochib beradigan ilmiy tadqiqotlar, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida pedagogik sharoitlarni takomillashtirish, ta'lim muhitida normativ, moddiy-texnik va axborot bazasini takomillashtirish bo'yicha ham ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Davlatimizda so'nggi yillarda milliy oliy harbiy ta'lim tizimini isloh qilish, ta'limning maqsadlari va yakuniy natijalarini belgilab beruvchi va akmeologik mexanizmlarga asoslangan oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tashkil etishga rahbarlik qiluvchi davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'nalishlarini dolzarblashtiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmonida "Oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan

yangi bosqichga ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish” [10] ustuvor vazifa etib belgilandi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi samarali qo‘llash boyicha tadqiqotlar ko‘lamini kengaytirishni taqozo etmoqda. Oliy harbiy ta‘lim muassasalarining o‘quv jarayoniga akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish zarurati va pedagogik innovatsiyalarni joriy etish o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi darajasiga qo‘yiladigan talablarni o‘zgartirish uchun asos bo‘lmoqda.

Mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada O‘zbekiston Respublikasi 2018-yil 9-yanvardagi O‘RQ-458-son “O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to‘g‘risida”gi [7], 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-367-son [8] va O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O‘RQ-901-son “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi [192] qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘limini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi [10], 2020-yil 27-fevraldagi PF-4623-sonli “Pedagogik ta‘lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [11], 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta‘lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [13] farmonlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi qarori [14], O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 23-fevraldagi VM-140-son “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori [22] hamda mazkur sohaga taalluqli boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda xizmat qiladi.

O'qituvchilarda kompetensiya va kompetenlikni rivojlantirish hamda pedagogik jihatlarini inobatga olishni tadqiq etgan respublikamiz olimlari R.X. Djurayev [56], O. Jamoliddinova [65], X.I. Ibraimov [73], A. Kuranboyev [92], Sh.Q. Mardonov [104], N.A. Muslimov [117], O. Musurmonova [118], G.A. Ne'matova, N.M. Egamberdiyeva, M. Quronovlar [73]; oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarini zamonaviy metodikalar asosida o'qitish masalalari hamda nazariy va uslubiy asoslari Z.Sh. Alimardonov [27], S.Y. Ahrorov [33], A.A. Vaxobov [46], F.A. Dosumxodjayev [63], S.O. Otamurodov, R.V. Pantin [129], A.A. Uzoqov, F.U. Umarov [157], K.A. Xaydarov [158], B.V. Xasanboyev [160], A.R. Xonimqulov [165], I.Y. Egamberdiyev [174], N.J. Eshnayevlar [179] tomonidan ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan N.O. Verbiskaya [48], V.A. Glebov [51], I.F. Golovseva [52], I.D. Demakova [57], Ye.A. Demina [58], S.I. Zimin [70], I.A. Zimnyaya [71], D.A. Ivanov [76], Ye.A. Ignateva [77], I.F. Isaev [79], Ye.V. Karacheva [82], A.M. Leontev [95], N.N. Pachina [131], S.S. Sedova [142], D.A. Xlistunov [162], M.M. Shexter [171] tomonidan oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Xorij olimlari J.From [188], J. Howell [189], Lab dos Santos [190], K. Mamchur [192], M. Vaintraublar [193] kasbiy kompetensiyaning mohiyati, ta'lim va tarbiyada ahamiyati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishgan.

Biroq oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini qo'llashning pedagogik xususiyatlari, mazmuni, mazkur jarayonni amalga oshirish modeli va texnologik tizimi ishlab chiqilmagan. Bu esa, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini samarali qo'llashni taqozo etadi.

Dissertatsiya O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasining 2022-yil 26-avgustdagi 17/932-sonli “MPQ” shifrdagi innovatsion loyihada doirasida amalga oshirilgan.

Tadqiqotning maqsadi oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining mazmun-mohiyatini va tuzilmasini aniqlashtirish;

oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash;

oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik modelini takomillashtirish;

oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasining rivojlanganlik darajasini baholash mezonlarini takomillashtirish.

Tadqiqot obyekti sifatida oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni belgilanib, Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi va O‘zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazining 188 nafar respondentlari ishtirok etdi.

Tadqiqot predmetini oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish mazmuni, shakli, metodi va vositalari tashkil etadi.

Tadqiqot usullari. Tadqiqot davomida oliy harbiy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha meyoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish, qiyosiy, deskriptiv statistika va korelyatsion tahlil, sintez, taqqoslash, sotsiologik usullar (anketa, suhbat, intervyu), pedagogik kuzatish, tajriba-sinov ishi, matematik va statistik usullardan foydalanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar mazmuniga (kasbiy faoliyatning qiymat yo'nalishlarini aniqlash, kasbiy maqsadlarni to'g'ri belgilash, kasbiy motivatsiya va professional muvaffaqiyatga intilish) doir tuzilmalari, o'zaro aloqadorligi, rivojlanish funksiyalari (madaniyatlararo muloqot, o'z-o'zini anglash va transformatsiya) belgilanishi asosida aniqlashtirilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzluksizlik, izchillik, ko'rgazmalilik kabi tamoiyllarga muvofiq amaliyotga tatbiq etilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini kasbiy o'zini o'zi anglash qobiliyati, kasbiy diqqat, tafakkurning ijtimoiy ahamiyatliligi, aniq va nostandart vaziyatlarda pedagogik faoliyatni tashkil eta olishi, kasbiy etuk pedagog darajasiga erishish barqarorligini ta'minlash asosida modeli takomillashtirilgan;

pedagogik tajriba-sinov ishlari natijasida akmeologik mexanizmlarning baholash mezonlari (kommunikativ, hamkorlik, kognitiv, praksiologik) va uning shakllanish darajalari (yuqori, o'rta, past) asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi rivojlantirilgan.

Tadqiqotning amaliy natijalari quyidagilarda o'z aksini topgan:

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladigan metodik ta'minot takomillashtirilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasini baholash uchun diagnostik materiallar ishlab chiqilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha kasbiy ta'lim dasturi ishlab chiqilgan;

“Kiyim-kechak ta'minotini tashkillashtirish” darsligi ishlab chiqilgan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi o'rganilayotgan muammo chuqur nazariy tahlil qilinganligi, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida shaxsiy pozitsiyalarning nazariy-uslubiy asosliligi, tadqiqot vazifalariga mos keladigan nazariy va amaliy usullar amalga oshirilganligi, o'qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari asosida tajribasinov ishlari samaradorligi matematik-statistik metodlar vositasida aniqlanganligi, xulosa, taklif va tavsiyalarning amaliyotga joriy etilganligi hamda olingan natijalarning vakolatli tuzilmalar tomonidan tasdiqlangani bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati pedagogik kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda o'qituvchining faoliyati, “kasbiy kompetensiya” tushunchasining pedagogik kategoriya sifatidagi mazmun-mohiyati, mazkur jarayonning tuzilmasi, komponentlari, asosiy jihatlari, funksiyalarining aniqlashtirilganligi, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari ochib berilganligi va pedagogik imkoniyatlarning yoritib berilganligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli, mazkur modelni amaliyotga joriy etishning pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirilganligi, o'qituvchi kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ishlab chiqilgan metodikasi kasbiy tayyorgarlikning maqsadi, mazmuni va protsessual vositalarini o'z ichiga oladi, auditoriya va auditoriyadan tashqari

mashg'ulotlarda oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga doir amaliy topshiriqlar, o'qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga doir ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi mavzusida olib borilgan tadqiqot natijalari asosida:

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining mazmuni (kasbiy faoliyatning qiymat yo'nalishlarini aniqlash, kasbiy maqsadlarni to'g'ri belgilash, kasbiy motivatsiya va professional muvaffaqiyatga intilish)ga doir tuzilmasi, o'zaro aloqadorligi, rivojlanish funksiyalari (o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini rivojlantirish, madaniyatlararo muloqot va transformatsiya) "Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish" mavzusidagi metodik tavsiyalarning mazmuniga kiritilgan (O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining 2024-yil 21-oktyabrdagi 10/2215-sonli dalolatnomasi). Natijada, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'quv rejalari va dasturlari, metodik ta'minotini takomillashtirishga xizmat qilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzluksizlik, izchillik, ko'rgazmalilik kabi prinsiplarga muvofiq amaliyotga tatbiq etish bo'yicha takliflar "Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish" metodik tavsiyalarning mazmuniga singdirilgan (O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining 2024-yil 21-oktyabrdagi 10/2215-sonli dalolatnomasi). Natijada, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida pedagogik shart-sharoitlar takomillashtirilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini kasbiy o'zini o'zi anglash qobiliyati, kasbiy diqqat, tafakkurning ijtimoyi ahamiyatligi, aniq va nostandart vaziyatlarda pedagogik faoliyatni tashkil eta olishi, kasbiy etuk pedagog darajasiga erishish barqarorligini ta'minlash asosida modeli takomillashtirilishi, uning maqsadli, mazmunli va natijali bloklari mazmuni aniqlashtirilishi, samaradorligini baholash mezonlari ishlab chiqilishi bo'yicha takliflar "Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish" mavzusidagi metodik tavsiyalarning mazmuniga singdirilgan (O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining 2024-yil 21-oktyabrdagi 10/2215-sonli dalolatnomasi). Natijada, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli takomillashtirilgan;

akmeologik mexanizmlarning baholash mezonlari (kommunikativ, hamkorlik, kognitiv, praksiologik, universal, kreativ) va uning darajalari (yuqori, o'rta, past) asosidagi takliflar ilmiy-tadqiqot jarayonida keng qo'llanilgan (O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining 2024-yil 21-oktyabrdagi 10/2215-sonli dalolatnomasi). Natijada, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun pedagogik imkoniyatlari yaratilgan.

I-BOB. OLIY HARBIY TA'LIM MUASSASALARI
O'QITUVCHILARINING AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR
ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING
ILMIY-METODIK ASOSLARI

1.1-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari
o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning
ilmiy-metodik asoslari pedagogik muammo sifatida

Globalashuv sharoitida malakali o'qituvchilarini tayyorlash masalalari tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Har doim malakali o'qituvchilar jamiyat rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, uning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashda etakchi o'rinni egallagan. O'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi "kompetentlik" darajasi tushunchasida o'z ifodasini topadi.

Har qanday sohadagi mutaxassisning kasbiy kompetensiyalar uning amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, so'nggi yillarda O'zbekistonda o'qituvchilarining malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Har bir o'qituvchi uchun kasbiy faoliyatni tashkil etishda kompetensiyasini namoyon etish zarur.

Kompetensiya mutaxassis tomonidan nazariy bilimlarni, amaliy ko'nikmalarni chuqur o'zlashtirishni, kasbiy tajriba va shaxsiy fazilatlar majmuasining mavjudligini va ulardan bevosita amaliyotda samarali foydalanishni o'z ichiga oladi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ularning faoliyati samaradorligini oshirishga qiziqish va intilishlarini shakllantirishga ta'sir qiladi. Kompetensiya mutaxassis tomonidan nazariy bilimlarni, amaliy ko'nikmalarni chuqur o'zlashtirishni, kasbiy tajriba va shaxsiy fazilatlar majmuasining

mavjudligini va ulardan bevosita amaliyotda samarali foydalanishni o'z ichiga oladi.

Kasbiy tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun "kompetensiya" tushunchasi qo'llaniladi. Har qanday sohadagi kasbiy kompetensiya deganda, mutaxassisning amaliy faoliyatga tayyorligi tushuniladi. Bu erda tayyorgarlik darajasini baholash juda muhimdir. Shuning uchun so'nggi yillarda O'zbekistonda o'qituvchilarining malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy davlatlar ham tobora ko'proq ma'lumot va bilimlarga tayanmoqdalar. Buning uchun quyidagilar talab qilinadi: axborot bilan ishlash uchun innovatsion va raqamli texnologiyalaridan qanday foydalanishni biladigan, aks ettirishga, muammolarni hal qilishga va yangi bilimlarni ishlab chiqarishga qodir mutaxassislarni tarbiyalash; har kimga ko'proq bilimdon va topqir bo'lishga yordam berish, ularning hayotiy traektoriyasini samarali boshqarish, to'laqonli va band hayotdan zavqlanish; barcha fuqarolarni jamiyatda to'liq ishtirok etishga undash, ularning hayotiga ta'sir qilishi mumkin; madaniyatlararo tushunishni rag'batlantirish va nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishga ko'maklashish.

Ushbu vazifalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlari bilan belgilanadi va zamonaviy dunyoda ta'lim tizimlari ishining asosini tashkil etadi. Ushbu maqsadlarga o'qituvchilarning tegishli tayyorgarligisiz erishish mumkin emas. Shu sababli, YUNESKO axborot texnologiyalarini yaratish bo'yicha jahon yetakchilari va maktabni axborotlashtirish sohasidagi yetakchi ekspertlar bilan hamkorlikda o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kompetensiyasiga qo'yiladigan talablarni YUNESKO (UNESCO ACT Competency Framework for Teachers) qayd etuvchi xalqaro tavsiyalar ishlab chiqdi. Ushbu vazifalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlari bilan belgilanadi va zamonaviy dunyoda ta'lim tizimlari ishining asosini tashkil etadi. Ushbu maqsadlarga o'qituvchilarning tegishli tayyorgarligisiz erishish mumkin emas. Ushbu talablarga javob beradigan o'qituvchilar axborot-kommunikatsiya

texnologiyalari bilan ta'minlangan ta'lim muhitida o'quv jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirishga qodir. YUNESKOning tavsiyalari shuni ta'kidlaydiki, zamonaviy o'qituvchi texnologik jihatdan savodli bo'lishi va talabalarida tegishli texnologik ko'nikma va malakalarni shakllantirishi etarli emas.

Zamonaviy o'qituvchi kursantlarga muvaffaqiyatli hamkorlik qilish, yuzaga keladigan muammolarni hal qilish, ko'nikmalarini o'rganish va natijada to'laqonli fuqarolar va ishchilar bo'lish uchun AKTdan foydalanishda yordam berishi kerak. Shunday qilib, tavsiyalar o'qituvchilar ishining barcha jihatlariga ta'sir qiladi. Ular orasida: axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'limdagi rolini tushunish (ta'lim siyosati bilan tanishish, ta'lim siyosatini tushunish, innovatsiyalarni boshlash); o'quv dasturi va baholash (asosiy bilimlar, bilimlarni qo'llash, bilimlar jamiyati aholisining ko'nikmalari); pedagogik amaliyotlar (axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, murakkab muammolarni hal qilish, o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyati); texnik va dasturiy vositalar (asosiy texnologiyalarni tarqatadigan asboblari, murakkab vositalar); o'quv jarayonini tashkil etish va boshqarish (o'quv ishlarining an'anaviy shakllari, hamkorlik guruhlari, o'quv tashkiloti); kasbiy rivojlanish (kompyuter savodxonligi, yordam va murabbiylik, o'qituvchi kursant ustasi sifatida).

Tavsiyalar ta'limni axborotlashtirishga uchta yondashuvni hisobga olgan holda tuzilgan bo'lib, ular axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta'minlangan ta'lim muhitida ishlashni o'zlashtirgan o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishining tegishli bosqichlari bilan bog'liq. Birinchi yondashuv – "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash" – o'qituvchilardan kursantlarga o'quv ishlari samaradorligini oshirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda yordam berish qobiliyatini talab qiladi. Ikkinchisi – "Bilimlarni o'zlashtirish" – o'qituvchilardan kursantlarga o'quv fanlari mazmunini chuqur o'zlashtirishda yordam berish,

olingan bilimlarni real dunyoda yuzaga keladigan murakkab muammolarni hal qilishda qo'llash qobiliyatini talab qiladi. Uchinchi – “Bilim ishlab chiqarish” – o'qituvchilardan kursantlarga yordam berish, jamiyatning barkamol rivojlanishi va gullab-yashnashi uchun zarur bo'lgan yangi bilimlarni ishlab chiqarish va yaratish qobiliyatini talab qiladi. YUNESKO hujjatlarida hamma tomonidan ta'limning istalgan natijasi sifatida ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan kompetentsiyalar doirasi qayd etilgan.

Xalqaro ta'lim komissiyasining hisobotida J. Delor ta'limga asoslangan “to'rtta ustun”ni shakllantirdi (bilishni o'rganish, qilishni o'rganish, birgalikda yashashni o'rganish, yashashni o'rganish) va asosiy global kompetentsiyalarni aniqladi.

Shunday qilib, J. Deloruga ko'ra, ulardan biri “nafaqat kasbiy kompetensiyaga ega bo'lish uchun, balki turli xil ko'p vaziyatlarni hal qilish va guruhda ishlash imkoniyatini beradigan kompetentsiyani yanada kengroq o'rganish”.

O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan zamonaviy oliy ta'limni yanada rivojlantirish, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev 2018-yil 24-oktyabrda oliy ta'limni yanada rivojlantirish, kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda integratsiyani kengaytirish masalalari bo'yicha yig'ilishda shunday dedi: “iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida oliy ta'lim tizimi rivojlanishning “lokomotivi” bo'lish o'rniga, zamon bilan hamnafas emasligi achinarli. Achchiq haqiqat shundaki, bizda mehnat bozoridagi tarkibiy o'zgarishlarga javob beradigan, yoshlarni kasblarga o'rgatadigan, ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantiradigan tizim yo'q”.

Davlatimiz rahbariyati tomonidan bu masalani samarali yechishda respublikada bir qancha ishlar amalga oshirildi: 1) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil qaroriga asosan 2020-2021-o'quv yilidan boshlab Toshkent shahridagi oliy ta'lim muassasalaridagi 11 harbiy kafedralari asosida

O‘zbekiston milliy universitetida Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi tashkil etildi. 2) O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining qaroriga binoan 2021-2022-o‘quv yilida oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilari pedagogika yo‘nalishi bo‘yicha magistraturaga o‘qishga qabul qilindi. 3) O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 2022-yil 28-iyundagi 469-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasining Harbiy xavfsizlik va davlat mudofaasi fakultetiga 2023-yilda nomzodlarni o‘qishga qabul qilishni tashkillashtirish va o‘tkazish to‘g‘risida”gi buyrug‘i qabul qilindi. 4) O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar bo‘yicha o‘rinbosarining 2022-yil 10-noyabrdagi 169-sonli “2022-2023-o‘quv yilidan O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasining Harbiy xavfsizlik va davlat mudofaasi fakulteti magistraturasining sirtqi ta‘limiga nomzodlarni saralash va qabul qilish to‘g‘risida”gi buyrug‘iga asosan oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilari harbiy pedagogika va psixologiya yo‘nalishi bo‘yicha magistraturaga o‘qishga qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunning 5-bob “Ta‘lim tashkilotlari pedagog xodimlarining huquqiy maqomi” 44-moddasining 1-xatboshida “Tegishli ma‘lumoti, kasbiy tayyorgarligi bo‘lgan va ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish huquqiga ega. Magistraturani tamomlagan shaxslar va diplomli mutaxassislar o‘z mutaxassisligi bo‘yicha pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish huquqiga ega” va 2-xatboshida “Agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo‘lsa, pedagogik oliy ma‘lumotga ega bo‘lmagan shaxslarga qayta tayyorlash kurslaridan o‘tganidan keyin ta‘lim tashkilotlarida (bundan oliy ta‘lim tashkilotlari mustasno) pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish huquqi beriladi” deb belgilangan.

Mudofaa vazirligi oliy harbiy ta‘lim muassasalarini magistr darajasidagi oliy ma‘lumotga ega kadrlar bilan butlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim muassasalari magistraturalarida o‘qitishni harbiy xizmatchilarning

o'z hisoblaridan to'lov-kontrakt asosida 2021-2022-o'quv yilidan tashkillashtirildi.

Ilmiy va pedagogik kadrlarni tayyorlashning mavjud tizimi oliy harbiy ta'lim muassasasining o'qituvchilar korpusi yangi ijtimoiy buyurtmasini etarlicha hisobga olmaydi, bu tadqiqotni o'tkazishning zarurligini tasdiqlaydi va asosiy aspektlarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi:

o'qituvchilar tomonidan yuqori darajadagi professionallikka erishishda "Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish" toifasidagi oliy harbiy ta'lim pedagogikasida ishlab chiqilmaganligi;

oliy harbiy ta'lim muassasasi harbiy ta'lim muassasalari kursantlarini kasbiy tayyorlashning yangi sifatli darajasida amalga oshirishning dolzarb ehtiyoji;

oliy harbiy ta'lim muassasalarining o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasiga bugungi kunda zamonaviy yuqori talablar qo'yilganligi;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish zarurati mavjudligi.

Muammoni hal qilish ushbu hodisaning mohiyatini alohida ko'rib va uni tashxislash usullarini ishlab chiqishni, namoyon bo'lishni rag'batlantirishni, pedagogik jarayonning to'liq omiliga aylanishni talab qiladi, uning uslubiy asosi falsafiy, psixologik, pedagogik, sotsiologik, tarixiy tushunchalar shaxs, faoliyat, individuallik va kasbiy madaniyat kiradi.

Bundan tashqari, mavzuning dolzarbligini aniqlashtirishda, biz oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik ish stajiga e'tibor berdik. Bugungi kunga O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi qoshidagi 5 ta oliy harbiy ta'lim muassasalarida 660 o'qituvchilar faoliyat olib bormoqda.

Shulardan asosiysi, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safidagi harbiy xizmatchilardan iborat bo'lib, ular oliy harbiy ta'lim muassasalari

o'qituvchi lavozimlariga qo'yilgan va pedagogik staji kamligi va yoqligi aniqlandi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ular oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisiga alohida talablar qo'yishni boshladilar. Uning asosiy vazifasi endi bilimlarni saqlash va uzatish emas, balki kursantlarda o'z-o'zini tarbiyalash istagi va bilimlarni ijodiy o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Bugungi kunda nafaqat hozirgi paytda dunyodagi olimlar tomonidan bildirilgan fikrlarga tayanish lozim, balki xalqimizga meros bo'lib qolgan alloma va mutafakkirlarning goyalari biz uchun juda qimmatli ekanligi davr taqozo etmoqda. Chunki, O'zbekiston qadimdan ilmu-ma'rifat markazi, madaniyat o'chog'i bo'lib kelgan. Shu bois, yurtimizdan yetishib chiqqan allomalarning ilmiy-ma'naviy merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

O'rta asrlarda yashab ijod qilgan Sharq allomalari va mutafakkirlarining ilmiy-ma'naviy merosi, jahon ilm-fani, sivilizatsiya rivojiga qo'shgan bebaho hissasi dunyo olimlari hamda jahon hamjamiyati tomonidan hamisha yuksak e'tirof etiladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik zaruriyat hisoblanib, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini oshirish hamda natijadorlikni ta'minlash bilan birga ayrim hollarda yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunning global va ijtimoiy o'zgarishlari ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarning zaruriyatini keltirib chiqaradi. Zamonaviy talablar asosida o'qituvchilarning ta'lim jarayonida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy oliy harbiy ta'lim tizimini isloh qilish ta'limning maqsadlari va natijalarini belgilab beruvchi va akmeologik yondashuvga asoslangan oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini

rivojlantirishda davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'nalishlarini belgilab olish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Mazkur masala mahalliy va global miqyosda nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan muhim pedagogik vazifa sifatida belgilanadi. Oliy harbiy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga akmeologik mexanizmlari amalga oshirish zarurati va pedagogik innovatsiyalarni joriy etish oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasiga qo'yiladigan talablarni amalga oshirish uchun asos bo'ldi.

Harbiy ta'lim tizimida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar o'qituvchilarni o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion yondashuvlarini izlashga yo'naltiradi, ularga qo'yiladigan talablar Davlat ta'lim standartida va oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga qo'yiladigan malaka talablarida belgilangan. Bu hujjatlar oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarida yuqori darajadagi kasbiy malakani shakllantirish zarurligini aks ettiradi.

O'zbekiston Respublikasining zamonaviy Qurolli Kuchlari oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilaridan ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda o'quv fanlarini o'rganishning nazariy va ilmiy-metodik asoslarini ta'minlashni talab qiladigan mustaqil kasbiy faoliyatga yuqori darajada tayyor bo'lgan kompetensiyasi o'qituvchilarga ehtiyoj sezmoqda.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun o'qituvchilarning kompetensiyasini rivojlantirish tizimi tashkiliy, pedagogik va kasbiy-axborot yo'nalishlarida amalga oshirilishi zarur.

Kasbiy kompetensiya oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik faoliyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, o'qituvchi tomonidan o'quv faoliyatida bilim, ko'nikma va tajribaning mavjudligi hamda amalga oshirilishini nazarda tutadi. Zamonaviy sharoitda oliy harbiy ta'lim muassasalari yuqori darajadagi professional malakaga ega o'qituvchilarga juda muhtoj.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini tashkil etish bo'yicha mavjud tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ko'plab yosh o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari past darajada, bu uni rivojlantirishning ilmiy asoslangan tizimi yo'qligini ko'rsatadi. Yosh o'qituvchilar o'zlarining o'quv fanlarini o'qitish usullari haqida tasavvurga ega, faqat aniq qo'llash bo'yicha malakaga emaslar, ular ushbu turdagi o'quv ishlarini tashkil etishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga yetarlicha e'tibor berilmaganini inobatga olib, biz dissertatsiya tadqiqotining mavzusini quyidagicha shakllantirdik: "Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi".

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi "Yevropada ta'lim tuzilmalarini sozlash" Yevropa loyihasida o'ttizta umumiy (generic competences) kompetensiyalari ichiga kiritilgan bo'lib, qo'yidagilarni tashkil qiladi: instrumental, kognitiv, uslubiy qobiliyatlar, texnologik va lingvistik ko'nikmalar; tuyg'ularni ifoda etish qobiliyati, tanqid qilish va o'zini tanqid qilish qobiliyati bilan bog'liq shaxslararo kompetensiyalar; ijtimoiy ko'nikmalar, jamoada ishlash qobiliyati; tizim kompetensiyalari butun tizimlarga tegishli ko'nikma va qobiliyatlar.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida "O'zbekiston Respublikasini himoya qilish O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o'tashga majburdirlar", – deb belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining "Asosiy tushunchalar" nomli 3-moddasida "malaka – shaxsning kasbiy faoliyatning muayyan turini bajarishga tayyorgarligini ifodalaydigan, ma'lumot to'g'risidagi

tegishli hujjat bilan tasdiqlanadigan bilim, qobiliyat, mahorat va ko'nikmalar darajasi", – deb yozilgan.

“O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa doktrinasi”ning 6-bo‘limining 29-bandida “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va ularning Vatan taqdiri uchun javobgarlik hissini mustahkamlash, shuningdek, Qurolli Kuchlar shaxsiy tarkibini samarali ma’naviy-ma’rifiy va psixologik tayyorlash bo‘yicha doimiy ishlar”dan tashkil topgan hamda “Qurolli Kuchlarni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari” 30-bandida quyidagilardan iborat: “harbiy ta’lim hamda milliy harbiy ilmiy va pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish sifatini yuksaltirish”.

O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O‘RQ-901-son “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi qonunida “O‘qituvchi turli xil faoliyat turlari bilan professional tarzda shug‘ullanadi, masalan: zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, o‘qitish va tarbiya vositalarini hamda usullarini erkin tanlash va ulardan foydalanish; belgilangan tartibda mualliflik dasturlarini va o‘qitish uslubiyotini ishlab chiqish va joriy etish, ijodiy faollik ko‘rsatish, shuningdek, tegishli o‘quv fanlari, kurslari va modullaridan foydalanish; kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilishini talab qilish; o‘quv, ilmiy va uslubiy yo‘nalishlardagi davlat axborot-resurs hamda axborot-kutubxona markazlarining xizmatlaridan bepul foydalanish; davlat ta’lim standartlarini, davlat ta’lim talablarini, malaka talablarini, o‘quv rejalari va o‘quv dasturlarini ishlab chiqish jarayonida ishtirok etish; ilmiy, ilmiy-tadqiqot va ijodiy faoliyatni amalga oshirish, tajriba-sinov faoliyatida ishtirok etish, innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish; ta’lim oluvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda ishtirok etish” deb belgilangan.

“Yangi O‘zbekistonning 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan rivojlanish strategiyasi”ni amalga oshirishning dastlabki natijalari davlat, ilmiy-ta’lim hamjamiyati, jamoat tashkilotlari, biznes, soha ekspertlari o‘rtasidagi o‘zaro

hamkorlik samaradorligini oshirish va xalqaro tajribani o'rganish zarurligini yaqqol ko'rsatilgan.

Milliy oliy harbiy ta'lim tizimini isloh qilish ta'limning maqsadlari va yakuniy natijalarini belgilab beruvchi va akmeologik yondashuvga asoslangan oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini tashkil etishga rahbarlik qiluvchi davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'nalishlarini dolzarblashtiradi.

Rivojlangan mamlakatlarning tajribasi pedagogika fani uchun hech narsani ayamayotgan mamlakat gullab-yashnayotganligini va bunday davlat hamma yaxshi narsalarni – insonlarning kuch g'ayratini ham, moddiy-texnika resurslarini ham o'zida jamlayotganligini yaqqol ko'rsatmoqda.

Pedagogika fanini malakali kadrlar bilan ta'minlash, xodimlarning professional bilimdonlik darajasini oshirish, ularning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish uchun barcha sharoitlarni yaratish ilmiy jarayonni jadallashtirishning asosiy omilidir.

Demak, bugungi kunda ta'lim tizimini takomillashtirish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Xususan, oliy harbiy ta'lim muassasasida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va ularni takomillashtirish zarurati yuqori darajada ekanligi vaqt ko'rsatmoqda.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish zarurati va pedagogik innovatsiyalarni joriy etish o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi darajasiga qo'yiladigan talablarni o'zgartirish uchun asos bo'ldi.

Harbiy ta'lim tizimida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar o'qituvchilarni o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion yondashuvlarini izlashga yo'naltiradi, ularga qo'yiladigan talablar Davlat ta'lim standartida va oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan malaka talablarida belgilangan. Bu hujjatlar oliy harbiy ta'lim muassasalari

o'qituvchilarida yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyasini shakllantirish zarurligini aks ettiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini tashkil etish bo'yicha mavjud tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ko'plab yosh o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari past darajada, bu uni rivojlantirishning ilmiy asoslangan tizimi yo'qligini bildiradi.

Yosh o'qituvchilar o'zlarining o'quv fanlarini o'qitish usullari haqida aniq tasavvurga ega emaslar, ular ushbu turdagi o'quv ishlarini tashkil etishda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishadi. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasiri oshirish jarayonida muammolariga qisman e'tibor berilyapti.

Harbiy ta'lim tizimida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar o'qituvchilarni o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion yondashuvlarini izlashga yo'naltiradi, ularga qo'yiladigan talablar Davlat ta'lim standartida va oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan malaka talablarida belgilangan. Bu hujjatlar oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarida yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyasini shakllantirish zarurligini aks ettiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun o'qituvchilarni tayyorlash tizimi tashkiliy, texnologik va axborot yo'nalishlarida amalga oshirilishi zarur.

Kasbiy kompetentsiya oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining pedagogik faoliyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, o'qituvchi tomonidan o'quv faoliyatida bilim, ko'nikma, malaka va tajribaning mavjudligi hamda amalga oshirilishini nazarda tutadi.

Zamonaviy sharoitda oliy harbiy ta'lim muassasalari yuqori darajadagi professional malakaga ega o'qituvchilarga juda muhtoj. Bu esa, Qurolli Kuchlar Akademiyasi, Harbiy ta'lim fakultetlari, "Temurbeklar maktabi" harbiy akademik litseylari, umumiy o'rta ta'lim va ixtisoslashtirilgan maktablarida

harbiy-vatanparvarlik yo‘nalishiga ixtisoslashtirilgan sinflarga yuqori professional salohiyatga ega pedagoglarni tayyorlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Yaqin o‘tmishda o‘qituvchi kursantlar uchun deyarli asosiy bilim manbai bo‘lgan va bugungi kunda vaziyat butunlay boshqacha. Endi har bir kursant Internet va boshqa global aloqa texnologiyalari orqali har qanday fan sohasidagi so‘nggi yutuqlar to‘g‘risida ma‘lumot olish imkoniyatiga ega.

O‘qituvchi kursantlarga qanday ma‘lumot topish va olish, asosiy narsani qanday ajratish va ikkinchi darajali narsalarni yo‘q qilishni o‘rgatishi kerak. O‘qituvchining bu roli juda muhimdir, bu nafaqat o‘z intizomini bilishni, balki dominant ta‘lim paradigmasining bilimlarini ustun qilish bilan to‘liq qayta yo‘naltirishni, zamonaviy ko‘p faktorli ijtimoiy-siyosiy, bozor-iqtisodiy, axborot-kommunikatsiya sharoitida oliy harbiy ta‘lim muassasasi kursantining barqaror hayot uchun salohiyati va qobiliyatini anglatuvchi kompetensiyalar majmuasini o‘zlashtirish uchun sharoit yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishni talab qiladi.

O‘qituvchi ta‘lim natijalariga e‘tibor beradi va natijada o‘rganilgan ma‘lumotlarning yig‘indisi emas, balki shaxsning turli vaziyatlarda harakat qilish qobiliyatini ko‘rib chiqadi, bu jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida, ayniqsa, qimmatlidir. Vaqt talabiga, asosan, bugungi kunda bir qancha o‘quv fanlar yangi pedagogik paradigmalarga asoslanib, bu erda shaxsiyat tomonidan unga xos bo‘lgan qobiliyatlarni rivojlantirish ta‘lim va tarbiya tizimining markaziga joylashtiriladi.

Zamonaviy pedagogika fanida ta‘limning to‘rtta etakchi paradigmasi mavjud: kognitiv, shaxsga yo‘naltirilgan, funktsionalistik va madaniy. Ushbu paradigmalarda kursantning shaxsini hurmat qilish va uning ijodiy kuchlariga ishonish, shaxsni tanlash, erkinligini berish va unga har tomonlama yordam berish zarurligini anglatadi.

Mazkur paradigmalarning predmeti – bu shaxs haqidagi fanlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan ta‘lim jarayonida munosabatlar tizimining paydo bo‘lishi, o‘rnatilishi va rivojlanishi qonuniyatlarini o‘rganish bilan bo‘liq.

Metodologik funktsiyani bajaradigan pedagogika boshqa fanlardan ma‘lumotlarni tanlash uchun zarur bo‘lgan amaliy fan bo‘lib, yosh avlodni o‘qitish yoki tarbiyalashning o‘ziga xos muammosini hal qilishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogikaning asosiy maqsadi, oxir-oqibat o‘z hayotini mustaqil ravishda ko‘ra oladigan har tomonlama va barkamol shaxsni shakllantirishdir.

Bunday odam o‘z harakatlarida zamonaviy madaniyat darajasida ma‘naviy va ijtimoiy qadriyatlarga asoslanadi. U atrofdagi dunyo haqida ilmiy qarashlarga ega, uning tabiiy moyilligi va qobiliyatlari rivojlangan, u jismonan sog‘lom va jamiyat manfaati uchun ishlaydi. Zamonaviy ta‘lim tizimidagi o‘qituvchi ushbu vazifalarni kursantlarning turli xil faoliyatini tashkil etish jarayonida hal qiladi.

Buning uchun kompetentsiyaga asoslangan pedagogika va shaxsga yo‘naltirilgan, ko‘p madaniyatli yondashuvlarning yutuqlari an‘anaviy usullar bilan oqilona birgalikda qo‘llaniladi. Ushbu turdagi yondashuvlar zamonaviy pedagogika faniga munosib ravishda mavjud.

Biroq oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilarining asosiy qismi pedagogik ma‘lumotga ega emas. Shu munosabat bilan o‘qituvchida pedagogik bilimlarning faqat parcha-parcha tushunchasi va ma‘ruza hamda amaliy mashg‘ulotlar orqali ko‘nikmalar shakllanadi. Bundan tashqari, oliy ta‘lim jarayoniga axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi, kursantlar tarkibining sifat jihatidan o‘zgarishi, oliy ta‘lim olish motivlarining o‘zgarishi o‘qituvchining kasbiy malakasiga bir qator yangi talablarni qo‘ymoqda:

Birinchidan, texnik tayyorgarlikning ahamiyati, axborot texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlarini bilish, bu sohani doimiy ravishda takomillashtirishga tayyorlik ortib bormoqda.

Ikkinchidan, o'qituvchidan amaliy topshiriqlarni bajarish bo'yicha qo'llanmalar, o'quv testlari va boshqa didaktik materiallar ko'rinishida tayyorlash ko'nikmalari talab qilinadi.

Uchinchidan, zamonaviy texnik vositalar taqdim etayotgan keng imkoniyatlar o'qituvchidan kursantlarni o'qitishning yangi shakl va usullarini, birinchi navbatda, ma'ruza-taqdimot, simulyatsiya laboratoriya seminari, kompyuter o'yinlari, chat darslari, telekonferensiya va boshqalarni tashkil etishga olib keladi.

Amaliy darajadagi kamchiliklar bir qator salbiy tendentsiyalarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin (oliy harbiy ta'lim muassasalarining innovatsiyalarga tezkor moslashuvi emas; pedagog kadrlarni tanlashning eskirgan tizimi; oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisi faoliyatida pedagogik professionallikni rivojlantirish jarayonlarining roli va ahamiyatini tushunmaslik; oliy harbiy ta'lim muassasasida ilmiy daraja va unvonga ega bo'lgan o'qituvchilarning etarli emasligi va boshq.).

Oliy harbiy ta'limni isloh qilishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan harbiy o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan bog'liq – bu kursantlarni o'qitish sifatini hal qiluvchi darajada belgilaydigan o'quv jarayonidagi asosiy shaxs hisoblanadi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasining maqsadli funktsiyalarini amalga oshirishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ushbu muammoni hal qilishga bog'liq. Ushbu pozitsiya ta'limdagi eng muhim jihat akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammosi ekanligi bilan bog'liq. Ushbu muammo oliy harbiy ta'lim tizimidagi kadrlar siyosatining ayrim holatlari bilan bog'liq, chunki etarli kasbiy fazilatlarga ega bo'lgan o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun ko'p yillar talab etiladi.

So'nggi yillarda o'qituvchilik tajribasi besh yildan kam bo'lgan o'qituvchilar ulushining o'sishi kuzatilmoqda. Ularning hammasi ham oliy

harbiy ta'lim muassasalari kursantlari bilan barcha turdagi o'quv mashg'ulotlarini muvaffaqiyatli o'tkazishni ta'minlaydigan etarli kasbiy fazilatlarga ega emas.

Shu bilan birga, oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga to'g'ridan-to'g'ri yonaltirish uchun maxsus oliy harbiy ta'lim muassasasining yo'qligi kafedralar va tsikllarda ularni tayyorlashni tashkil etishga majbur qiladi, bu, qoida tariqasida, o'qitilayotgan fanlarning mazmunini o'rganish va o'quv mashg'ulotlarini nazorat qilishdan iborat.

Kafedralar va tsikllarning ayrim pedagogik jamoalarining oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari ko'pincha eklektik, nomuvofiq va ularning maqbulligi nuqtai nazaridan ta'minlanmaydi.

Shubhasiz, barcha bo'limlar va tsikllar oliy harbiy ta'lim muassasasida doimiy ravishda murakkablashib borayotgan pedagogik faoliyatga o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini yuqori darajada rivojlantirishga qodir emas.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va kasbiy shakllantirish muammosini hal qilishga qaratilgan pedagogik jarayonni tashkil etishda tizimli yondashuv, kafedralar pedagogik jamoalari va pedagogik faoliyatni shakllantirish tsikllarining nomuvofiqligi natijasida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari har doim ham muvaffaqiyatli tugamaydigan mashaqqatli jarayondan o'tadilar.

Ilmiy va pedagogik kadrlarni tayyorlashning mavjud tizimi oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilariga zarur bo'lgan ehtiyojni etarlicha hisobga olmaydi, bu tadqiqot mavzusining dolzarbligini tasdiqlaydi va zudlik bilan hal qilishni talab qiladigan asosiy muammolarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Ular orasida: o'qituvchilar tomonidan harbiy mutaxassislikda yuqori darajadagi professionallikka erishish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog'liq.

“Oliy harbiy ta’lim muassasasi o‘qituvchisi” va “akmeologik yondashuv” toifalarining mazmuni harbiy sohada pedagog kadrlarni tayyorlashga yangicha yondashuv bilan boyitilishi kerak, chunki harbiy kadrlarning bo‘lajak avlodi oliy harbiy ta’lim muassasasi o‘qituvchisining kasbiy kompetentsiyaga bog‘liq.

Bundan tashqari, bugungi kunda oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarini akmeologik mexanizmlarga asoslangan yangi sifat darajasida tayyorlashni amalga oshirish zarurati paydo bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi oldida strategik innovatsion rivojlanishning asosiy vazifasi – innovatsiyalar sohasida bir qator ilg‘or mamlakatlarga kirish vazifasi qo‘yildi. Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlar respublikaning 37 milliondan ortiq aholisining 60 foizidan ortig‘ini tashkil etadi va mamlakat kelajagining asosi hisoblanadi. Shularga sifatli ta’lim berish va milliy ruhida tarbiyalash masalasi bugungi kunda juda dolzarb. Shunday qilib, pedagogik fan va amaliyot oldida oliy harbiy ta’lim muassasasi o‘qituvchisida pedagogik professionallikni qanday shakllantirish muammosi paydo bo‘ladi. Ushbu muammoni hal qilish ushbu hodisaning mohiyatini alohida ko‘rib chiqishni va uni tashxislash usullarini ishlab chiqishni, namoyon bo‘lishni rag‘batlantirishni, pedagogik jarayonning to‘liq omiliga aylanishni talab qiladi, uning akmeologik asosi shaxs, faoliyat, individuallik va kasbiy madaniyatning falsafiy, psixologik, pedagogik, sotsiologik va tarixiy tushunchalaridan iborat.

Bugungi kunda ta’lim tizimiga tubdan yangi talablar qo‘yilgan. Zamonaviy sharoitda o‘qituvchining kasbiy malakasiga qo‘yiladigan talablar nafaqat yangi ta’lim standarti, balki biz yashayotgan vaqt bilan ham ta’minlanadi va har bir o‘qituvchiga “o‘z vaqtida bo‘lish” vazifasi yuklatilgan. Shuning uchun biz Rossiyada ilmiy pedagogikaning asoschisi K.D. Ushinskiyning muhim va to‘g‘ri so‘zlariga e’tibor qaratmoqchimiz: “Ta’lim va tarbiya sohasida, butun maktab ishlarida o‘qituvchining boshini chetlab o‘tib, hech narsani yaxshilash mumkin emas. O‘qituvchi o‘qiyotganicha yashaydi. U o‘qishni to‘xtatgandan so‘ng, o‘qituvchi unda vafot etadi”.

Tashqi omillar sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda, ularning doimiy o'sishi jahon taraqqiyotining bir qator tendentsiyalari bilan bog'liq: jamiyat rivojlanish sur'atlarining tezlashishi kursantlarni tez o'zgaruvchan sharoitlarda hayotga tayyorlashni talab qiladi; madaniyatlararo o'zaro ta'sir ko'lamining sezilarli darajada kengayishi bilan oliy harbiy ta'lim muassasasi kursantlarining muloqotchanligi va bag'rikengligi alohida ahamiyat kasb etmoqda; global muammolarning o'sishi kursantlardan zamonaviy fikrlashni hal qilishni talab qiladi; jamiyatni demokratlashtirish, siyosiy va ijtimoiy tanlov imkoniyatlarini kengaytirish oliy harbiy ta'lim muassasasi shaxslarning bunday tanlovga tayyorligini shakllantirish zaruratini oldiga qo'yadi; o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish va qayta tayyorlashga bo'lgan doimiy ehtiyojni belgilaydigan kursantlarning milliy ta'limi sohasidagi ta'limning jadal rivojlanishi va chuqur tarkibiy o'zgarishlar o'qituvchilarning umrbod o'rganish istagi va qobiliyatini shakllantirish zarurligini belgilaydi. Ushbu talablarga javob berish uchun oliy ta'lim muassasasi doimiy ravishda o'zgarishi kerak. Bularning barchasi mustaqil, faol, sodir bo'layotgan o'zgarishlarga moslashuvchan javob beradigan, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, o'z rivojlanishiga qiymat sifatida qaraydi, o'qituvchini doimiy ravishda o'rganishga tayyor. Shunday qilib, bugungi kunda, birinchi navbatda, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga alohida talablar qo'yilmoqda.

Jonajon respublikamizda shiddat bilan amalga oshirilayotgan davlat va jamiyat qurilishidagi o'zgarishlar tubdan yangicha yondashish hamda jamiyatda olib borilayotgan pedagogik kadrlarning kompetensiyasini rivojlantirishdagi islohotlarni tahlil qilishda bir qancha jihatlarini inobatga olish zarur: *birinchidan*, oliy harbiy ta'lim muassasasidagi har bir o'quv mashg'ulotida o'qituvchilar tomonidan aniq maqsad belgilanadi; *ikkinchidan*, mavzuning mazmunidan kelib chiqadigan tayanch tushunchalarni ajratib, shular asosida nazorat savollarini tuzib, ularning baholash mezonlari ishlab chiqiladi; *uchinchidan*, o'quv mashg'ulotlarida qollaniladigan texnologiyalari hamda pedagogik uslublar

tanlanib, joylari belgilanadi; *to'rtinchidan*, mavzu doirasida qollaniladigan zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiya va didaktik materiallarning turi ko'rsatiladi; *beshinchidan*, mazkur mavzuni kursantlar yaxshi o'zlashtirish jarayonida foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati tavsiya etiladi.

Yuqorida sanab o'tilgan beshta vazifalarni amalga oshirishda yuksak bilimli, yetuk professional kadrlarni axloqiy kamolot ruhida shakllantirish, mamlakatimiz ravnaqi hamda xalqi uchun vijdonan xizmat qiladigan akme shaxslarni vujudga keltirish ustuvor vazifalarimizdan biriga aylanib bormoqda. Ushbu texnologiyalardan biri – inson resurslarini rivojlantirish, undan oqilona foydalanishning yangicha yo'llarini izlab topish, ya'ni o'ta muhim yechimlaridan biri – akmeologiyaning ijtimoiy-axloqiy muammolarining ilmiy muomalaga kirib kelishidir.

Shu bois, uchinchi ming yillikda shiddatli kechgan intellektual izlanishlar davrida evriologiya, refleksologiya, biotexnologiya, bioinjeneriya, ergonomika bilan bir qatorda yuksak texnologiyalarni yaratish g'oyalari, nafaqat an'anaviy ishlab chiqarish, balki insonning ma'naviy-axloqiy faoliyatlarini o'rganuvchi fan – akmeologiyaning rivojlanishi bilan bog'liq.

Ijtimoiy majmular ma'naviyat, ma'rifat, madaniyat va san'at degan qismlarni o'z ichiga oladi. Ammo har qanday majmu ikki yoki uch qismdan iborat bo'lganda ham uning bir necha jabhalari va xususiyatlari bo'ladi. Har bir jabhani, ya'ni zamonaviy aloqadorlikni alohida-alohida ilm sohasi o'rganadi va uni shu ilmning tadqiqot predmeti deyiladi. Bir obyektning bir necha soha ilmlari o'rganishi mumkin. Masalan, insonni pedagogika, psixologiya, jismoniy tarbiya, tibbiyot va boshqa bir qator ilm sohalari o'rganadi. Ammo ularning har biri o'zining tadqiqot predmetiga ega.

Akmeologiyaning tadqiqot predmeti – akmeshaxsni shakllantirishda ishtirok etadigan kasbiy bilimlar majmuyi bilan axloqiy sifatlar hamda siyosiy, iqtisodiy va boshqa ijtimoiy institutlar bilimlari orasidagi funksional aloqadorlik

bo'lib, muayyan ilm sohasi, majmuning jabha yoki xususiyatidan kelib chiqib belgilanadi.

Shunday qilib, akmeologiyani insonni yetuklik darajasidagi rivoji bilan chegaralab qolish va u o'z rivojida qaysi sharoitlarda optimumga erishadi va uning optimumi qanday bo'ladi deyishni aniqlash bilan bir qatorda, uning predmetini juda keng tushunish kerak bo'ladi. Bunga turli umumlashmalarning rivoji va ularning rivojida eng yuqori darajaga erishishga imkon yaratuvchi sharoitlarni aniqlash hamda ushbu fanda bazaviy kategoriya sifatida akmening chiqishi va shakllarining keng kontinuumda konkretlashtirishi har bir holatda u yoki bu inson rivojida erishgan cho'qqining belgilarini konkret integrallashtirilishi va obyektivlashtirilishi yoki turli jamoalarning rivojlanishlarida erishilgan cho'qqida akkumulyatsiya qilinishi namoyonligi o'z ifodasini topadi. Pedagogika fani samaradorligini sifat jihatdan oshirishga quruq da'vatlar bilangina erishish mumkin emas. Bugungi kunda o'qituvchilarga munosabat tubdan o'zgardi, ularning ijtimoiy maqomi qat'iy oshirildi va chuqur struktura jihatdan ham o'zgarishlar bo'ldi.

Butun dunyo rivojlangan mamlakatlarning tajribasidan kelib chiqib, ta'lim uchun hech narsani ayamayotgan mamlakat o'z halqini dunyo miqiyosida rivojlanishi va bunday davlat barcha insonlarning kuch g'ayratini ham, moddiy-texnika resurslarini ham o'zida jamlayotganligini yaqqol ko'rsatmoqda.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarini malakali kadrlar bilan ta'minlash, professor-o'qituvchilarning professional bilimdonlik darajasini oshirish, ularning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish uchun barcha sharoitlarni yaratish ilmiy jarayonni jadallashtirishning asosiy omilidir.

Akmeologiya insonning o'z oldiga qo'ygan ezgu maqsadiga muvofiq bosqichma-bosqich, dastlabki, o'rta va keyingi yetukligida individ sifatida, shaxs sifatida (bu holda voqelikning turli tomonlarga bo'lgan munosabatlarini inson tomonidan o'zlashtirishi nazarga olinadi), faoliyat subyekti sifatida

(professional sifatida) va inson sifatida yuzaga kelish fenomenologiyasini va qonuniyatlarining texnologiyasini aniqlab beradi.

Akmeologik mexanizmlar ta'lim jarayonida shaxsning yuksalish va rivojlanish nuqtai nazaridan qaraladi. Bu yondashuv orqali o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish, ularning o'z-o'zini rivojlantirish va ijtimoiy faolligini kuchaytirish mumkin. Akmeologik yondashuv pedagogik imkoniyatlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi. O'qituvchilarni akmeologik mexanizmlardan foydalanish o'quv jarayoniga yanada chuqurroq kirishishiga, ularning tarixiy bilimlarini kengaytirishga va tarixiy ongini shakllantirishga imkon beradi.

Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish samaradorligi pedagogik shart-sharoitlarning kombinatsiyasi bilan ta'minlanadi, ular orasida quyidagilar ustuvor ahamiyatga ega: ta'limdagi akmeologik mexanizmlarga tayanish; o'qituvchining motivatsion, kognitiv va baholash sohaslariga yo'naltirilgan rivojlanishi; o'qituvchilarning kursantlarga va o'z faoliyatiga nisbatan tayanch pozitsiyasiga ega bo'lishi; akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish uchun o'qituvchilarni maqsadli tayyorlashni tashkil etish.

Bir qator pedagoglar akmeologik mexanizmlar orqali pedagogika fanida bir qancha masalalarni hal etgan. Akmeologik tadqiqotlar faoliyat va shaxsiy mexanizmlar tamoyillarini birlashtiradi, shu bilan kompetensiya yanada murakkab tizimlarning elementi sifatida qaraladi va o'qituvchi faoliyatining har qanday sohasida eng yuqori darajani ta'minlaydigan qonuniyatlar, sharoitlar va omillarni hisobga olgan holda tahlil qilinadi. Milliy olimlar orasida ta'limdagi akmeologik mexanizmlarni bir qator olimlar o'rgangan: F.A. Berdibekova "Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari", S.U. Ibraximov "Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak sport murabbiylarini guruh a'zolari orasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishga tayyorlash strategiyalari", N.B. Matkarimova "Akmeologik

yondashuvning ijodiy qobiliyatni shakllantirishdagi imkoniyatlari”, B.B. Ma’urov “Yosh avlodni ajdodlar merosida tarbiyalashga akmeologik yondashuv”, A.R. Meliboyev “Pedagogik akmeologik ishlatiladigan usullar”, G. Tillayeva “Akmeologiya asoslari”, N.S. Hakimova “Akmeologik yondashuv asosida “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani mazmunini takomillashtirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari, L.O. Hamdamova va F.O. Xodjaeva “Ta’lim jarayonida pedagogik akmeologiya fanining o’rni va ahamiyati”, M.J. Shodieva “Akmeologik yondashuv asosida boshlang’ich sinf o’qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish”.

Masalan, F. Berdibekova talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlarini aniqlashda akmeologik mexanizmlarning ahamiyatini bu yondashuvning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab bergan va akmeologik mexanizmlar asosida o’qituvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlarini aniqlashga bag’ishlangan tadqiqotini taqdim etgan va bu yondashuvning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab bergan.

N. Matkarimova o’z tadqiqotida akmeologik mexanizmlarning ijodiy qobiliyatni shakllantirishdagi imkoniyatlarini tahlil qilgan va akmeologik mexanizmlarning ijodiy jarayonlarga ta’siri hamda uning o’qituvchilarning ijodiy qobiliyatini oshirishdagi ahamiyatini o’rgangan.

B.B. Ma’urovning ta’kidlashicha, akmeologik yondashuv turli xil ijodiy faoliyat turlarini amalga oshirishda ta’lim tizimlari va o’quv jarayoni subyektlarini rivojlantirishga qaratilgan. Olim ta’lim sifati muammosi kontekstida o’qituvchining akmeologik modelini taqdim etdi, uning tarkibiy qismlari, kasbiy, shaxsiy va ma’naviy etukligi, shuningdek, o’qituvchining akmeologik pozitsiyasi kabi muhim tarkibiy qismlarni tashkil etadi.

G.S. Muminova “O’qituvchining innovatsion faoliyatga akmeologik yondashuvi” mavzusidagi maqolasida bo’lajak o’qituvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratgan.

A. Teshayev akmeologik yondashuv asosida “O‘zbekiston tarixi” fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirish orqali talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish modelini, tamoyillari va strategiyalarini yoritadi hamda akmeologik mexanizmlar asosida talabalarning tarixiy bilimlarini kengaytirish va tarixiy ongini shakllantirishning pedagogik jihatlarini ko‘rib chiqqan.

Akmeologik yondashuv ta’lim jarayonida keng qo‘llanilib kelmoqda va bularning pedagogik imkoniyatlari ko‘plab tadqiqotlarda yoritilgan. Masalan, N.S. Hakimova “Tarbiya ishlar metodikasi” fanini akmeologik yondashuv asosida takomillashtirishning pedagogik va psixologik imkoniyatlarini tahlil qilgan. Ushbu yondashuv orqali talabaning shaxsiy va kasbiy salohiyatini oshirish, ularning o‘z-o‘zini rivojlantirish va ijtimoiy faolligini kuchaytirish mumkinligini aniqlagan.

Akmeologik yondashuv asosida o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalari respublikamizda M.J. Shodieva tomonidan tadqiq etilgan. Olima o‘zining doktorlik dissertatsiyasida akmeologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-nazariy va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni ishlab chiqqan. Bundan tashqari, mazkur dissertatsiyada shaxsiy, ijtimoiy, umumkasbiy, maxsus va introspeksiya komponentlari va rasmiy, norasmiy, informal o‘qitishda foydalanishga doir texnologiyalari va akmetexnologiyalari takomillashtirilgan.

Pedagogik akmeologiya MDH davlatlarining bir qator olimlarining tadqiqotlarida ko‘rib chiqilgan: K.A. Abulxanova, O.S. Anisimova, V.G. Aseeva, A.A. Derkach, E.E. Simanyuk, M.G. Sinyakova, S.L. Fomenko va boshqalar.

Akmeologiyaning ilmiy muomalaga kirib kelishiga asos solgan psixolog B.G. Anan’yev, “insonning ruhiy bilish rivoji markazida dastlabki va so‘nggi ontogenez, “chetroqda esa, insonning ko‘proq ijodiyroq, samaraliroq ijtimoiy-

faol hayot fazasi bo‘lishi mumkin”, – deb hisoblanadi. Bu jarayonlarning barchasi, shaxsning individual ruhiy rivoji haqidagi yagona ilmiy-nazariy g‘oyaning maxsus fundamental ishlab chiqarilgan, o‘smirlik va yetuklikning yosh psixologiyasi qismisiz mavjud bo‘la olmaydi, – degan nazariyalar ham yoq emas. Ularning har biri, o‘z navbatida, majmui hisoblanib, bir necha qismlardan iboratdir.

E.V. Karacheva qo‘shimcha ta‘lim o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning akmeologik modelini ishlab chiqqan, T.V. Kryukova kommunal xizmat rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning akmeologik modelini takomillashtirgan, A.M. Leontiev akmeologik mexanizmlarni bo‘lajak hayot xavfsizligi o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirish omili sifatida o‘rganib chiqqan, N.N. Pachina poliprofessional kompetensiyani rivojlantirishning akmeologiyasini tadqiq etgan, M.M. Schechter oliy ta‘lim muassasasida bo‘lajak mutaxassis psixologning raqobatbardoshligini shakllantirishga akmeologik yondashuvni o‘rgangan.

C.D. Reznik va O.A. Vdovina o‘zlarining “Oliy ta‘lim muassasasi o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi: shakllantirish va rivojlantirish tizimi” monografiyasida oliy ta‘lim muassasasi o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini ko‘rib chiqqanlar va ularni bir necha guruhlariga bo‘lgan: kompetensiyalarning mazmuni (o‘qiladigan fanlar sohasida o‘quv mavzusini chuqur anglash, fan va amaliyotning ilg‘or chegaralarini bilish), pedagogik mahorat (mahorat bilimlarni kursantlarga etkazish, ularni doimiy ravishda yangilab turish zarurligini singdirish), keng ilmiy dunyoqarash (bilim, qiziqarli bo‘lish qobiliyati, doimiy kasbiy va madaniy o‘z-o‘zini rivojlantirishga tayyorlik), innovatsiyalar va ilmiy ijodkorlikka intilish (progressiv o‘zgarishlarni doimiy kuzatish, muammolarga ijodiy yondashish), ilmiy qidiruv usullarini bilish (ilmiy izlanish qobiliyati), innovatsion harakatchanlik (kompyuter texnologiyalarini bilish).

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqadigan bo'lsak, jamiyatimiz ilm-fani oldiga yangicha yondashuvlarni izlab topish vazifasi qo'yildi. Ana shunday yondashuvlarimiz natijasi esa, akmeologiyaning ilmiy muomalaga kirib kelishi bo'ldi.

Bundan ko'zlangan asosiy maqsad – mamlakatimizda pedagogik kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning milliy modelini yanada takomillashtirishdan iboratdir. Ushbu ishlar oliy harbiy ta'lim muassasasida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirishning turli jihatlarini ko'rib chiqadi, ammo ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muammosiga etarlicha e'tibor berilmaganligidan dalolat beradi.

Akmeologiya insonning o'z oldiga qo'ygan ezgu maqsadiga muvofiq bosqichma-bosqich, dastlabki, o'rta va keyingi yetukligida individ sifatida (murakkab tirik organizm sifatida), shaxs sifatida (bu holda voqelikning turli tomonlarga bo'lgan munosabatlarini inson tomonidan o'zlashtirishi nazarga olinadi) va faoliyat subyekti sifatidagi (professional sifatida) inson sifatida yuzaga kelish fenomenologiyasi, qonuniyatlarining mexanizmlarini aniqlab beradi.

Bizningcha, akmeologik mexanizmlar bu – o'qituvchilarning o'z faoliyatida erishgan eng yuqori cho'qqisi hisoblanadi. Bizning tadqiqotimizda oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisi yuqori natijalarga erishishda o'zining ijodiy va kreativ potensialini qo'llashi, o'zini o'zi anglashi, o'zini o'zi rivojlantirilishi, hamkorlik asosida kursantlarning o'qish va tarbiyani jarayonini to'g'ri tashkil eta olishi, chuqur bilimga ega bo'lishi, jamiyatda o'zining o'rnini bilishi, ta'lim sohasidagi burch va mas'uliyatini ado etishi, kasbiy kamolotda mukammallik bosqichiga erishishi.

Shuning uchun oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy faoliyatini tashkil etishda yuqori darajaga erishishni, intellektual va ijodiy salohiyatini oshirishga, pedagogik mahorati va texnikasini namoyon eta oluvchi, mustaqil fikrlovchi, o'zini o'zi anglash, o'zini bilish, o'zini namoyon qilish,

o'zini o'zi rivojlantiruvchi, o'zini takomillashtiruvchi va kasbiy sohasidagi muammolarni qo'yish va samarali hal qilishga imkon beradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilarning kompetensiya turlari qo'yidagicha:

1. Kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy kompetensiyalar: pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilashdagi kompetensiya; ta'lim faoliyatini rag'batlantirish kompetensiyasi; faoliyat uchun axborot bazasini taqdim yetish kompetensiyasi; dasturlar, uslubiy va didaktik materiallarni ishlab chiqish va pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasi; ta'lim faoliyatini tashkil yetish kompetensiyasi; axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi; tahliliy va bashoratli kompetensiya; kommunikativ kompetensiya; ko'p madaniyatli kompetensiya; huquqiy kompetensiya; innovatsiya sohasidagi kompetensiya; kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar; o'qituvchilarning kuchli va imkoniyatlariga ishonish; empatiya; sotsiorefleksiya; umumiy madaniyat; hissiy barqarorlik; o'qitishga ijobiy e'tibor va o'ziga ishonch; o'zini-o'zi tashkil yetish; o'qituvchilarning kuchli va imkoniyatlariga ishonish; o'qituvchilarning ijobiy tomonlarini topish qobiliyati; har bir talaba va shu tomonlarga asoslangan o'quv jarayonini qurish; o'qituvchilar uchun muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratish; o'quv va kognitiv faoliyatni safarbar qiladigan pedagogik baholashni amalga oshirish qobiliyati; empatiya; o'qituvchilarining ichki dunyosining turli tomonlarini yetarli darajada aks yettiruvchi xarakterlash qobiliyati; individual imtiyozlarni, o'qituvchilarning imkoniyatlarini, u duch keladigan qiyinchiliklarni bilish qobiliyati; ta'limning shaxsiy ma'nosini ko'rsatish qobiliyati; o'qituvchilarning ichki dunyosining individual xususiyatlarini hisobga olish; o'qituvchilarning ishdagi hamkasblarni hissiy va psixologik qo'llab-quvvatlash qobiliyati; muayyan vazifani hal qilishda qiyinchiliklarga duch kelgan barcha o'qituvchilar qo'rqmasdan o'qituvchidan yordam so'rashadi; sotsiorefleksiya; boshqalarning fikri va pozitsiyalariga qiziqish; vaziyatga boshqalar nuqtai nazaridan qarash va shu asosda o'zaro tushunishga

erishish qobiliyati; haqiqat bunday bo'lmashligi mumkinligiga ishonch; yagona; o'qituvchilarni baholash jarayonida boshqa nuqtai nazarlarni hisobga olish; umumiy madaniyat: moddiy va ma'naviy hayotning asosiy sohalariga yo'naltirish; ijtimoiy hayotdagi hozirgi o'zgarishlardan xabardor bo'lish; yoshlarning moddiy va ma'naviy manfaatlarini bilish; o'qituvchilar bilan muloqot qilish holatlarida, shu jumladan, qo'shimcha ta'limni boshqarish, o'qituvchilarning darsdan tashqari mashg'ulotlarida o'z manfaatlari va ufqlarini namoyish etish; xulq-atvor, nutq, o'qituvchining tashqi qiyofasi axloqiy va madaniy me'yorlarga muvofiqligi; hissiy barqarorlik: qiyin, hissiy stressli vaziyatlarda xotirjamlikni saqlash; hissiy ziddiyatli vaziyatda obyektiv baholash qobiliyati; nizolarni hal qilishning samarali usullarini topish qobiliyati; o'qitish va o'ziga ishonchga ijobiy e'tibor; pedagogik faoliyatning maqsadlari va qadriyatlarini anglash; ijobiy kayfiyat, ishlash istagi; yuqori kasbiy o'zini o'zi qadrlash, o'z samaradorligiga ishonish; o'z-o'zini tashkil etish: kasbiy vazifalarni hal qilish uchun o'z faoliyatini oqilona rejalashtirish qobiliyati; maqsadlarga erishishga faol yo'naltirish; yo'llarni zudlik bilan sozlash qobiliyati o'zgaruvchan shartlarga muvofiq maqsadlar va joriy vazifalarga erishish; o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni o'z vaqtida va mas'uliyatli bajarish; o'z ish joyini oqilona tashkil etishni ta'minlash; zarur hujjatlarda tartibni saqlash; pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilashdagi kompetensiya: o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik maqsadlarni belgilash qobiliyati; dars mavzusini pedagogik vazifaga aylantirish qobiliyati; o'z faoliyatini jalb qilish qobiliyati; o'qituvchilar maqsad va vazifalarni shakllantirish jarayonida.

2. *Pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilashdagi kompetensiyalar:* o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik maqsadlarni belgilash qobiliyati; asosiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning rejalashtirilgan natijalari to'g'risida davlat ta'lim standartining tegishli tushunchalarining mavjudligi; oraliq maqsadlar tizimini

aniqlash qobiliyati ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning rejalashtirilgan natijalari asosida; mavzu bo'yicha o'quv maqsadlarini, o'quvchilarning yoshini, sinf xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quvchilarni shaxsiy rivojlantirish, tarbiyalash va ijtimoiylashtirish maqsadlarini oqilona belgilash qobiliyati; o'quvchilarning materialni o'zlashtirishga tayyorligiga qarab faoliyatning maqsad va vazifalarini moslashtirish qobiliyati; o'quvchilarning materialni o'zlashtirishga tayyorligi; o'quvchilarning o'quv dasturlarini ishlab chiqishning rejalashtirilgan natijalari asosida o'qituvchilarning individual ta'lim traektoriyalarini qurish; dars mavzusini pedagogik vazifaga tarjima qilish qobiliyati; amalga oshirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqishning rejalashtirilgan natijalarini hisobga olgan holda dars maqsadlarini shakllantirish qobiliyati; dars mavzusini o'zaro bog'liq vazifalar to'plamiga konkretlashtirish qobiliyati; dars maqsadlariga erishish mezonlarini aniqlash qobiliyati; dars maqsadlarini o'qituvchilar uchun tushunarli shaklda shakllantirish qobiliyati; o'quv natijalarini belgilangan maqsad va vazifalar bilan o'zaro bog'lash qobiliyati; o'qituvchilarni maqsadlarni shakllantirish jarayoniga jalb qilish qobiliyati va vazifalari; darsning maqsad va vazifalarini belgilash jarayonida o'qituvchilarni jalb qilishni tashkil yetish qobiliyati, kelgusi faoliyat natijalari, ularga erishish yo'llari; o'quv mashg'ulotlari davomida tegishli usullardan tizimli foydalanish; o'qituvchi o'quvchilarning darsning maqsad va vazifalari haqidagi tushunchalarini tekshirishini ta'minlash.

3. *Ta'lim faoliyatini rag'batlantirish sohasidagi kompetensiyalar:* ta'lim faoliyatida muvaffaqiyatni ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyati; o'qituvchilarning ijobiy motivatsiyasini ta'minlash uchun sharoit yaratish qobiliyati; aniq o'qituvchilarning imkoniyatlarini bilish; o'qituvchilar muvaffaqiyatni his qilishlari uchun vazifalarni farqlash qobiliyati; o'qituvchilarning muvaffaqiyatlarini namoyish etish; ota-onalar va sinfdoshlar o'qituvchilarning hatto kichik muvaffaqiyatlarini ta'kidlaydilar; o'qituvchilarning ijobiy motivatsiyasini ta'minlaydigan shart-sharoitlarni

yaratish qobiliyati: o'quv motivatsiyasining mavjud darajasini hisobga olgan holda sinfda faoliyatni qurish qobiliyati; o'qitiladigan fanning turli mavzulariga qiziqish uyg'otishi mumkin bo'lgan turli xil materiallar va vazifalardan foydalanish; o'qituvchilarning o'quv faoliyatida qiziqishlari va ehtiyojlari to'g'risidagi bilimlardan foydalanish; shaxsiy rejalarni amalga oshirishda o'rganilayotgan materialning roli va ahamiyatini ko'rsatish qobiliyati; o'quv faoliyati; sinfda do'stona muhitni saqlash; talabalarning ijobiy motivatsiyasini ta'minlash uchun sharoit yaratish qobiliyati; o'qituvchilarning ijodiy imkoniyatlarini faollashtirish qobiliyati; o'rganilgan materialning amaliy qo'llanilishini namoyish etish; o'quvchilarning qiziqishini rag'batlantirish, vazifalarni bajarishda maktab o'quv dasturidan tashqariga chiqish; yuqori darajadagi erkinlik va mas'uliyat bilan vazifalarni mustaqil ravishda belgilash va hal qilish imkoniyatini berish; o'quvchilarni mavzu bo'yicha kognitiv faoliyatning qo'shimcha shakllariga (olimpiadalar, tanlovlar va boshqalar) jalb qilish uchun sharoit yaratish).

4. *Faoliyat uchun axborot bazasini ta'minlash sohasidagi kompetensiyalar:* o'qitish mavzusidagi kompetensiyalar, o'qitish usullari bo'yicha kompetensiyalar, faoliyatning subyektiv sharoitlarida kompetensiyalar (o'qituvchilar va o'quv jamoalarining bilimlari); o'qitish mavzusidagi kompetensiyalar: o'qitiladigan fanlar asosida ilmiy bilimlar tarmoqlari tarkibini bilish, ularni inson faoliyatining turli sohalarida qo'llash doirasi; darsga tayyorgarlik ko'rishda qo'shimcha materiallardan faol foydalanish (kitoblar, onlayn manbalar); boshqa fanlarni o'rganish paytida ilgari olgan bilimlari asosida o'qituvchilar bilan ishlashni tashkil etish; olingan fan bilimlarini ijtimoiy va tabiiy hodisalarni tushuntirishda qo'llash imkoniyatini namoyish yetish; ushbu fanga xos bo'lgan turli vazifalarni hal qilish usullarini o'zlashtirish; fan olimpiadalari muammolarini yerkin hal qilish qobiliyati; o'qitishdagi kompetensiya; usullari: zamonaviy pedagogik texnologiyalarni bilish (rivojlanayotgan, muammoli, tabaqalashtirilgan ta'lim, loyiha usuli,

modulli pedagogik texnologiya, sog'liqni saqlash texnologiyalari, portfel texnologiyasi va boshqalar); o'qitiladigan fanning mazmunini amalga oshirishga imkon beradigan xususiy usullarni bilish; o'quv jarayonida o'qitish va tarbiyalashning shaxsiy faoliyat usullaridan foydalanish; o'qitish usullarida kompetensiya: ta'lim texnologiyalarini tanlash va samarali qo'llash qobiliyati, o'quv dasturlarini o'zlashtirishning rejalashtirilgan natijalariga erishishga imkon beradigan o'qitish usullari; o'quv dasturlaridan foydalanish; axborot-ta'lim muhitida o'qituvchilarning mustaqil (shu jumladan, ilmiy-tadqiqot va loyihaviy) ishlarini tashkil etishni ta'minlaydigan usul va usullar; mavjud vaziyatga qarab o'qitish usullariga o'z vaqtida tuzatishlar kiritish; zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ulardan o'quv jarayonida oqilona foydalanish bo'yicha ilg'or foydalanuvchi bilimlari; faoliyatning subyektiv sharoitlarida kompetensiya (o'qituvchilar va o'quv jamoalarining bilimlari): 1) o'qituvchilar haqida zamonaviy psixologik bilimlarning mavjudligi. ta'lim faoliyati va ulardan o'quv jarayonini loyihalashda foydalanish qobiliyati; 2) fiziologiya, maktab gigienasi, sog'liqni saqlash texnologiyalari sohasidagi zarur bilimlar; 3) Davlat ta'lim standartlarining konseptual qoidalari asosida o'quvchining ijtimoiy portretini loyihalash va ijtimoiy talab qilinadigan shaxs fazilatlarini shakllantirishga tashxis qo'yish qobiliyati; 4) psixologik va pedagogik diagnostika usullarini bilish (maktab psixologi bilan o'zaro aloqada), sotsiometriya; subyektiv sharoitlarda faoliyat (o'qituvchilar va o'quv guruhlarining bilimlari); sinfning ijtimoiy holatiga, o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlariga yo'naltirish; pedagogik faoliyat amaliyotida, shu jumladan, o'qituvchilar rivojlanishining individual traektoriyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda psixologik, ijtimoiy va tibbiy diagnostika ma'lumotlaridan foydalanish; o'qituvchilarga xos xususiyatni yaratish qobiliyati, aql-idrok va individual xususiyatlarni yaxshi bilish bilan tavsiflanadi; o'qituvchi tomonidan o'zining individual xususiyatlarini aks yettirish va ularni kasbiy faoliyatida, bolalar bilan muloqotda hisobga olish.

5. *Dasturlarni ishlab chiqish, uslubiy va didaktik materiallar va pedagogik qarorlarni qabul qilish sohasidagi kompetensiyalar:* o'quv dasturini ishlab chiqish, darsliklar va o'quv to'plamlarini tanlash qobiliyati; turli pedagogik vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati: o'qituvchining qaror qabul qilish uchun ishtirokini talab qiladigan tipik pedagogik vaziyatlarni bilish; to'plamga yegalik qilish turli vaziyatlarda ishlatiladigan hal qiluvchi qoidalar; texnikaga ega bo'lish muqobil yechimlarni tahlil qilish; turli vaziyatlarda ularga erishish uchun maqsadlar va mezonlarni samarali shakllantirish qobiliyati; odatda nizoli vaziyatlarni bilish va ularni hal qilish; pedagogik fikrlashni rivojlantirish; fan va darsdan tashqari mashg'ulotlar bo'yicha ish va o'quv dasturlarini ishlab chiqish, darsliklar va o'quv to'plamlarini tanlash qobiliyati; Davlat ta'lim standartlari, o'quv faoliyati mazmuni va natijalariga qo'yiladigan talablarni aks ettiruvchi boshqa me'yoriy hujjatlar, namunaviy dasturlarni bilish; o'quv dasturlari va o'quv dasturlarini bilish; o'quv jarayonida foydalanish uchun tavsiya yetilgan o'quv-uslubiy to'plamlarning tarkibi va xususiyatlari; dasturlarni, o'quv adabiyotlarini, raqamli ta'lim resurslarini tahlil qilish ko'nikmalarini bilish, ongli tanlov qilish qobiliyati; Davlat ta'lim standartlari va boshqa me'yoriy hujjatlar talablariga, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga, o'quv jarayonining o'ziga xos xususiyatlariga, ta'limning uzluksizligi talablariga javob berish; rivojlantirish, sozlash qobiliyati rejalashtirilgan o'quv natijalariga yerishishni ta'minlash uchun mavjud didaktik va uslubiy materiallar; amalga oshirilgan o'quv dasturlari va foydalanilgan o'quv materiallari samaradorligini tizimli tahlilini amalga oshirish.

6. *Ta'lim faoliyatini tashkil yetishdagi kompetensiyalar:* pedagogik vazifa, o'quv material va faoliyat usullari to'g'risida tushuncha berish kompetensiyasi; aqliy faoliyat usullarini shakllantirishdagi kompetensiya; pedagogik baholashdagi kompetensiya; zamonaviy o'quv vositalaridan foydalanish kompetensiyasi; o'qituvchilar nimani bilishi va tushunishini bilish; tipik faoliyatni bilish; muayyan mavzularni o'rganishdagi qiyinchiliklar;

o'rganilayotgan materialni ravon bilish; o'qituvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar tizimiga yangi o'quv materialini puxta kiritish; o'rganilayotgan materialning amaliy qo'llanilishini namoyish yetish; materialni hissiy idrok yetishni qo'llab-quvvatlash qobiliyati; axborot uzatish xususiyatlarini o'qituvchilarning yoshi va tayyorgarlik darajasiga moslashtirish qobiliyati; o'quv vazifasini hal qilish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha ma'lumotlarni qidirishni tashkil yetish qobiliyati; ta'lim sohasidagi kompetensiya aqliy faoliyat usullarini shakllantirish: o'quv va kognitiv faoliyat asosidagi intellektual operatsiyalar tizimini bilish; ushbu aqlli operatsiyalarning ishonchli buyrug'i; o'qituvchilarda universal ta'lim harakatlarini maqsadli shakllantirish qobiliyati; hal qilinayotgan vazifaga mos keladigan o'quv harakatlardan foydalanishni tashkil etish qobiliyati; pedagogik baholashdagi kompetensiya: pedagogik baholashning funksiyalari va turlarini bilish; pedagogik faoliyatda nimani baholash kerakligini bilish; pedagogik baholash usullarini o'zlashtirish; turli maqsadlar uchun turli xil baholash usullari va protseduralaridan oqilona foydalanish qobiliyati; baholash vazifalariga mos keladigan nazorat va o'lchash materiallarini malakali tanlash/ishlab chiqishni amalga oshirish qobiliyati; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan zamonaviy baholash usullaridan foydalanish (elektron test, hujjatlarning elektron shakllarini, shu jumladan, o'qituvchilarning elektron jurnal va kundaliklarini yuritish); o'qituvchilar ishidagi yutuq va kamchiliklarni ta'kidlab, baholarning argumentatsiyasi; o'qituvchilarni baholash jarayoniga jalb qilish, o'qituvchilar faoliyatini tizimli shakllantirish; ularning o'quv faoliyatini o'z-o'zini baholash qobiliyatlari; pedagogik baholash natijalarini tahlil qilish qobiliyati; o'quv jarayonini baholash natijalariga muvofiq sozlash qobiliyati; kasbiy faoliyatni professional aks ettirish va o'z-o'zini baholashni amalga oshirish qobiliyati; zamonaviy o'qitish vositalaridan foydalanish bo'yicha kompetensiya: zamonaviy o'qitish vositalari va ularning didaktik imkoniyatlarini bilish; o'quv xonalarini jihozlash va tashkil etish o'qituvchilarini

bilish; ta'lim muassasasining ta'lim muhiti; zamonaviy texnik o'quv vositalarini qo'llash qobiliyati; o'quv vositalaridan belgilangan vazifalarga, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasiga, ularning individual xususiyatlariga mos ravishda foydalanish qobiliyati.

7. *Axborot-kommunikatsiya kompetensiyalar:* kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni hal qilish uchun ma'lumot qidirish qobiliyati, shu jumladan, axborot-kommunikatsiya vositalari va Internet resurslaridan foydalanish; turli shakllarda (matn, vizual, grafikalar, diagrammalar, jadvallar) taqdim etilgan ma'lumotlarni tushunish qobiliyati; axborotni talqin qilish va tanqidiy baholash qobiliyati; tuzilishi haqida ma'lumot; mavjud ma'lumotlarni turli shakllarda va turli ommaviy axborot vositalarida taqdim yetish qobiliyati; axborotni pedagogik jarayonning o'ziga xos xususiyatlariga va didaktik talablarga moslashtirish qobiliyati; axborot-kommunikatsiya vositalarini tizimlashtirish, taqdim etish va qayta ishlash uchun matn va grafik muharrirlar, elektron jadvallar, taqdimot dasturlari, elektron pochtdan samarali foydalanish; kasbiy yo'naltirilgan tarmoq jamoalari resurslaridan foydalanish qobiliyati va kasbiy ta'lim rivojlantirish uchun masofaviy ta'lim.

8. *Analitik va bashoratli kompetensiyalar:* tahlil, sintez, umumlashtirishning mantiqiy operatsiyalarini bajarish qobiliyati; mustaqil ishlab chiqilgan mezonlar asosida taqqoslash va tasniflash qobiliyati; sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish qobiliyati; o'xshashliklarni o'rnatish qobiliyati; faktlarni tahlil qilish asosida muammoni aniqlash qobiliyati kasbiy faoliyat sohasi bilan bog'liq; aniqlangan muammolarni hal qilishga qaratilgan vazifalarni malakali shakllantirish qobiliyati; muammolar va vazifalar ierarxiyasini qurish qobiliyati; muayyan sharoitlarga qarab muammolarni hal qilishning eng samarali usullarini ongli ravishda tanlash qobiliyati; vazifalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan resurslarni aniqlash qobiliyati; mumkin bo'lgan oqibatlar va faoliyat natijalarini bashorat qilish qobiliyati.

9. *Kommunikativ kompetensiyalar:* o'qituvchilar va o'quv jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish va dialog o'tkazish qobiliyati; og'zaki va yozma nutqni malakali boshqarish, turli kommunikativ vazifalarni hal qilish uchun nutq vositalaridan yetarli darajada foydalanish qobiliyati; o'z pozitsiyasini ishontirish va bahslashish usullarini o'zlashtirish; o'z pozitsiyasini to'ldirish qobiliyati ijobiy his-tuyg'ular va his-tuyg'ular bilan aloqa qilish; ish muhitini yaratish va darsda intizomni saqlash qobiliyati; ziddiyatli vaziyatlarning sabablarini tashxislash qobiliyati; nizolarni samarali hal qilish yo'llarini bilish; vazifalarni hal qilishda boshqa odamlarni jalb qilish qobiliyati; kasbiy ahamiyatga ega vazifalarni hal qilishda guruh a'zolari bilan samarali muloqot qilish qobiliyati; o'z ishining natijalarini ommaga taqdim yetish, taqdimotning yetarli shakllari va usullarini tanlash qobiliyati; nizolarni samarali hal qilish usullarini bilish; zamonaviy vositalardan foydalangan holda samarali muloqotni amalga oshirish qobiliyati; axborot-kommunikatsiya vositalari (telegram kanali, vatsab, yelektron pochta, chat, forum, videokonferensiyalar).

10. *Ko'p madaniyatli kompetensiyalar:* bag'rikenglik, etno-madaniy farqlarni qabul qilish; o'qituvchi o'z kasbiy faoliyati davomida vakillari bilan muloqot qilishi kerak bo'lgan etno-madaniy guruhlarining an'analari, aqliy munosabatlari haqida xabardorlik; an'analari, urf-odatlar, qadriyat yo'nalishlari, xatti-harakatlarning o'ziga xos xususiyatlariga qiziqish, turli madaniyat tarixi ko'p madaniyatli jamiyat guruhlari; ta'lim jarayoni ishtirokchilari bilan o'zaro aloqada etno-madaniy va konfessional xususiyatlarni hisobga olish qobiliyati va boshqalar; ko'p madaniyatli ta'limning maqsadlari, tamoyillari va asosiy g'oyalarini bilish va tushunish.

11. *Huquqiy kompetensiyalar:* O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini, ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlarni, ta'lim faoliyati va o'quv jarayoni ishtirokchilarining huquqiy maqomini tartibga soluvchi qonunlar va boshqa

normativ-huquqiy hujjatlarni, ta'lim muassasasining mahalliy hujjatlarini bilish; zarur hujjatlarni izlash qobiliyati ma'lumot ma'lumotlari va huquqiy tizimlardan foydalangan holda huquqiy ma'lumotlar; ta'lim faoliyati davomida yuzaga keladigan muayyan vaziyatlarda huquqiy normalar haqidagi bilimlarni malakali qo'llash qobiliyati.

12. Innovatsiya sohasidagi kompetensiyalar: ilg'or pedagogik tajribaga qiziqish; ta'lim sohasidagi innovatsiyalarga ijobiy munosabat; faoliyatning o'ziga xos shartlarini hisobga olgan holda innovatsiyalar mazmunini tanqidiy tahlil qilish qobiliyati; o'z kasbiy faoliyatidagi o'zgarishlarni hozirgi va istiqbolli tendensiyalar va ehtiyojlar bilan o'zaro bog'lash qobiliyati; ta'lim va umuman jamiyatni rivojlantirish; rejalashtirilgan innovatsion faoliyat yo'nalishi bilan bog'liq ma'lumotlarni qidirish va tizimlashtirish qobiliyati; kasbiy faoliyat sohasida yangi samarali g'oyalarni yaratish qobiliyati; pedagogik dizayn ko'nikmalarini egallash; innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash va ishtirok etish uchun hamkasblar, ma'muriyatni jalb qilish qobiliyati; innovatsiya jarayoni va natijalarini kuzatish qobiliyati; o'qituvchining pedagogik loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishda faol ishtiroki, eksperimental tadbirlar, turli xil professional musobaqalar.

Mazkur kompetensiyalar oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisiga taalluqli bo'lib, bugungi kunda bizning dissertatsiya mavzuimizning dolzarbligini isbotlaydi.

Kursantlarni oliy harbiy ta'lim muassasasiga kelgan kundan oliy harbiy ta'lim muassasasidan faxrlanishga o'rgatish, sog'lom muhit yaratish, kursantlar va o'qituvchilarda samimiy munosabat o'rnatish, "oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchi", "kasbiy kompetensiya", "oliy harbiy ta'lim muassasasi kursanti" degan yuksak maqomga har tomonlama munosib bo'lish, mas'uliyat bilan o'zida yuksak axloqiy sifatni namoyon etishiga erishish muhim masalalar sirasiga kiradi. Bu an'ana ilg'or xorijiy davlatlar ta'lim tizimida samara bermoqda. Masalan, Garvard universitetida talaba o'qishga kiringach, unga "Sharaf kodeksi"

taqdim etiladi. U erda oliy ta'lim muassasasining nufuzi, faxriy bitiruvchilari va muhit bilan birga talaba uchun qo'yiladigan majburiyatlar ko'rsatiladi. Kursant shu kodeksga rioya qilishga yozma rozilik bildiradi.

O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida qabul qilingan "Odob-axloq kodeksi" ana shunday hujjatga aylantirilishi lozim. Bugun har bir oliy harbiy ta'lim muassasasida kursantlarni erkin fikrlash, ijodkorligini namoyon qilish, dunyoqarashini mustaqil kengaytirishga xizmat qiladigan ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-ijodiy muhitni yaratish, xorijiy tajriba asosida milliy tarbiyaning zamonaviy shakl va uslublarini amaliyotga joriy etish, sifat va samaradorlikka alohida urg'u berish, ko'zlangan maqsadlarga erishishimiz mumkin. Mazkur masalalarning samarali yo'lga qo'yilishi pirovard natijada o'ta xavfli bo'lgan turli illatlar – "ommaviy madaniyat", OITS va giyohvandlik, odam savdosi, korrupsiya, missionerlik va prozelitizm, ekstremizm va terrorizm, jinoyatchilik va huquqbuzarlik, axloqsizlik, turli yot g'oyalar va axborot xurujlariga qarshi kurashish orqali kursantlar hayotini va taqdirini yaxshilikka yo'naltirish kerak.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshdi, bu nafaqat oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining ilmiy salohiyati, balki qo'shnlarning tezkor va jangovar tayyorgarligi tadbirlarini o'tkazish tajribasi, shuningdek, jangovar navbatchilik paytida kundalik faoliyatda ular hal qiladigan vazifalar ortib borayotganidan dalolat beradi.

Bir qancha olimlar kompetensiyaning har xil turlarini o'rganib chiqqan.

V.Ya. Adolf kasbiy kompetensiyaning quyidagi mezonlarini aniqlagan: selektivlik, xabardorlik, samaradorlik, ijodiy xarakter va qiziqish.

Harbiy pedagogikada oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarining turli kasbiy faoliyat turlariga tayyorligini shakllantirishning nazariy-uslubiy muammolari S.V. Bunchuk, I.Y. Egamberdiev; harbiy o'qituvchilarning kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishga tayyorligi – A.A. Ergashev va boshq.; harbiy o'qituvchilarning kasbiy va pedagogik tayyorgarligini rivojlantirishning

akmeologik asoslari – O.L. Dzyubenko, A.G. Karayani; samarali harbiy-kasbiy o‘zaro munosabatlarga tayyorlik – A.A. Shibayev va boshq. Ushbu ishlar kasbiy faoliyatni tashkil etishning turli jihatlarini ko‘rib chiqadi, ammo oliy harbiy ta‘lim muassasasida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish va harbiy o‘qituvchilarning kasbiy va pedagogik kompetensiyasini shakllantirish muammosiga etarlicha e‘tibor berilmaydi.

A.A. Vaxobov bo‘lajak chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik o‘qituvchisining harbiy-kasbiy kompetentlikni rivojlantirish masalasiga o‘zining ilmiy ishini baqishlagan.

Oliy harbiy ta‘lim muassasasi o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasining mohiyati va uning rivojlanishi bilan bog‘liq muammolar haqidagi yangi qarashning pozitsiyasi R.V. Pantinning ilmiy tadqiqotida taqdim etilgan bo‘lib, u chaqiruvga qadar boshlang‘ich harbiy tayyorgarlik o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini takomillashtirgan. Umuman olganda, ko‘plab tadqiqotlar oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilarining shakllanishi va rivojlanishining turli jihatlariga bag‘ishlangan, ammo ular oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammosini ko‘rib chiqmagan.

Jamiyatning ijtimoiy buyurtmasini qondirish shart-sharoitlari davlat tomonidan yaratilganidan so‘ng bunday ehtiyoj davlat talabi, ya‘ni davlat buyurtmasiga aylanadi. Uni o‘rab olgan voqelik ichidagi boy yoki nochor aloqalar uning umr yoldoshi, ota-ona sifatida qandayligini bildiradi. Shu bilan birga, u statik tuzilgan bo‘la olmaydi, aksincha, ko‘p yoki kamroq variativligi va o‘zgaruvchanligi bilan ajralib turadi.

Insonning jismoniy holatiga mansub bo‘lgan komponent qoidaga ko‘ra, yetuklik parametrlari doirasida tipik tavsifni doimo olib yuradi va qayta o‘zgarishlarga uchraydi. Insonning mazmunli spetsifikasi va uni ifodalash shaklining mana shunday harakatchan birligi fuqaro, shaxs faoliyati subyekti,

umr yoldoshi, ota-ona sifatida ifodalanayotgan yetuklik bosqichida har doim kuzatilishi mumkin.

Insonni yaxlit tushunishda ular orasidagi bog‘liqliklarning barcha murakkabligini anglash uchun turli fan nuqtayi nazaridan olib borilgan tadqiqotlarda olingan yetuk insonni o‘rganish natijalarini yaxlit bir tizimga to‘plash zarur bo‘ladi. Ushbu mexanizmlarda insonni o‘rganish, olingan ta‘limotlar integratsiyasi – murakkab jarayon va maxsus metodologiyasini yaratishni hamda ularni bir-birlari bilan ilmiy-korrektiv birlashuvi texnikasini talab etadi. Ana shu texnika akmeologiyaning metodlarini ifoda etadi.

Ma‘naviyat ustozning axloqiy va kasbiy barqaror pozitsiyasining namoyon bo‘lishi sifatida uning ma‘naviy yetukligidan dalolat beradi. O‘qituvchining kasbiy, shaxsiy va ma‘naviy shakllanishi jarayonlarining integratsiyasida uning kasbiy faoliyatning gumanistik yo‘nalishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan akmeologik pozitsiyasi shakllanadi. Buning yordamida har bir kursant uchun empatiya, bag‘rikenglik va o‘zaro ta’sirda ijobiy attraktsionga asoslangan o‘rganishda muvaffaqiyat “o‘qituvchi-kursant” holatlarini ta‘minlash mumkin bo‘ladi.

Akmeologik pozitsiya – bu pedagogik ta‘lim jarayonida mutaxassisning kasbiy kompetensiyasining ko‘rsatkichi. Mazkur pozitsiya doimiy ravishda yangi ta‘lim texnologiyalarini izlashga qaratilgan; o‘qituvchining obyektiv o‘zini o‘zi qadrlashi va mulohazasiga asoslangan kasbiy faoliyatga stereotipik mexanizmlardan voz kechish, bu pedagogik ishning yuqori sifatiga, o‘quv jarayonining samaraligini va umuman zamonaviy ta‘lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Ta‘limning akmeologik nazariyasi ta‘lim tizimining barcha tarkibiy qismlarini o‘z ichiga oladi: maqsadli ko‘rsatmalar, mazmun, ta‘lim va tarbiya texnologiyalari, pedagogik yordam, natijalar va ularning diagnostikasi, o‘quv jarayonini boshqarish.

Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish samaradorligi pedagogik sharoitlarning kombinatsiyasi bilan ta'minlanadi, ular orasida quyidagilar ustuvor ahamiyatga ega: ta'limdagi akmeologik mexanizmlarga tayanish; o'qituvchining motivatsion, kognitiv va baholash sohalarini yo'naltirilgan rivojlanishini amalga oshirish; o'qituvchilarning kursantlarga va o'z faoliyatiga nisbatan pozitsiyasini o'zgartirish; akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish uchun o'qituvchilarni maqsadli tayyorlashni tashkil etish.

Akmeologik yondashuv asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish modeli o'quv jarayonini tashkil etishning uslubiy printsiplari, ta'lim yondashuvlari, vositalari, usullari va shakllari, ularni tashkil etish bosqichlari va shakllanish mezonlari yig'indisida aniqlangan pedagogik sharoitlarni tizimli ravishda tavsiflaydi. Ushbu ishlar oliy harbiy ta'lim muassasasida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirishning turli jihatlarini ko'rib chiqadi, ammo o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muammosiga etarlicha e'tibor berilmaydi.

Akmeologik model tuzilishidagi ma'naviy etuklik odatda o'qituvchining kasbiy ongidagi qadriyatlarga asoslangan ma'naviy o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyati sifatida qaraladi, bu uning xatti-harakati, munosabatlari va faoliyatini tartibga solish mexanizmi hisoblanadi.

Akmeologiyaning nazariy metodlari tizimiga quyidagilar kiradi:

1. Mantiqiy metodlari: analiz, sintez, induksiya, deduksiya, mushohadali (hayoliy) eksperiment.
2. Tahliliy metodlari: korrelyativ, omilli, dispersion, diskriminatsion, klasterli va boshq.
3. Fanlararo metodlar: yondashuvlar kompleksi, tizimli, funksional, genetik, longityudli, modeli, biografik, vaziyatli va boshq.

Akmeologiyaning amaliy metodlari sinfiga quyidagilar mansub: a) umumilmiy: kuzatuv, tajriba-sinov ishlari, baholash; b) alohida fanlarning

metodlari: pedagogik (test, kuzatish, suhbat, o‘z-o‘zini kuzatish, o‘z-o‘ziga hisobot berish, psixosemantik); ijtimoiy (ro‘yxatga olish, so‘rov, intervyu olish, so‘rovnoma o‘tkazish); psixofiziologik; d) akmeologik (akmeogramma, test, psixobiografiya, akmeologik ekspertiza). Yuqoridagi muhokamalar asosida akmeologik mexanizmlar asosida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligi aniqlandi. Bu mexanizmlar o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga, ularning ijtimoiy munosabatlar tizimida muvaffaqiyatli moslashuviga yo‘naltirilgan.

Kursantlarning o‘z oldiga qo‘ygan ezgu maqsadlariga muvofiq, hozirgi paytda puxta o‘ylaydigan, ilmiy asoslangan davlat siyosati vositasida mamlakatimiz fuqarolarining qobiliyatlari, bilimlari, malakalari, kasb-hunarga layoqatlari va sa‘y harakatlaridan oqilona foydalanish uchun qulay zamin yaratish, shuningdek, O‘zbekistonning ravnaq topishida ularning ehtiyojlari, ijtimoiy manfaatlarini, hayotiy istiqbollari belgilab olish va ro‘yobga chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, akmeologik mexanizmlar ta‘lim jarayonida samarali qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan metodlardan biri bo‘lib, u o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga, ularning professional faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy harbiy ta‘lim muassasasi o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda Sharq allomalarining boy merosidan foydalanish bu borada ulkan ahamiyatga ega. Sharq allomalari, xususan, Temuriylar davri olimlari, Ibn Sino, Al-Farobiy va boshqa mutafakkirlar oilaviy hayot, tarbiya va ta‘lim bo‘yicha chuqur ilmiy-falsafiy qarashlar qoldirganlar. Sharq allomalari merosining o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi yoshlarni milliy qadriyatlar, ma‘naviy va axloqiy tamoyillar asosida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan Kaykovus, Nizomulmuluk, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Muhammad G‘azzoliy, Ahmad

Yassaviy, Najmiddin Kubro, Amir Temur, Bahouddin Naqshband, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy asarlarida insondagi kasb-hunar fazilati tugʻma emasligi, aks holda fikriy fazilatda mutlaqo kuch va ulugʻlik boʻlmasligi, agar kasb-hunar fazilati tugʻma bolganda, podshohlar ham oʻzlari istab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy bir majburiyat boʻlib qolishi, kasb-korlikda mukammallikka erishish uchun ham fikriy va aqliy fazilat va ham tugʻma qobiliyatlarni birdek ishga solish, taʼlim va tarbiya, oʻrganish orqali malaka hosil qilishi mumkinligi uqtiriladi. Har qanday majmua ikki yoki undan ortiq qismlardan iborat boʻlib, ayni vaqtda oʻzi ham oʻzidan yuqori pogʻonada turgan majmuaga qism boʻlib kiradi. Oʻz navbatida, uning qismlari bir pogʻona pastdagi majmualar hisoblanib, ular ham bir necha qismlardan iborat boʻladi. Bu hodisa texnik majmualarda chekli, tabiiy majmualarda cheksiz boladi.

X.A. Karshiev “Amir Temurning harbiy san’ati: strategiyasi va taktikasi” mavzusidagi xalqaro ilmiy konferensiyasiga bagʻishlangan kirish soʻzida shunday deydi: “Bugungi kunda Amir Temurning harbiy strategiyasi va taktikasini yanada tengroq oʻrganish, xalqaro hamjamiyatga yetkazish va buyuk ajdodlarimizning boy harbiy merosini zamonaviy sharoitlarda oʻrganishni targʻib etish, shu bilan birga, atoqli davlat arbobi, sarqarda Amir Temurning harbiy san’at rivojiga qoʻshgan tarixiy hissasini muhokama qilish uchun keng ilmiy va xorijiy temurshunos olimlar Amir Temur hayoti, boy harbiy merosini kam oʻrganilgan jihatlari oʻrganish hamda tizimli tadqiqotlar uchun istiqbolli yoʻnalishlarni belgilab olishdan iborat”.

Sharq mutafakkirlarining merosidan foydalanish orqali yoshlarda oʻzaro hurmat, mehr-oqibat, mas’uliyat va muloqot madaniyatini shakllantirish mumkin. Taʼlim jarayonida mutafakkirlarining asarlaridan foydalanishning ahamiyatini qayd etib, bu jarayonda kursantlarni tarbiyalash, sharq allomalarining merosini taʼlim jarayoniga tatbiq qilish orqali oʻqituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun metodikani takomillashtirish modelini taklif etadi.

Sharq allomalarining merosidan foydalanish ta'lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. Temuriylar davri allomalarining merosini ta'lim jarayoniga qo'llash texnologiyalarini temuriylar davri olimlari, xususan, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy kabi buyuk shaxslarning asarlari nafaqat ilmiy, balki ma'naviy tarbiya manbai sifatida ham xizmat qiladi. Bu asarlar yoshlarni ma'naviy kamolotga erishtirishda va hayotga tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

A. Abdullayeva boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish jarayonida Sharq mutafakkirlarining merosidan foydalanishning ahamiyatini ta'kidlaydi. U Sharq allomalarining asarlari bolalarga dastlabki bilim va tarbiya berishda qanday yordam berishini tadqiq etadi. Bu asarlar o'quvchilarning dunyoqarashi, axloqiy va ma'naviy tarbiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi va tadqiqotchi ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini hayotga tayyorlashda qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatadi.

J. Abdullayev Ibn Sino hayoti va ijodi misolida Sharq allomalari merosining ahamiyatini yoritadi va o'quvchilarga nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-madaniy bilimlar berishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ibn Sino nafaqat tibbiyot, balki ijtimoiy fanlar bo'yicha ham chuqur bilimlarga ega bo'lgan. Uning asarlari yoshlarni rivojlantirishda foydali manba bo'lib, unda milliy tarbiya va axloqiy qadriyatlar haqida muhim maslahatlar berilgan.

M. Ganiyeva o'quvchilarni tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining asarlaridan foydalanishning ahamiyatini tahlil qiladi. U Sharq allomalarining asarlari bolalarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasini shakllantirishda qanday yordam berishini o'rganadi.

M. Mahmudov ta'kidlaganidek, Temuriylar davri allomalarining merosi ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega. Ularning asarlari yoshlarni hayotga tayyorlashda o'qituvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ma'naviy kamolotini ta'minlaydi. Chunki, Sharq allomalarining merosidan foydalanishning samaradorligi akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishda muhim metodik vosita bo'lib, katta hissa qo'shadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida Sharq allomalarining merosidan foydalanishni kengroq qo'llash zaruriyati mavjud. Bu o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali bo'lib, ularning ma'naviy va axloqiy jihatdan takomillashida, kursantlarni milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan holda milliy ruhda tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi. Sharq allomalarining merosidan foydalanish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlarini ko'rsatdi. Bu natija Sharq allomalarining asarlari va ulardagi ta'lim-tarbiya usullarining zamonaviy ta'lim jarayonida qo'llanishi mumkinligini va samaradorligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish Sharq allomalarining merosidan foydalanishni keng joriy etish zaruriyati aniqlandi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishida allomalarining merosidan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu o'qituvchilarning bilimlarini oshirish, ma'naviy va axloqiy ko'nikmalarini rivojlantirish va muloqot madaniyatini shakllantirishida muhim rol o'ynaydi.

Sharq allomalarining merosidan foydalanishning samaradorligi akmeologik mexanizmlar orqali o'qituvchilarni kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi, o'qituvchilarning bilimlarini oshirishda, ma'naviy va axloqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda, qobiliyatini oshirishda va muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu natijalar Sharq allomalarining merosidan foydalanish ta'lim jarayonida keng joriy etish zaruriyatini ko'rsatadi.

Yuqoridagi natijalar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda allomalarining merosidan foydalanishni keng joriy etish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Akmeologik yondashuv yoshlarni milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan holda tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi. Shunday qilib, Sharq

allomalarining merosidan foydalanish orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularning ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga katta hissa qo'shish, ta'lim jarayonida milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan akmeologik mexanizmlarni keng joriy etish zarurati mavjud. Ushbu yondashuv ta'lim tizimida samarali bo'lib, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi, rivojlantirishning muhimligini ko'rsatadi, yoshlarni ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlantirishda, ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotida katta ahamiyatga ega.

Sharq mutafakkirlari merosi vositasida o'qituvchilarni kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligini asoslash imkonini berib, tanlangan didaktik vositalarning tizimli tarzda taqdim etilishi va o'quv-tarbiya jarayoni mazmuniga singdirilishi zarurligini ko'rsatdi.

Ishlab chiqilgan mezonlar va texnologiyalar o'qituvchilarni kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish natijasida o'quvchilar bilan o'qituvchi orasida o'zaro hamkorlik va hurmatga asoslangan do'stona munosabatlar, muloqot, ishchanlik ruhining ustuvor bo'lishiga erishish imkonini berishini aniqlashga xizmat qiladi.

Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda respublikamizda va xorijiy mamlakatlarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni samarali qo'llash mazkur dissertatsiyaning ilmiy-nazariy asoslari bo'lib xizmat qildi.

Pedagogika fanida kompetensiyalarning barcha turlari sinchkovlik bilan o'rganilgan: kasbiy, madaniy, innovatsion, transkultural, kommunikativ, ijtimoiy, ijodiy, boshqaruv, grafik kompetensiya, milliy o'zlikni anglashsh, kasbiy aloqa, og'zaki kasbiy kompetensiya, multimedia bilan ishlash kompetensiyasi va boshqalar. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish biz uchun alohida qiziqish uyg'otmoqda.

Oliy ta'limni rivojlantirishning hozirgi bosqichida nafaqat professional (qattiq ko'nikmalar (hard skills) – bu tekshirilishi mumkin bo'lgan aniq

ko'nikmalar va bilimlar; ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislar talab qilinadiganligi sababli o'quv jarayonida shakllanadi), balki professional, ya'ni moslashuvchan ko'nikmalarga (yumshoq ko'nikmalar (soft skills) – bu shaxsning boshqa odamlar bilan muloqot qilish va turli xil hayotiy vaziyatlarga moslashish qobiliyati, ko'nikmalari va o'ziga xos xususiyatlari) turli kasb egalari ega bo'lgan universal sifatlar. Masalan, tanqidiy fikrlash qobiliyati, tashkiliy qobiliyat, empatiya, harakatchanlik, tez moslashish, fikrlashning moslashuvchanligi va ijodkorligi, jamoada ishlash qobiliyati va boshqalar.

Globalashuv sharoitida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Har doim malakali mutaxassislar jamiyat rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, uning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashda etakchi o'rinni egallagan. Mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi “kompetentsiya” darajasi tushunchasida o'z ifodasini topadi.

O'qituvchining kasbiy malakasi uning amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholashda muhim ahamiyatga ega. Har bir o'qituvchi uchun kasbiy faoliyatni tashkil etishda kompetentsiya fazilatlarini namoyon etish zarur.

Akmeologik mexanizmlarni amalga oshirishning natijasi o'qituvchiga tegishli bo'lgan quyidagi qismlarni o'z ichiga oladi: kasbiy va qiymat yo'nalishlari, pedagogik faoliyatning qadriyatlarini: kursantni erkin, uyg'un shaxs sifatida tarbiyalash, uning kognitiv qiziqishlarini rag'batlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o'z-o'zini anglashga bo'lgan ehtiyoj va istakni yangilash; pedagogik faoliyatning shaxsiy qadriyatlarini: maqsadlar (kasbiy qobiliyatlarni rivojlantirish va o'zingiz yoqtirgan ish bilan shug'ullanish qobiliyati, kasbiy o'zini takomillashtirish) va vositalar (pedagogik faoliyatning ijodiy tabiati, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish); kasbiy maqsadlarni belgilash (pedagogik maqsadlarni anglash, kasbiy faoliyatning o'z maqsadlarini tanlash va kasbiy o'zini takomillashtirish, kasbiy faoliyat va o'z o'zini takomillashtirish, maqsadlari ierarxiasini anglash), kasbiy motivatsiya

(pedagogik faoliyat jarayoni va mazmuniga qiziqish (o'quv faoliyati, pedagogik aloqa, bilimlar), pedagogik faoliyat natijasining ahamiyatini anglash, yuqori sifatli ta'lim olish zarurati), kasbiy muvaffaqiyatga intilish (kasbiy mahoratga erishish motivatsiyasi), o'z-o'zini rivojlantirish istagi, ijodiy kasbiy faoliyatga tayyorlik, aks ettirish va o'zini aks ettirish tendentsiyasi va qobiliyati.

1.2-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirish, ulg'ayib kelayotgan avlodning ongi, tafakkurini to'g'ri shakllantirish, yoshlarning bilim olishi, kasb-hunar egallashi uchun keng imkoniyatlar yaratish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. Inson qadrini yuksaltirish va yoshlarga sifatli ta'limni berishdagi amaliy ishlar zamon bilan hamnafas tashkil etilmoqda.

Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev 2018-yil 24-oktyabrda oliy ta'limni yanada rivojlantirish, kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirish masalalari bo'yicha yig'ilishda shunday dedi: "iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida oliy ta'lim tizimi rivojlanishning "lokomotivi" bo'lish o'rniga, zamon bilan hamnafas emasligi achinarli. Achchiq haqiqat shundaki, bizda mehnat bozoridagi tarkibiy o'zgarishlarga javob beradigan, yoshlarni kasblarga o'rgatadigan, ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantiradigan tizim yo'q". Bu jarayon oliy harbiy ta'lim muassasalaridagi muammolarni ham qamrab oladi. Shundan kelib chiqib, Prezident Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 13-yanvar kuni bo'lib o'tgan xavfsizlik Kengashining kengaytirilgan yig'ilishida harbiy qo'shinlar oldiga ma'naviy-ma'rifiy va madaniy ishlarni rivojlantirish bo'yicha bir qator topshiriqlar qo'ygan edi. Mudofaa vazirligi, Madaniyat va turizm vazirligi, Yozuvchilar uyushmasi, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi va boshqa tegishli tashkilotlar

hamkorligida o'tkazilgan "Vatan manzumasi" nomli adabiy-ma'rifiy kechalar jamoatchilik o'rtasida katta qiziqish uyg'otdi. Tinchlik va osoyishtalikni asrab-avaylash, el-yurt farovonligi uchun safarbarlik, mardlik va jasorat singari ezgu fazilatlar aks ettirilgan mazkur adabiy-ma'rifiy tadbirlarda turli soha vakillari va harbiy xizmatchilar bilan bir qatorda Vatan osoyishtaligi uchun xizmatga o'tlangan yosh kursantlarlar ham ishtirok etmoqda. Mazkur jarayonda odam tinchlik ulug' ne'mat ekanini, u o'z-o'zidan ta'minlanmasligini, osoyishtalikni saqlash uchun shu yurtning har bir farzandi birlashishi, ahil-inoq, sadoqatli bo'lishi, Vatanni onani sevganidek sevishi, onani himoya qilganidek himoya qilishi lozim va shartligini yana bir bor teran anglashi shubhasiz.

Yurtimiz tinchligini saqlash nafaqat harbiylar, balki har bir vatandoshimizning muqaddas burchi ekani, agar barchamiz bir tanu bir jon bo'lsak, osoyishtaligimizda hech kim rahna sololmasligini chuqurroq his qiladi hamda osoyishta yurtimizni asrab-avaylashga, ajdodlar iyodi bilan faxrlanishga undaydi.

Mamlakatimizdagi tinch va osoyishta, xavf-xatardan holi hayot, ijtimoiy barqarorlik, hamjihatlik, to'kislik va farovonlik, oqibat, o'zaro mehr va muruvvat muhiti oliy qadriyat ekani hayotimizda yana bir qarra o'z ifodasini topmoqda.

Bugungi avlod qalbida sadoqat tuyg'usini yanada yuksaltirish, uning uchun kerak bo'lsa jon berishga shay turish, ota makon, ona yurtni ardoqlash va ulug'lashga, uni ko'z qorachigidek asrashga o'rgatish zarur. Hozirgi globallashuv davrida yoshlar ongu shuurida yuzaga kelayotgan o'ziga xos ijtimoiy-ma'naviy, ruhiy o'zgarishlar oliy ta'lim tizimidagi ishlarni zamonaviylik, muhimlik va samaradorlik, ta'sirchanlik nuqtai nazaridan to'liq qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda.

Yoshlarning bilim va saviyasini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish, iqtidorli kursantlarni faol qo'llab-qo'vvatlash maqsadida oliy ta'lim muassasalarida bir qator tanlovlar muntazam o'tkazilib kelmoqda. Bu ishlarning

barchasi shu paytga qadar shakllantirilgan mavjud tizim va mexanizmlar doirasida tashkil etilmoqda. Ular ma'naviy-ma'rifiy sohadagi ishlarning samaradorligi, ta'sirchanligi va zamonaviyligi jihatidan o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Bugungi globallashuv va tezkor axborot asrida mamlakatimizdagi demokratik islohotlarga ham-ohang so'z erkinligi tufayli ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarining davlat va jamiyat boshqaruvidagi o'rni keskin faollashdi.

Bunday pallada yoshlarning ta'lim-tarbiyasi borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarish ehtiyoji paydo bo'ldi. Bunday murakkab vaziyatda ishlash, natijaga erishish uchun, eng avvalo, sharoit va yuqori malakali pedagog kadrlar kerak.

Ko'pincha malakaning pedagogik tarkibiy qismi ilmiy jihatdan ikkinchi darajali hisoblanadi. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining aksariyati maxsus pedagogik ma'lumotga ega emaslar, bu ularga ushbu sohada malakali va takomillashtirishga imkon bermaydi, shuningdek, o'qitish muammolarini o'qitish metodologiyasiga tayanmasdan intuitiv ravishda hal qilishiga olib keladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ular oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisiga alohida talablar qo'yishni boshladilar. Uning asosiy vazifasi endi bilimlarni saqlash va uzatish emas, balki kursantlarda o'z-o'zini tarbiyalash istagi va bilimlarni ijodiy o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Ta'limda kompetensiyaga asoslangan mexanizmlar faqat o'qituvchining o'zi zarur kompetensiyalarga ega bo'lgan taqdirdagina amalga oshirilishi mumkin.

O'qituvchilik faoliyati – bu ta'lim mazmunini o'zlashtirish va shaxsni shakllantirishga rahbarlik qilish. U etakchi hisoblanadi, chunki boshqalar u bilan birlashadi va unda namoyon bo'ladi. Nafaqat oliy ta'limning, balki, umuman, mamlakatning taqdiri o'qituvchilarning harakatlarining natijalariga bog'liq.

Zamonaviy oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisi ta'lim va tarbiya, kursantlarning salohiyatini oshirish, faol ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib boradi, o'quv jarayonini boshqarish va boshqa turdagi tashkiliy ishlarda qatnashadi.

O'qituvchining kasbiy malakasi haqida gapirganda, ular, birinchi navbatda, uning mutaxassislik bo'yicha bilimlarini anglatadi, ammo shu bilan birga ular shaxsiyat madaniyati, atrofdagi dunyoni tushunish qobiliyati bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak.

Ta'lim – bu shaxsning hayoti davomida amalga oshiriladigan ma'rifiy va madaniy jarayon. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida bu auditoriya va auditoriya tashqari mashg'ulotlarda sodir bo'ladi, bu erda o'qituvchi bunday shaxsning namunasi sifatida asosiy rol o'ynaydi.

O'qituvchi modelining asosi uning pedagogik qobiliyatidir. Ularning amalga oshirilishi va rivojlanishi kasbiy faoliyatda ro'y beradi va pedagogik tajriba texnologiyani takomillashtirishga, belgilangan maqsadlarga erishishning yanada samarali usullarini izlashga imkon beradi.

Ko'pgina o'qituvchilarning kasbiy fazilatlari, ma'naviy va axloqiy jihatlarni, kursantlarga bo'lgan muhabbatni, o'quv jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatini, pedagogik faoliyatga e'tiborni, ma'lum darajadagi kasbiy tayyorgarlikni o'z ichiga oladi.

Zamonaviy sharoitda kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu bilim darajasining doimiy o'sishiga va o'zini takomillashtirishga hissa qo'shadigan, individual kasbiy fazilatlarni shakllantirishga va kasbiy tajribani takomillashtirishga olib keladigan dinamik jarayonni anglatadi.

O'qituvchining kasbiy kompetentsiya darajasini mutaxassislik bo'yicha fan asoslarini chuqur bilish, pedagogik xushmuomalalik, pedagogik faoliyatni tashkil etishga qiziqishning namoyon bo'lishi, o'ziga bo'lgan ishonch, tashkilotchilik, xushmuomalalik, kursantlarning o'quv natijalariga erishishga

qiziqishi, obyektivlik, pedagogik faoliyat natijalari uchun javobgarlik kabi mezonlar asosida baholash mumkin.

Kasbiy faoliyatga mas'uliyatli yondashuv ma'lum vaqt davomida pedagogik ishlarni rejalashtirish, ish turlarini to'g'ri taqsimlash, intizom va tartibni anglatadi. Bu o'qituvchilarga, yaxshi tashkilotchilarga xosdir. Kasbiy faoliyatni tashkil etishda yuqori ko'rsatkichlarga erishgan o'qituvchi har doim vaqtni oqilona taqsimlaydi, vaqt xarajatlarini oldindan belgilaydi va rejalashtirilgan ish rejasini muvofiqlashtiradi. O'qituvchi faoliyatning maqsadini aniq belgilashi, tashqi nazorat va o'zini o'zi boshqarishga e'tibor qaratishi va maqsadga erishish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Qiyin vaziyatlarda o'qituvchi muammoni ijobiy hal qilish uchun hissiy barqarorlikni namoyon qilishi, faol bo'lishi kerak. Shuning uchun, kutilgan natijalarga erishish uchun ba'zida rejaga tuzatishlar kiritish kerak bo'ladi, bu esa, vazifalarni hal qilish usullarini tezda o'zgartirishga olib keladi.

O'qituvchining kasbiy faoliyatiga mas'uliyatli yondashuv quyidagi mezonlarga va ularga mos keladigan ko'rsatkichlarga muvofiq baholanadi: barcha rejalashtirilgan maqsadlarga erishish uchun o'z faoliyatini va kursantlarning faoliyatini to'g'ri tashkil etish; pedagogik faoliyat hajmini oqilona aniqlash; pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va xatolarga konstruktiv ta'sir ko'rsatish, vaziyatlarga qarab rejaga zarur tuzatishlar kiritish aqliy barqarorlikning namoyon bo'lishi eng yuqori hissiy stress holatida.

Ushbu mezonlar kasbiy faoliyatning umumiy mohiyatiga asoslanadi. Shu bilan birga, mutaxassislik yo'nalishini hisobga olgan holda va pedagogik faoliyat turlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mezonlarni aniqlashda ijodiy yondashuv zarur.

Umumiy madaniyat darajasi o'qituvchining hayotiy qarashlarini, qadriyat yondashuvlarini, aloqa madaniyati majmuasini va shaxslararo munosabatlar madaniyatini o'z ichiga oladi va ularning umuminsoniy qadriyatlar, olijanoblik,

fazilat, go‘zallik va erkinlikka sodiqligi asosida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining umumiy madaniyati har bir harakatda, har bir so‘zda o‘z ifodasini topadi. O‘qituvchi shaxsining barcha tomonlarini baholashda gumanistik fazilatlar, ijtimoiy subyektlarga xizmat ko‘rsatishning axloqiy tamoyillari etakchi o‘rinni egallaydi. Ular, o‘z navbatida, ta‘lim oluvchilarning shaxsini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning mazmuni bilan to‘liq bog‘liqdir.

O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini aniqlash mezonlari va tegishli ko‘rsatkichlar: mustaqil, erkin, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyati, keng dunyoqarashga ega bo‘lish, turli mavzularda erkin suhbatlar o‘tkazish qobiliyati, o‘qituvchining xulq-atvori, tashqi ko‘rinishi, sodir bo‘layotgan ijtimoiy o‘zgarishlar, iqtisodiy o‘zgarishlar va madaniy voqealar to‘g‘risida xabardorlik, pedagogik etika va kommunikativlik, fikrning ravshanligi va to‘g‘riligi, o‘z fikrlarini bemaolol ifoda etish qobiliyati, nutq madaniyatining yuqori darajasi va boshqalar.

Ushbu mezonlar va ko‘rsatkichlar, shuningdek, kasbiy faoliyatning umumiy qoidalariga asoslanadi, ammo ularning yo‘nalishlari va pedagogik faoliyat turlarining xususiyatlarini hisobga olgan holda aniqlashga ijodiy yondashishni o‘z ichiga oladi.

Oliy harbiy ta‘lim muassasasi o‘qituvchisi ishining o‘ziga xos xususiyati shundaki, u doimiy ravishda ilmiy ish bilan shug‘ullanishi kerak, muvaffaqiyat ilmiy daraja va unvon bilan tasdiqlanadi. Uning samarali faoliyatining tarkibiy qismlari pedagogik qobiliyat va ko‘nikmalarning mavjudligi, yuqori darajadagi bilim, ritorik va axborot madaniyati, ilmiy faoliyatga qiziqish, tashkiliy ko‘nikmalar, muloqot qobiliyati, axloqiy fazilatlar, samaradorlik, shaxsiy jozibadorlik.

O‘qituvchining vazifasi kursantda moslashuvchan fikrlashni shakllantirish, o‘zini takomillashtirish va tez o‘zgaruvchan yashash sharoitlariga moslashish qobiliyatini rivojlantirishdir. Buning uchun u turli vaziyatlarda

o'rganilgan faoliyat usullaridan foydalanish mexanizmlari to'g'risida bilim va umumlashtirilgan tushunchalarni uzatish jarayonida kursantlarni faollashtirishga qaratilgan tegishli usullarni o'zlashtirishi kerak.

Zamonaviy talablarga javob berish istagi va ta'lim tizimini rivojlantirishda texnologiyaning rolini tushunish, ularga egalik qilish o'qituvchi madaniyatining asosiy belgilari hisoblanadi. Hozirgi vaqtda ta'lim sohasidagi muhim tarkibiy qismlardan biri bu nafaqat ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni rivojlantirish uchun asos yaratadigan, balki o'qituvchining kasbiy o'sishi, uning ijodiy izlanishlari yo'nalishlarini belgilaydigan, kursantlarning shaxsiy o'sishiga hissa qo'shadigan pedagogik faoliyatdir. Shuning uchun u o'qituvchilar va o'quv-tadqiqot kursantlarining ilmiy-uslubiy ishlari bilan uzviy bog'liqdir.

Innovatsiyalarni ta'lim mazmuni, o'qitish sifatini nazorat qilish usullari va shakllaridagi o'zgarishlar deb ham tushunish mumkin. Ularni amalga oshirish ko'lami bo'yicha emas, balki aniq natijalar bo'yicha baholash kerak.

Zamonaviy sharoitda o'qituvchidan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash uchun o'quv jarayonida bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatini modellashtirish, kursantlarning mustaqil va ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish, muammoli o'qitishning faol usullarini o'zlashtirish qobiliyati talab etiladi.

Ta'lim samaradorligining muhim sharti – bu muvaffaqiyat to'g'ridan-to'g'ri ijodiy va kognitiv faoliyatning tabiati va rag'batlantirilishiga bog'liq bo'lgan o'quv vazifalarini belgilash. Ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi o'zgarishlarga muvofiq, o'quv jarayonining tabiati innovatsion bo'lishi kerak.

Bunday ko'nikmalarni rivojlantirishda o'qitish metodikasi va darajasi, o'qitishning eng yangi samarali usullaridan foydalanish katta ahamiyatga ega.

Oliy ta'lim muassasi o'qituvchisi, birinchi navbatda, o'z faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur shart bo'lgan o'ziga xos fazilatlar va kompetentsiyalarga ega bo'lgan shaxsdir.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida jamoat xavfsizligini ta'minlash hamda kursantlarda huquqbuzarliklar profilaktikasining samarali tizimini joriy etish maqsadida aksariyat oliy ta'lim muassasalarida shartnoma asosida profilaktika inspektori lavozimi joriy etildi.

Xorijdagi tajribaga ko'ra, har bir kursantning o'qish davridagi ijtimoiy faolligi baholab boriladi va bu birituvchining portfoliosida ham o'z aksini topadi.

Eng muhimi, oliy harbiy ta'lim muassasasi bitiruvchining kasbiy faolliga aks etgan portfoliosi ish beruvchilar tomonidan ham inobatga olinadi va qadrlanadi.

O'zbekistonda ta'lim tizimini takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarini joriy etish bo'yicha bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

D. Xalmatova tomonidan ta'kidlanganidek, ijtimoiy-gumanitar fanlarni kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish bugungi kunda muhim ahamiyatga ega.

A. Feruzovich esa, pedagoglarni tayyorlashda innovatsion yondashuvlar va pedagogik sharoitlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

K. Xummatova kredit-modul tizimida differentsial yondashuvni joriy etishning pedagogik masalalariga e'tibor qaratadi. Uning tadqiqotlari kredit-modul tizimi orqali talabalarning shaxsiy ehtiyojlariga mos ta'lim olish imkoniyatlarini o'rganadi va bu yondashuvning ta'lim jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Differentsial yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, ularning ijtimoiy kompetentliklarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

N.B. Xojiyeva esa, bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy kompetentliklarini rivojlantirish metodikasini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirishda eng muhim yondashuvlarni ko'rsatib bergan.

D. Xalmatova ta'lim jarayonida ijtimoiy-gumanitar fanlarni kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitishning ahamiyatini chuqur tahlil qilib,

bu metodikaning talabalarning ijtimoiy kompetentliklarini rivojlantirishga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganan. Uning tadqiqotlari natijalariga ko'ra, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish talabalarning ijtimoiy faoliyatini oshiradi va ularni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

F.F. Abbosov esa, pedagoglarni tayyorlash jarayonida innovatsion yondashuvlar va pedagogik sharoitlarni o'rganadi. Uning tadqiqotlari pedagogik jarayonlarni takomillashtirishda metodlarni qo'llashning ahamiyatini ko'rsatib beradi. Bu esa, bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, X. Yigitaliyev ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llashdagi yondashuvlarni tadqiq qilgan. Uning tadqiqotlari natijalari ko'rsatadiki, yangi texnologiyalar va interfaol usullarni qo'llash bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy kompetentliklarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Bu usullar talabalarning o'quv jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi va ularning ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

M. Payazov, H. Umarova va A. Abdulaziz uzluksiz ta'lim tizimida Bluetooth texnologiyalaridan foydalanishning o'rnini tahlil qiladilar. Ularning tadqiqotlari yangi texnologiyalarning uzluksiz o'rganish jarayonini yanada samarali amalga oshirishda va o'qituvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirishda qanday rol o'ynashini ko'rsatadi. Bu texnologiyalar ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, akmeologik yondashuv asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish zaruriyati mavjud. Shu bilan birga, bu yondashuvlar o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga, ularning ijtimoiy munosabatlar tizimida muvaffaqiyatli moslashuviga yo'naltirilgan.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi yoki o'zgartirishi mumkin. Akmeologik mexanizmlarning asosiy uslubiy tamoyili – o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish

tizimining ta'lim, fan, texnologiyada sodir bo'ladigan o'zgarishlarga muvofiqligi. Mazkur tamoyil asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimi quyidagi tamoyillar bilan boq'liq: ta'limning tizimliliigi, ilmiyligi, ketma-ketligi, uzluksizligi, izchilligi, ko'rgazmaliligi, maqsadga muvofiqligi, amaliyotga yonaltirilganligi, faolligi, ta'lim mazmuni yangilanganligi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisi faoliyatining asosiy yo'nalishlari uning ko'p funksiyaliligini aks ettiradi: o'quv jarayonini tashkil etish, uslubiy ish va shaxsiy malaka oshirish, ilmiy ish, o'qituvchining o'quv ishlari, kafedra va tsikldagi ishlar, oliy harbiy ta'lim muassasasini boshqarishda ishtirok etish va boshqa tashkiliy faoliyatlar ham kiradi.

Bugungi kunda oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasiga qo'yiladigan talablar ularning "lifelong learning" deb nomlangan uzluksiz ta'limning eng muhim printsipini amalga oshirish qobiliyatini aks ettiradi. Binobarin, oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayoni axborot o'qitish modellari va moddiy resurslarning turlarini ko'paytirishga, shuningdek, ularni taktik va orqa qo'llab-quvvatlash fanlarini o'rganish jarayonida jang va operatsiyalarda boshqarishga qodir bo'lgan yuqori texnologiyali o'quv-moddiy baza bilan ta'minlanishi kerak. Albatta, ushbu modellardan foydalangan holda o'qitishdan oldin maxsus fanlarni o'rganish jarayonida o'quv majmualari yordamida amaliy va guruh mashg'ulotlarida harbiy-maxsus texnika namunalari qo'llash usullarini o'rganish kerak. Bunday holda, o'rganilayotgan fanning o'ziga xos xususiyatlariga, olib borilayotgan mashg'ulotlar turlariga va hal qilinadigan o'quv vazifalariga qarab: o'quv va axborot materiallari to'plami (o'quv materiallari va dasturiy ta'minot) o'z ichiga olgan o'quv-mashg'ulot majmualarining tipik tuzilishi va tarkibi taqdim etilishi kerak; sport anjomlari majmuasi; o'quv uskunalari majmuasi; baholash va hisobga olish majmuasi tayyorgarlik natijalari.

Zamonaviy sharoitda ilmiy taraqqiyotning o'sishi oliy harbiy ta'lim muassasalarining doimiy takomillashtirilishi va yangilanishi bilan tavsiflanganda, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularning kasbiy kompetensiyalari darajasini rivojlantirish muammosi diqqat markazida bo'ladi.

Yuqoridagilar bilan bog'liq holda, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish kasbiy bilimlarni tizimlashtirish va harbiy o'qituvchining kasbiy faoliyatining umumiy didaktik tuzilishi asosida, ham kasbiy tayyorgarlik jarayonida, ham kasbiy ta'lim tizimida har tomonlama amalga oshirilishi kerak. Shuni yodda tutish kerakki, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga o'qituvchining kasbiy faoliyatini amalga oshirish uchun o'quv mikro va makro o'quv qo'llanmalarini qurish bilan o'quv dasturi va o'quv materiallari asosida o'zi olib boradigan o'quv intizomining mazmuni asosida individual ravishda yondashish kerak.

Tayyorgarlik jarayonida, o'quv fanining asosiy qoidalarini biladigan va qo'llaydigan va zarur fanlararo aloqalarni amalga oshiradigan asosiy o'quv dasturining fanlar majmuasida o'z intizomining o'rnini ko'ra oladigan o'qituvchi yuqori kasbiy darajaga ega ekanligidan kelib chiqish kerak. Shu bilan birga, o'qituvchining o'qitishning mazmuni, shakllari, usullari va uslubiy xususiyatlarini o'rganishga, shuningdek, oliy harbiy kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartida belgilangan zamonaviy o'quv texnologiyalaridan foydalanishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Kasbiy kompetentsiya – bu o'qituvchining jamiyatda faol ishtirok etishi, ijtimoiy muhitga moslashishi va o'z kasbiy faoliyatida yuqori natijalarga erishishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning majmui.

O'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, asosan, ta'limning sifatiga yordam berishi bilan birga o'zaro insoniylik muhitining qaror topishiga yaxshi xizmat qiladi.

Shuningdek, kursantlarga ta'lim berishda, o'quv amaliyotida ularni shaxslararo munosabatlarga tayyorlashda, jamoaviy munosabatlarni tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'z kursantlarining turmush tarzi va ularning manfaatlarini qo'llash bo'yicha tashqi munosabatlariga umidvorlik bag'ishlaydi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining o'quv-mashq kompleksini ta'lim jarayonida qo'llashga tayyorligi darajasini tahlil qilish bu borada muayyan muammolarni aniqladi, ularni ikki guruhga bo'lish maqsadga muvofiqdir:

1-guruh: amaliy va taktik vaziyatning o'quv vaziyatlarini tayyorlash va o'qitish jarayonida modellashtirish o'qituvchilarining qobiliyatlari yo'qligi, aniq lavozimlarda talabalar harakatlarining stsenariylari bo'linmalarining haqiqiy jangovar harakatlariga (tezkor va jangovar qo'llab-quvvatlash) imkon qadar yaqin bo'lganligi sababli yuzaga keladigan mazmunli muammolar;

2-guruh: o'qituvchilarning zamonaviy o'quv texnologiyalaridan (kompyuter-sport texnologiyalari, axborot modellari va o'quv-mashg'ulot majmualari) foydalangan holda turli xil mashg'ulotlarni o'tkazishga tayyorligining past darajasi bilan belgilanadigan texnologik muammolar. Shu munosabat bilan o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasi jarayonida zamonaviy o'quv-mashq komplekslaridan foydalanishni tashkil etishni takomillashtirish quyidagi tartibda amalga oshirilishi kerak: dastlab o'qitishning mavjud shakllari va usullari o'zlashtiriladi va takomillashtiriladi hamda shundan keyingina ularni keng joriy etishga o'tish mumkin.

Ushbu yondashuvni amaliy amalga oshirishning birinchi bosqichi o'qituvchilarning texnologik tayyorgarligi darajasini oshirish bo'lishi kerak. Texnologik ko'nikmalar ta'lim muammosini shakllantirish va uni vazifalar tizimiga aylantirish, shuningdek, butun pedagogik tizimning holati to'g'risidagi ma'lumotlarni samarali qayta ishlash va tahlil qilish, natijalarni obyektivlashtirish hamda o'zgarishlarning shakllanish dinamikasini kuzatish,

o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatish ko'nikmalaridan iborat.

Shu bilan birga, o'qituvchi kursantlarning ta'lim faoliyatini tashkil etish borasidagi bilimlari milliy va xorijiy harbiy fanlarni ilmiy o'rganish yutuqlari va natijalariga, shuningdek, turli xil operatsion sohalarda qurolli to'qnashuvlarda qo'shin guruhlarini qo'llash bo'yicha o'qitish, tahlil qilish amaliyotiga asoslangan holda asosiy ahamiyatga ega. Bu, oxir-oqibat, fan, amaliyotning integratsiyasini va uning harbiy ta'lim sifatiga ta'sirini tavsiflaydi, eskirganlarni yangilashni va kursantlarning yangi bilimlari, ko'nikmalari va malakalarini to'ldirishni ta'minlaydi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining pedagogik faoliyatida uning kasbiy kompetensiyasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u Davlat ta'lim standartlari, malaka talablari va o'quv dasturida belgilangan ta'lim oluvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishda aniq natijaga erishish qobiliyatini aks ettiradi (o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalari, axborot modellari va o'quv komplekslaridan foydalanish orqali). Bunday holda, o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalari, axborot modellari va o'quv majmualarini qo'llash sohasidagi o'qituvchilarning kasbiy malakasini belgilaydigan asosiy malaka talablari quyidagicha shakllantirilishi mumkin: ilmiy-tadqiqot, psixologik, uslubiy, baholash va diagnostika.

O'qituvchining kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga akmeologik mexanizmlarning mazmuni kiradi. Akmeologik mexanizmlarning mavzusi keng. Bugungi kunda u o'qituvchining kasbiy mahorat darajasi, shuningdek, o'qituvchi shaxsining kasbiy etukligi cho'qqilariga erishish shartlari va qonuniyatlarini birinchi o'ringa olib chiqdi. Shu bilan birga, uning fan sohasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) pedagogik muammolarni hal qilish bilan bog'liq o'qituvchining individual va jamoaviy faoliyati cho'qqilariga erishish qonuniyatlari va mexanizmlari; b) o'qituvchining bosqichma-bosqich shakllanish jarayonlarini o'rganish; v) pedagogik faoliyatdagi kasbiy

yutuqlarning motivlari; d) pedagogika sohasidagi professionallikka erishish traektoriyalari.

Yuqorida sanab o'tilgan barcha talablar o'qituvchi ega bo'lishi kerak bo'lgan ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarning ko'rsatkichlari tizimi shaklida tavsiflanishi mumkin:

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining o'quv mashg'ulot majmualarini qo'llash uchun zarur bo'lgan va qobiliyatini tavsiflovchi ilmiy-tadqiqot fazilatlarini: harbiy kadrlar tayyorlash uchun tubdan yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish; o'quv texnologiyalari samaradorligini oshirishning eng muhim yo'nalishlarini aniqlash; o'quv-mashg'ulot majmualari yordamida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish; o'quv texnikasi samaradorligini oshirish; ilmiy pedagogik tadqiqotlar natijalarini o'rganish, umumlashtirish va ulardan foydalanish, zamonaviy qurolli to'qnashuvlarda qo'shinlardan foydalanish amaliyoti, operativ, jangovar tayyorgarlik va jangovar navbatchilik.

Qobiliyatni tavsiflovchi shaxsiy fazilatlar majmuasi: o'qituvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish; shaxsiy kognitiv faollikni rag'batlantirish; kursantlarning ta'lim sifatini yaxshilashni rag'batlantiradigan tarbiyaviy ta'sirning empirik usullaridan foydalanish; harbiy kadrlar tayyorlash jarayonini amalga oshirish uchun ijobiy vaziyatni shakllantirish; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining barqarorligini rivojlantirishga yordam beradigan o'ziga xos vazifalarni ishlab chiqish.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantiruvchi uslubiy fazilatlar majmuasi: o'quv jarayonida zamonaviy o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalanish samaradorligini baholash va shu asosda kursantlarni tayyorlashning zarur usullarini ishlab chiqish; o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalanish; o'quv muammolarini hal qilish fazilatini oshirishga yordam beradigan eng maqbul o'quv sharoitlarini yaratish; talab qilinadigan o'quv natijalariga muvofiq o'qituvchilarning kasbiy jarayonini modellashtirish; o'quv jarayonida o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalanishning samarali

tavsiflarini ishlab chiqish; o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda o'quv-taktik muammolarini hal qilish jarayonini boshqarish; kursantlarning ta'lim faoliyatini rag'batlantiradigan individual pedagogik usullardan foydalanish; o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda yagona va kompleks o'quv mashg'ulotlari stsenariylarini ishlab chiqish; o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda ixtisoslashtirilgan o'qitish usullarini ishlab chiqish va o'quv-mashq komplekslari; ilmiy tadqiqotlar natijalari va qo'shinlar amaliyotini o'quv ma'lumoti sifatida o'quv jarayoniga integratsiya qilish.

O'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasining ekspert fazilatlarini to'plami: o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda turli xil o'quv tizimlarining samaradorligini aniqlashga imkon beradigan baholash usullarini qo'llash; zamonaviy o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalanish orqali o'quv jarayonining samaradorligini baholash; o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda darslarni rejalashtirishda ularni keyinchalik hisobga olish maqsadida kursantlarning individual xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan o'quv jarayonini farqlash; kursantlarning jamoaviy fazilatlarini, faolligini oshirishga, mustaqillikni, raqobatbardoshlikni va keyingi kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan boshqa ijobiy shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda maxsus o'qitish usullarini ishlab chiqish; o'quv jarayonini takomillashtirishga qaratilgan o'quv-mashg'ulot majmualarini qo'llashning pedagogik usullaridan foydalanish.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini baholash fazilatlarini majmuasi: kursantlarning ta'lim sifatini baholashning turli usullaridan foydalanish (yozma: test, nazorat, raqamli diktant; og'zaki: motivatsiya, izoh, taqqoslash); o'quv komplekslaridan foydalangan holda samarali joriy, oraliq va yakuniy nazoratni tashkil etish.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini diagnostika sifatlarini to'plami: baholash funktsiyalari bilan bir qatorda o'qitish vositasi bo'lgan test vazifalarini ishlab chiqish; o'quv jarayonida o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan

holda o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayonida kursantlar o'zlashtirgan ma'lumotlar miqdorini, shuningdek, kasbiy va ixtisoslashtirilgan kompetensiyalarni o'zlashtirish darajasini aniqlashga imkon beradigan usullardan foydalanish. O'quv mashg'ulotlarida o'quv majmuasidan foydalanish masalalarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni samarali rivojlantirishga quyidagi asosiy yo'nalishlarni amalga oshirish ham yordam berishi mumkin: ilmiy-tadqiqot ishlari doirasida o'quv majmualariga taktik, texnik va didaktik talablarni ishlab chiqish uchun o'qituvchilarni jalb qilish.

Oliy harbiy ta'lim muassasasida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish va undan foydalanish bo'yicha tashkiliy-metodik tadbirlarni komplekslashtirish va tizimlashtirish, kafedra va tsikllarda fanlarning o'quv-metodik materiallarini har yili takomillashtirish va qayta ishlash. Bu oliy harbiy ta'lim muassasalararo ilmiy-amaliy konferentsiyalar va vebinarlar doirasida ham, oliy ta'lim va ilmiy tashkilotlarda o'qituvchilar tomonidan pedagogik amaliyot o'tash jarayonida ham sodir bo'lishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda jangovar harakatlarni tayyorlash va o'tkazish shakllari, usullari, o'z vaqtida qo'shinlar va qurollarni boshqarish, harbiy ta'lim sifatini harbiy fan va harbiy amaliyotlar bilan integratsiyalashuvi asosida oshirish orqali samarali foydalanish mumkin.

O'quv jarayonida zamonaviy o'quv mashg'ulot majmuasidan foydalanish masalalarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik jihatlariga pedagogik faoliyatning tuzilishini va ularning talab qilinadigan kompetensiyalarni rivojlantirish qobiliyatini aks ettiruvchi oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining zamonaviy kasbiy sifatlari ko'rsatkichlari tizimini amalga oshirish kiradi.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshdi, bu nafaqat oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining ilmiy salohiyati, balki qo'shinlarning tezkor va jangovar tayyorgarligi tadbirlarini o'tkazish tajribasi, shuningdek, jangovar navbatchilik

paytida kundalik faoliyatda ular hal qiladigan vazifalar ortib borayotganidan dalolat beradi. Bugungi kunda harbiy qismlar va bo'linmalar yuqori texnologiyali harbiy va maxsus uskunalar bilan jihozlanmoqda, bu esa, harbiy xodimlarning ishlashi va jangovar qo'llanilishida tegishli nazariy bilim, ko'nikma va malakalarni talab qiladi.

Jangovar harakatlarni tayyorlash va o'tkazish shakllari, usullari, qo'shinlar va qurollarni o'z vaqtida boshqarish bo'yicha zamonaviy va sifatli o'qitish harbiy ta'limning pedagogik fan va amaliyot bilan integratsiyalashuvi asosida sifatini oshirish orqali mumkin. Ushbu muammoni hal qilish usullaridan biri bu o'quv faoliyati subyektlari – oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining yangi texnologiyalari, shu jumladan, o'quv-mashq komplekslaridan foydalangan holda zamonaviy o'quv tizimlaridan foydalanish asosida kasbiy kompetentsiya darajasini oshirishdir.

Mazmuni tashkil qiluvchi qismlar deb, faqat o'zaro uzviy (funksional) aloqadorlikda bo'lgan qismlarga aytiladi. Majmuni tashkil qiluvchi qismlarning birining xususiyati o'zgarsa, qonuniy ravishda boshqa qismlarining ham xususiyatlari o'zgarishga uchrasa, uni funksional aloqadorlik deyiladi. Majmularning har biri faqat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bir-biridan shu xususiyatlar yig'indisi bilan ajralib turadi. Majmuning xususiyati faqat boshqa majmular bilan aloqadorlikda namoyon bo'ladi. Aloqadorlik deb, majmu xususiyatini paydo qilishiga aytiladi. Bog'liqlik esa, faqat ularning namoyon bo'lishidir. Narsa va hodisalarning funksiyaga bo'lgan nisbati funksiyaning namoyon bo'lishining asosi, majmuning ajralmas qismidir. Funksiyalar orqali majmular holati aniqlanadi. Majmud holatining ketma-ket namoyon bo'lishi jarayon deyiladi. Majmular nazariyasidan kelib chiqishlik, birinchidan, jarayonni bir necha o'n barobar osonlashtiradi va tezlashtiradi. Ikkinchidan, faoliyatni to'g'ri amalga oshirishning garovidir. Uchinchidan, muayyan faoliyatni boshqa kishilar tomonidan tezlashunib, tez o'zlashtirib olishga xizmat qiladi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshdi, bu nafaqat oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining ilmiy salohiyati, balki qo‘shinlarning tezkor va jangovar tayyorgarligi tadbirlarini o‘tkazish tajribasi, shuningdek, jangovar navbatchilik paytida kundalik faoliyatda ular hal qiladigan vazifalar ortib borayotganidan dalolat beradi.

Bugungi kunda harbiy qismlar va bo‘linmalar yuqori texnologiyali harbiy va maxsus uskunalar bilan jihozlanmoqda, bu esa, ekspluatatsiya va jangovar foydalanishda mutaxassislarning tegishli nazariy bilimlari, ko‘nikmalari va malakalarini talab qiladi. Bunday sharoitda jangovar harakatlarni tayyorlash va o‘tkazish shakllari, usullari, qo‘shinlar va qurollarni o‘z vaqtida boshqarish bo‘yicha zamonaviy va sifatli o‘qitish pedagogik fan va amaliyot bilan integratsiyalashuvi asosida harbiy ta’lim sifatini oshirish orqali mumkin.

Ushbu muammoni hal qilish usullaridan biri bu o‘quv faoliyati subyektlari – oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining zamonaviy texnologiyalari, shu jumladan, o‘quv mashq komplekslaridan foydalangan holda zamonaviy o‘quv tizimlaridan foydalanish asosida kasbiy kompetensiyalari darajasini oshirishdir.

Zamonaviy harbiy fan va qo‘shinlardan foydalanish amaliyotining holati urushlarning mavjud va istiqbolli shakllari va usullariga qarashlar tizimini yanada takomillashtirish, qo‘shinlar va bo‘linmalar guruhlarini O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari va boshqa davlatlar sifatida qo‘llash, shuningdek, ularni moddiy-texnik qo‘llab-quvvatlash, turli maqsadlar uchun boshqaruv tizimlariga eng yangi texnologiyalarni joriy etish dinamikasi, qurol-yarog‘ namunalari, harbiy va asosiy harbiy-maxsus ma’lumotlarning eskirishi jarayonlari bilan birga keladigan maxsus uskunalar, shuningdek, vaqt o‘tishi bilan, o‘qituvchilarining mavjud bilimlari va kasbiy kompetensiyasi darajasini pasaytirish.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining zamonaviy kasbiy kompetensiyasi ko'rsatkichlarini aniqlash zarurati tug'iladi, bu pedagogik faoliyatning tuzilishini va ularning o'qituvchilarda zarur kompetensiyalarni shakllantirish qobiliyatini, eskirganlarini yangilash va yangi bilim, ko'nikma va malakalarni to'ldirishni aks ettiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini tahlil qilish uning tuzilishining quyidagi asosiy elementlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi: oliy harbiy ta'lim muassasasi subyekt sifatida (rahbar, o'qituvchilar tarkibi, bo'linma qo'mondonlari), o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalaridan foydalanadigan obyekt, axborot muhiti (ish o'quv dasturlari, baholash vositalari fondlari, tematik o'quv fanlari rejalari, o'quv-uslubiy materiallar, elektron ta'lim resurslari), texnik vositalari (kompyuter sinflari, o'quv-mashq komplekslari), zamonaviy texnologiyalaridan foydalangan holda mashg'ulotlar shakllari va usullari (guruh mashqlari, amaliy mashg'ulotlar, qo'mondonlik-shtab mashqlari, harbiy-maxsus o'yinlar).

O'quv majmualarini qo'llash asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining tuzilishi quyidagilardan iborat: ko'rib chiqilayotgan jarayonning maqsad va vazifalari; uning qonuniyatlari, printsiplari va funktsiyalari; o'qituvchilar va kursantlar; o'quv dasturining asosiy va o'zgaruvchan qismlari fanlari bo'yicha malaka talablari, o'quv va tematik rejalar mazmuni; o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish shakllari va usullari; o'qitish, shu jumladan, texnik texnologiyalari; o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi darajasini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning texnologiyasi qo'yidagilarda o'z aksini topdi: ko'p bosqichli ilmiy-uslubiy ishlarni tashkil etish o'qituvchini uning ilmiy qiziqishlari, qadriyat va axloqiy tamoyillarini hisobga olgan holda pedagogik va ilmiy-tadqiqot faoliyatining turli shakl va usullariga kiritishni nazarda tutadi: tajribali o'qituvchilarga ustozlik qilish, fan bo'yicha olimpiadalarda qatnashish, kafedra va tsikllarning uslubiy seminarlari,

o'quv fan dasturlari va o'quv-uslubiy majmualarni tayyorlash, o'qituvchilarning respublika va xorijiy ilmiy-uslubiy konferentsiya va seminarlarda ishtirok etishi, ularni keyingi muhokama qilish bilan ochiq darslarda qatnashish, ilgor tajribalarni o'rganish va ularni umumlashtirish hamda joriy etish.

Zamonaviy oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchisi yuqori bilim va keng ilmiy dunyoqarashi bilan ajralib turishi kerak. Kursantlarning auditoriyasiga kirgan o'qituvchi nafaqat o'qitilayotgan o'quv fan va tegishli fan sohasi mutaxassisi, balki boy intellektual ta'minotga ega bo'lgan yuqori bilimdon inson ham bo'lishi kerak.

Oliy harbiy ta'lim muassasasidagi asosiy farq – bu nazariy fikrlashning yuqori darajasi, bitiruvchilarning keng dunyoqarashi, bu turli sohalarni qamrab oladigan bilimga ega bo'lgan o'qituvchi tomonidan ta'minlanishi mumkin.

So'nggi yillarda 5 yildan kam o'qituvchilik tajribasiga ega bo'lgan o'qituvchilar ulushining doimiy o'sishi kuzatilmoqda. Ular kursantlar bilan barcha turdagi o'quv mashg'ulotlarini muvaffaqiyatli o'tkazishni ta'minlaydigan etarli kasbiy sifatlarga ega emaslar. Shu bilan birga, o'qituvchini oliy harbiy ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatga tayyorlash uchun maxsus oliy muassasalarning yo'qligi kafedralar va tsikllarni o'qitiladigan fanlarning mazmunini o'rganishni o'z ichiga olgan tayyorgarlikni tashkil etishga majbur qiladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy shakllanish jarayonini ta'minlashga qaratilgan kafedralar va tsikllar pedagogik jamoalarining sa'y-harakatlari va ularning maqbulligi nuqtai nazaridan ta'minlanmagan.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga akmeologik yondashuv, kafedralar pedagog jamoalarining harakatlari va o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tsikllarning nomuvofiqligi natijasida har doim ham muvaffaqiyatli tugamaydigan mashaqqatli jarayon o'tadi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning turli aspektlari o'qituvchilarning individual kasbiy muhim kompetensiyasini rivojlantirish, pedagogik texnika va mahoratni shakllantirish, maxsus fanlarni o'qitishni takomillashtirish, harbiy mutaxassislarni tayyorlash sifatini nazorat qilishni tashkil etish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va boshqalar kabi muammolar ko'rib chiqildi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni quyidagi holatlarda samarali bo'lishi mumkin: o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi – bu pedagogik muammolarni hal qilishning samarali darajasini ta'minlaydigan kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan shaxsiy o'zgarishlar kompleksi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonida o'qituvchi yuqori harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining pedagogik kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish kasbiy tayyorgarlik jarayonining asosiy maqsadlaridan biri sifatida qaralganda sifat jihatidan yangi bosqichga o'tadi; o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi jarayoni akmeologik mexanizmlar asosida quriladi. Ushbu jarayonning muhim omili o'qituvchining kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga subyektiv munosabati va kursant, o'qituvchi va ustoz lavozimlarining o'zgarishi; pedagogik jarayonning barcha tarkibiy qismlari (maqsadli, motivatsion, mazmunli va samarali) bilan bog'liq bo'lgan oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini tartibga soluvchi tamoyillarni aniqlash; o'qituvchining o'zaro ta'siri yagona kasbiy o'qituvchining kompetensiyasi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni o'rganilayotgan hodisani o'z majmuasida ochib beradigan tushunchalarni o'z ichiga oladi; kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun asos bo'lgan ta'lim jarayonining yaxlit xususiyatlari to'g'risida bilim; maqsadlarni rivojlantirish texnologiyasi va o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish dasturi;

pedagogik vositalar va sharoitlar tizimi; pedagogik professionallikni shakllantirish jarayoni va natijalarini tahlil qilish usullari. Biz pedagogik faoliyatning mohiyati va mazmuni, o'qituvchining kasbiy shakllanishiga ta'siri, o'qituvchi faoliyatini rag'batlantiruvchi omillari sifatida ehtiyojlar va motivatsiyalar hamda ularning bilimdagi roli to'g'risidagi ma'lumotlarni kiritdik. Tadqiqot shaxsning rivojlanishini uning kasbiy faoliyatidagi individual faoliyati jarayoni sifatida tushunadigan pedagogika metodologiyasiga asoslanadi.

Vazifalarni hal qilish uchun bir-birini boyitadigan va to'ldiradigan bir qator usullardan foydalanilgan: falsafiy, psixologik, pedagogik, sotsiologik adabiyotlarni tahlil qilish, tadqiqot mavzusi bo'yicha o'quv va dasturiy hujjatlar; nazariy tahlil (qiyosiy, modellashtirish), sotsiologik usullar (so'rov, so'rovnoma, suhbatlar, testlar, baholash, tavsiflarni tuzish); to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita, shu jumladan, kuzatuv; turli oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining tajribasini o'rganish va umumlashtirish; tajriba-sinov ishini tashkil etish va o'tkazish.

Bizning fikrimizcha, o'qituvchilar o'rganilayotgan jarayonning asosiy elementlaridan biridir. Bugungi kunda oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasiga qo'yiladigan talablar ularning "lifelong learning" deb nomlangan uzluksiz ta'limning eng muhim printsiplarini amalga oshirish qobiliyatini aks ettiradi.

Binobarin, oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayonining o'zi harbiy mutaxassisliklari bo'yicha o'qituvchilar texnik vositalar orqali kursantlarga bilim berish, shuningdek, ularni jangovar va operatsiyalarda boshqarish bo'yicha bo'linmalarning vazifalarini bajarishga tayyorlashga tayyorlashga qodir bo'lgan yuqori texnologiyali o'quv-moddiy baza bilan ta'minlanishi kerak taktik va texnikaviy fanlarni o'rganish jarayonida va texnik ta'minot. Albatta, ushbu modellardan foydalangan holda maxsus fanlarni o'rganish jarayonida o'quv komplekslari yordamida amaliy va guruh

mashg'ulotlarida harbiy-maxsus texnika namunalarini qo'llash usullari va usullarini o'rganishdan oldin bo'lishi kerak. Shu bilan birga, o'rganilayotgan fanning o'ziga xos xususiyatlariga, olib borilayotgan mashg'ulotlar turlariga va hal qilinadigan o'quv vazifalariga qarab: o'quv va axborot materiallari to'plamini (o'quv materiallari va dasturiy ta'minot) o'z ichiga olgan o'quv majmualarining tipik tuzilishi va tarkibini taqdim etish kerak; trenajyor tayyorlash vositalari kompleksi; tayyorgarlik natijalarini baholash va hisobga olish kompleksi.

Yuqoridagilar bilan bog'liq holda, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish kasbiy bilimlarni tizimlashtirish va harbiy o'qituvchining kasbiy faoliyatining umumiy didaktik tuzilishi asosida, ham kasbiy va rasmiy tayyorgarlik jarayonida, ham qo'shimcha kasbiy ta'lim tizimida har tomonlama amalga oshirilishi kerak.

O'qituvchilarni faol kognitiv faoliyat jarayoniga jalb qilish, motivatsion usullardan foydalanish; o'qituvchilar shaxsini rivojlantirish; o'qituvchilarining yuqori darajadagi kognitiv qiziqishi va mustaqil aqliy faoliyatini yaratish va saqlash; darsni o'qituvchilarining ta'lim faoliyati zanjiri sifatida qurishga imkon beradigan optimal usul va vositalarini tanlash; interfaol shakllar orqali o'qitish; raqamli texnologiyalarning turli xil arsenalidan foydalanish – bular davlat talablariga kiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga o'qituvchining kasbiy faoliyatini amalga oshirish uchun o'quv traektoriyalarini (mikro va makro-traektoriya) qurish bilan o'quv dasturiga va istiqbolli o'quv materiallariga muvofiq o'quv intizomi bo'yicha olib borilayotgan darslarning mazmuni asosida individual ravishda yondashish kerak.

Mazkur mavzuning dolzarbligini aniqlash uchun, biz tajriba-sinov maydonchalarini tanladik va o'qituvchilar orasida anketa savolnoma o'tkazdik. Ularni tahlil qilgan paytda aniqlandiki: birinchidan, respublikada oliy harbiy ta'lim muassasalari uchun o'qituvchilarni tayyorlaydigan oliy ta'lim

muassasasining yo'qligi; ikkinchidan, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari lavozimlariga O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi qo'shinlarida harbiy xizmatdagi ofitserlarni mazkur lavozimlariga qo'yilishi; uchinchidan, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida ilmiy unvon va ilmiy darajalari bor o'qituvchilarining miqdori juda kamligi.

Tayyorgarlik jarayonida o'quv fanining asosiy qoidalarini biladigan va qo'llaydigan va zarur fanlararo aloqalarni amalga oshiradigan o'quv dasturining fanlar majmuasida o'z intizomining o'rnini ko'ra oladigan o'qituvchi yuqori kasbiy darajaga ega ekanligidan kelib chiqish kerak.

Akmeologik mexanizmlarni amaliy amalga oshirishning birinchi bosqichi o'qituvchilarning texnologik tayyorgarligi darajasini oshirish bo'lishi kerak. Texnologik ko'nikmalar ta'lim muammosini shakllantirish va uni vazifalar tizimiga aylantirish, shuningdek, butun pedagogik tizimning holati to'g'risidagi ma'lumotlarni samarali qayta ishlash va tahlil qilish, natijalarni obyektivlashtirish va o'zgarishlarning shakllanish dinamikasini kuzatish, o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga boshqaruvchi ta'sir ko'rsatish ko'nikmalaridan iborat.

Shu bilan birga, o'qituvchining kursantlarning ta'lim faoliyati sohasidagi bilimlari milliy va xorijiy harbiy fanlarni ilmiy o'rganish yutuqlari va natijalariga, shuningdek, turli xil operatsion sohalarda (havo, dengiz, quruqlik, infokommunikatsiya) turli xil intensivlikdagi qurolli to'qnashuvlarda qo'shin guruhlarini qo'llashni tayyorlash, tahlil qilish amaliyotiga asoslangan holda asosiy ahamiyatga ega. Bu, oxir-oqibat, fan, amaliyotning integratsiyasini va uning harbiy pedagogik ta'lim sifatiga ta'sirini tavsiflaydi, eskirganlarni yangilashni va kursantlarning yangi bilimlari, ko'nikmalari va malakalarini to'ldirishni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, o'qituvchining pedagogik faoliyatida uning kasbiy kompetensiyasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u kursantlarning kompetensiyalarini shakllantirishda aniq natijaga erishish qobiliyatini,

belgilangan davlat ta'lim standartlarini, malaka talablarini va o'quv dasturini aks ettiradi (o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalari, axborot modellari va o'quv majmualarini qo'llash orqali). Bunday holda, o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalari, axborot modellari va o'quv majmualaridan foydalanish nuqtai nazaridan o'qituvchilarning kasbiy malakasini belgilaydigan asosiy malaka o'qituvchini quyidagicha shakllantirish mumkin: ilmiy-tadqiqot, umumiy psixologik, uslubiy, ekspert, baholash va kasbiy.

Bu shuni anglatadiki, globallashtirish sharoitida zamonaviy o'qituvchi echimlarni topishi, ularni qabul qilishi va o'z tanlovi uchun javobgar bo'lishi kerak.

O'quv mashg'ulotlarida o'quv majmuasidan foydalanish masalalarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni samarali rivojlantirishga quyidagi asosiy yo'nalishlarni amalga oshirish ham yordam berishi mumkin: ilmiy-tadqiqot ishlari doirasida o'quv majmualari va ixtisoslashtirilgan sinflarga taktik va texnik talablarni ishlab chiqish uchun o'qituvchilarni jalb qilish.

Shunday qilib, oliy harbiy ta'lim muassasasi miqyosida o'quv majmuasini joriy etish va undan foydalanish bo'yicha tashkiliy-uslubiy tadbirlarni komplekslashtirish va tizimlashtirish, o'quv fanlarining o'quv-uslubiy materiallarini har yili ilmiy-amaliy konferentsiyalar va vebinarlar doirasida ham, o'qituvchilar tomonidan pedagogik amaliyotdan o'tish jarayonida ham sodir bo'lishi mumkin bo'lgan tsikllarda qayta ishlash va qayta ishlash oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot institutlari.

O'quv jarayonida zamonaviy o'quv mashg'ulot majmualaridan foydalanish masalalarida o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishning pedagogik jihatlari pedagogik faoliyatning tuzilishini va ularning talab qilinadigan kompetensiyalarni rivojlantirish qobiliyatini aks ettiruvchi oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining zamonaviy kasbiy fazilatlari ko'rsatkichlari tizimini amalga oshirishni o'z ichiga oladi talabalar. Shunday qilib, zamonaviy sharoitda jangovar harakatlarni tayyorlash va o'tkazish

shakllari, usullari, qo‘shinlarni boshqarish, qurol-yarog‘ va maxsus texnika, o‘z vaqtida moddiy-texnik ta‘minot, o‘z vaqtida moddiy-texnik ta‘minot, harbiy ta‘lim sifatini oshirish orqali samarali foydalanish mumkin. harbiy fan va qo‘shinlar amaliyoti bilan integratsiya.

Yuqorida sanab o‘tilgan barcha talablar o‘qituvchi ega bo‘lishi kerak bo‘lgan ma‘lum bilim, ko‘nikma va malakalarning ko‘rsatkichlari tizimi shaklida tavsiflanishi mumkin:

1. O‘quv mashg‘ulot majmualarini qo‘llash uchun zarur bo‘lgan va qobiliyatini tavsiflovchi ilmiy-tadqiqot fazilatlarini: harbiy mutaxassislarni tayyorlash uchun tubdan yangi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish; o‘quv texnologiyalari samaradorligini oshirishning eng muhim yo‘nalishlarini aniqlash; o‘quv-mashg‘ulot majmualari yordamida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish; o‘qitish usullarining samaradorligini oshirish; ilmiy tadqiqotlar natijalarini o‘rganish, umumlashtirish va ulardan foydalanish, zamonaviy qurolli to‘qnashuvlarda qo‘shinlardan foydalanish amaliyoti, operativ, jangovar tayyorgarlik va jangovar navbatchilik.

2. Qobiliyatni tavsiflovchi shaxsiy sifatlar majmuasi: o‘qituvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish; o‘qituvchilarning shaxsiy kognitiv faoliyatini rag‘batlantirish; kursantlarning ta‘lim sifatini yaxshilashni rag‘batlantiradigan tarbiyaviy ta‘sirning empirik usullaridan foydalanish; yuqori malakali harbiy mutaxassislarni tayyorlash jarayonini amalga oshirish uchun ijobiy vaziyatni shakllantirish; o‘qituvchilarda barqarorlikni rivojlantirishga yordam beradigan o‘ziga xos vazifalarni ishlab chiqish.

3. Qobiliyatni tavsiflovchi uslubiy fazilatlar majmuasi: o‘quv jarayonida zamonaviy o‘quv mashg‘ulot majmualaridan foydalanish samaradorligini baholash va shu asosda harbiy mutaxassislarni tayyorlashning zarur usullarini ishlab chiqish; o‘quv-mashg‘ulot majmualaridan foydalanish o‘quv muammolarini hal qilish sifatini oshirishga yordam beradigan eng maqbul o‘quv sharoitlarini yaratish; talab qilinadigan o‘quv natijalariga muvofiq o‘qituvchilar

kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning jarayonini modellashtirish; oliy harbiy ta'lim muassasalarining ta'lim jarayonida o'quv-mashq komplekslaridan foydalanishning samarali tavsiflarini ishlab chiqish; o'quv-mashq komplekslaridan foydalangan holda o'quv-taktik vazifalarini hal etish jarayoniga rahbarlik qilish; o'qituvchilarning ta'lim faoliyatini rag'batlantiradigan o'qitishning individual pedagogik uslublaridan foydalanish; o'quv-mashq komplekslaridan foydalangan holda yakka va kompleks o'quv mashg'ulotlari ssenariylarini ishlab chiqish; o'quv-mashq komplekslaridan foydalangan holda o'qitishning ixtisoslashtirilgan usullarini ishlab chiqish va ta'lim amaliyotiga joriy etish; ilmiy tadqiqotlar natijalari va qo'shinlar amaliyotini o'quv jarayonida o'quv ma'lumotlari sifatida birlashtirish.

4. Qobiliyatni tavsiflovchi ekspert fazilatlarini to'plami: o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda turli xil o'quv tizimlarining samaradorligini aniqlashga imkon beradigan baholash usullaridan foydalanish; zamonaviy o'quv mashg'ulot majmualaridan foydalanish orqali o'quv jarayonining samaradorligini baholash; o'quv mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda darslarni rejalashtirishda ularni keyinchalik hisobga olish maqsadida o'qituvchilarning individual xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan o'quv jarayonini farqlash; o'qituvchilarning shaxsiy sifatlarini, faolligini oshirishga, turli vaziyatlarda qaror qabul qilish mustaqilligini, keyingi kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan raqobatbardoshlik va boshqa ijobiy shaxsiy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan o'quv-mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda o'qitishning maxsus usullarini ishlab chiqish; o'quv jarayonini takomillashtirishga qaratilgan o'quv mashg'ulot majmualarini qo'llashning pedagogik usullaridan foydalanish.

5. Qobiliyatni tavsiflovchi diagnostik va korrektsiyalash fazilatlarini to'plami: kursantlarning ta'lim sifatini baholashning turli usullaridan foydalanish (yozma: test, nazorat, uchuvchi; og'zaki: motivatsiya, izoh,

taqqoslash); o'quv komplekslaridan foydalangan holda samarali joriy, oraliq va yakuniy nazoratni tashkil etish.

6. Qobiliyatni tavsiflovchi diagnostika fazilatlari to'plami: baholash funksiyalari bilan bir qatorda o'qitish vositasi bo'lgan test vazifalarini ishlab chiqish; o'quv jarayonida o'quv mashg'ulot majmualaridan foydalangan holda o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayonida kursantlar o'zlashtirgan ma'lumotlar miqdorini, shuningdek, kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirish darajasini aniqlashga imkon beradigan usullardan foydalanish.

7. Shaxsiy fazilatlar sohasidagi kompetensiyalar: empatiya va sotsiorefleksiya; o'z-o'zini tashkil etish; umumiy madaniyat.

8. Pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilashda: o'qituvchilarning individual xususiyatlariga muvofiq maqsad va vazifalarni belgilash qobiliyati; darslar mavzusini pedagogik vazifaga aylantirish; kursantlarni maqsad va vazifalarni shakllantirish jarayoniga jalb qilish.

9. O'qituvchilarni rag'batlantirishda: o'quv faoliyatida muvaffaqiyatni ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyati; o'qituvchilarni ijobiy rag'batlantirish uchun sharoit yaratish; o'qituvchilarni o'z-o'zini rag'batlantirish uchun sharoit yaratish.

1.3-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik asoslari

Zamonaviy harbiy fan va qo'shinlardan foydalanish amaliyotining holati urushlarning mavjud va istiqbolli shakllari va usullariga qarashlar tizimini yanada takomillashtirish, qo'shinlar va bo'linmalar guruhlarini O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari va boshqa davlatlar sifatida qo'llash, shuningdek, ularni moddiy-texnik qo'llab-quvvatlash, turli maqsadlar uchun boshqaruv tizimlariga eng yangi texnologiyalarni joriy etish dinamikasi, qurol-yarog' namunalari, harbiy va asosiy harbiy-maxsus ma'lumotlarning eskirishi

jarayonlari bilan birga keladigan maxsus uskunalar, shuningdek, vaqt o'tishi bilan, kursantlarning mavjud bilimlari va kasbiy malakalari darajasini pasaytirish.

XXI asr o'qituvchisi oliy ta'limning barcha jarayonlari to'g'risida yangi qarashlarga, o'qituvchilik faoliyatini amalga oshirishga yangi qarashlarga ega bo'lishi kerak. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining zamonaviy kasbiy kompetensiyasi ko'rsatkichlarini aniqlash zarurati tug'iladi, bu pedagogik faoliyatning tuzilishini va ularning o'qituvchilarda zarur kompetensiyani shakllantirish qobiliyatini, eskirganlarini yangilash va yangi bilim, ko'nikma va malakalarni to'ldirish bilan aks ettiradi.

Oliy ta'lim tizimini doimiy isloh qilish va davlat ta'lim standartlarini joriy etishning zamonaviy sharoitida oliy ta'lim muassasasiga nafaqat o'qituvchi, ma'ruzachi, kursantlar mustaqil ishining tashkilotchisi bo'lishi kerak bo'lgan o'qituvchi kerak. O'qituvchining shaxsiyati, uning uslubiy va pedagogik kompetensiyalari ko'p jihatdan kursantning ta'lim sifatini belgilashi kerak.

O'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini tahlil qilish uning tuzilishining quyidagi asosiy elementlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi: oliy harbiy ta'lim muassasasi subyekt sifatida (rahbar, professor-o'qituvchilar tarkibi, bo'linma qo'mondonlari), o'quv jarayonida texnologiyadan foydalanadigan obyekt (kursantlar), axborot muhiti (ish o'quv dasturlari, baholash vositalari fondlari, tematik o'quv fanlari rejalari, o'quv-uslubiy materiallar, informatsion ta'lim resurslari), kompyuter vositalari (kompyuter sinflari, o'quv-mashq komplekslari), kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda mashg'ulotlar shakllari va usullari (guruh mashqlari, amaliy mashg'ulotlar, qo'mondonlik-shtab mashqlari, harbiy-maxsus o'yinlar).

O'quv majmualarini qo'llash asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining tuzilishi quyidagilardan iborat: ko'rib chiqilayotgan jarayonning maqsad va vazifalari; uning qonuniyatlari, printsiplari, funktsiyalari va qarama-qarshiliklari; o'qituvchilar va kursantlar;

o'quv dasturining asosiy va o'zgaruvchan qismlari fanlari bo'yicha malaka talablari, o'quv va tematik rejalar mazmuni; o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish shakllari va usullari; o'qitish, shu jumladan, zamonaviy texnologiyalari; o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi darajasini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari.

Akmeologiya inson hayotining cho'qqilariga erishishning umumiy qonuniyatlarini o'rganish bo'yicha fundamental fan sifatida falsafa, sotsiologiya, madaniyatshunoslik, psixologiya, pedagogika va boshqa fanlar nuqtai nazaridan shaxs haqidagi ilmiy bilimlarning butun majmuasini birlashtiradi.

Akmeologik yondashuvning maqsadi uning subyektlarini turli xil kasbiy faoliyat turlarida samarali texnologiyalar bilan ta'minlashdan iborat.

Bugungi kunda zamonaviy o'qituvchiga malakali talablar qo'yilmoqda, unga ko'ra u tanlov sharoitida faol harakatlarni amalga oshirishga tayyor bo'lishi, maqsadlar qo'yish va ularga erisha olishi, mustaqil qarorlar qabul qilishi kerak.

Shu munosabat bilan ta'lim tizimi oldida kasbda yuqori ijodiy harakatchanlikka qodir yuqori malakali kadrlar tayyorlash muhim vazifa turibdi.

Kasbiy yetuklikning belgilovchi xususiyatlari – innovatsiyalar qobiliyati va pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun barqaror motivlarning mavjudligi, ta'lim muammolarini hal qilishda kasbiy kompetensiya va pedagogik mahorat.

O'qituvchining shaxsiy yetukligi kasbiy qarorlar qabul qilishda mustaqillik va ular uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorlik, uning uzluksiz shaxsiy va kasbiy o'sishi istiqbollarini aniqlash qobiliyati va o'z-o'zini rivojlantirish makonini boyitish istagini anglatadi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisi o'z faoliyatida doimiy ravishda o'quv jarayonini tashkil etishda, o'quv materialining dolzarb mazmunini tanlashda maqsadli yo'nalishlar va texnologiyalarni tanlash to'g'risida qarorlar

qabul qiladi; ta'lim va tarbiya sifatini aniqlashning diagnostika usullari; ta'lim makonining subyektlari bilan o'zaro munosabatlar usullari.

O'qituvchining kasbiy o'sishi jarayonida obyektiv o'z-o'zini tahlil qilish asosida kasbiy shaxsiy fazilatlar tuzatiladi, pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq qarorlar qabul qilish uchun javobgarlik kuchayadi, o'qituvchilik faoliyati samaradorligini prognoz qilish ko'nikmalari shakllanadi kasbga qo'yiladigan yangi talablar. O'qituvchining ma'naviy kamoloti uning hayotiy tajribasi, axloqiy me'yorlar asosida kasbiy faoliyatni amalga oshirish zarurligini anglash bilan bog'liq; ezgulik va adolatning insonparvarlik qadriyatlari, o'quvchilarga muhabbat va hurmat; ularning ma'naviy-axloqiy salohiyatini rivojlantirishga e'tibor qaratish.

Oliy harbiy ta'lim o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi – bu uning faoliyatining asosiy yo'nalishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar to'plami: o'quv, uslubiy, ilmiy va tarbiyaviy.

Ko'p omilli hodisa bo'lib, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi yagona yaxlit tuzilma bo'lib, uni tashkil etuvchi komponentlarning har birisiz mavjud bo'lmaydi va o'qituvchi faoliyatining samaradorligi ularning o'zaro ta'siri bilan ta'minlanadi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv sohasidagi eng nufuzli xorijiy uyushmalardan biri – “Ko'nikmalar hamkorligi XXI asr” (XXI asrlik ko'nikmalar bo'yicha hamkorlik) ta'rifiga ko'ra, zamonaviy jamiyatda kasbiy va kundalik muammolarni samarali hal qilish uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalar quyidagilardan iborat: axborotdan foydalanish qobiliyati va axborot va kompyuter savodxonligi; tanqidiy va analitik fikrlash; muammolarni hal qilish va samarali qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Kompetentli faoliyat mexanizmlari metodologiyasiga muvofiq, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi uning har bir o'quvchining o'zi va jamiyat tomonidan talab qilinadigan sifat darajasiga erishishini ta'minlaydigan faoliyatni amalga oshirish qobiliyati va tayyorligi sifatida qaraladi.

P.Ya. Galperinning kontsepsiyasida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining tuzilishi faoliyat, mavzu va subyekt tarkibiy qismlaridan iborat bo'lib, ularda tizimni tashkil etuvchi aloqalar mavjud. Faoliyat komponenti kompetensiyani tarkibiy bosqichlarga ega bo'lgan va ularning har biri o'z mazmuniga ega bo'lgan faoliyat sifatida ochib beradi.

Mavzu komponenti turli fan sohalari: psixologiya, pedagogika, andragogika, evtagogika, etnopedagogika, yosh pedagogikasi, maktabgacha ta'lim pedagogikasi va boshqalar o'qituvchisining bilim, ko'nikma va malakalarini o'z ichiga oladi.

Yuqoridagilar bilan bog'liq holda, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish kasbiy bilimlarni tizimlashtirish va harbiy o'qituvchining kasbiy faoliyatining umumiy didaktik tuzilishi asosida har tomonlama amalga oshirilishi kerak.

Asosiy o'quv dasturining fanlar majmuasida o'z intizomining o'rnini aniqlay oladigan, o'quv fanlarining asosiy qoidalarini biladigan va qo'llaydigan va zarur fanlararo aloqalarni amalga oshiradigan o'qituvchi yuqori kasbiy darajaga ega. Shu bilan birga, o'qituvchining o'qitishning mazmuni, shakllari, usullari va uslubiy xususiyatlarini o'rganishga, shuningdek, oliy harbiy ta'limi muassasasi davlat ta'lim standartida belgilangan zamonaviy o'quv interaktiv texnologiyalaridan keng foydalanishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Akmeologik mexanizmlardan foydalanish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Biz, akmeologik mexanizmlar asosida rivojlantirish orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni maqsad qilib oldik. Tadqiqotda qo'llanilgan asosiy metodlar quyidagilarni o'z ichiga oldi: adabiyotlarni tahlil qilish, tajriba-sinov ishlarini o'tkazish va matematik-statistik tahlil qilish.

Tajriba-sinov ishlari bosqichida esa, o'quv jarayoniga akmeologik mexanizmlarni joriy etish orqali o'qituvchilarning o'zaro muloqoti, tarixiy

bilimlarni o'zlashtirish darajasi va fuqarolik ongini rivojlantirish bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi.

Yuqoridagi natijalar Sharq allomalarining merosidan foydalanish ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvining muhimligini ko'rsatadi. Ushbu metodika o'qituvchilarning oilaviy hayotga tayyorlik darajasini oshirishda samarali bo'lib, ularning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Shu bilan birga, bu mexanizmlar kursantlarni milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan holda tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida Sharq allomalarining merosidan foydalanish metodikasini keng joriy etish zaruriyatini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot natijalari Sharq allomalarining merosidan foydalanish orqali o'qituvchilarning oilaviy hayotga tayyorlanishini yaxshilash imkoniyatlarini ko'rsatdi. Tajriba guruhda yangi metodika asosida ta'lim olgan o'qituvchilarning oilaviy hayotga tayyorlik darajasi nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligi tadqiqotning asosiy topilmasidir. Bu natija Sharq allomalarining asarlari va ulardagi ta'lim-tarbiya usullarining zamonaviy ta'lim jarayonida qo'llanishi mumkinligini va samaradorligini tasdiqlaydi.

M. Mahmudov ta'kidlaganidek, Temuriylar davri allomalarining merosi ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot ham bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi. Tajriba guruhdagi o'qituvchilarning o'rtacha yakuniy natijalari (85 ball) nazorat guruhidagi o'qituvchilarning natijalaridan (70 ball) ancha yuqori bo'ldi. Bu natija Sharq allomalarining merosidan foydalanishning samaradorligini tasdiqlaydi va bu mexanizmlari o'qituvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shishini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar ta'lim jarayonida Sharq allomalarining merosidan foydalanish metodikasini kengroq qo'llash zaruriyatini ko'rsatadi. Bu metodika o'qituvchilarning oilaviy hayotga tayyorlanishiga, ularning ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlanishiga katta hissa

qo'shadi. Sharq allomalarining asarlari yoshlarni milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan holda tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishda Sharq allomalarining merosidan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu metodika o'qituvchilarning bilimlarini oshirish, ijtimoiy va ma'naviy ko'nikmalarini rivojlantirish va muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tajriba guruhdagi o'qituvchilarning yakuniy natijalari nazorat guruhidagi o'qituvchilarning natijalaridan ancha yuqori bo'ldi. Bu natija Sharq allomalarining merosidan foydalanishning samaradorligini tasdiqlaydi va bu akmeologik mexanizmlarning o'qituvchilarni shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shishini ko'rsatadi. Sharq allomalarining asarlari o'qituvchilarning bilimlarini oshirishda, ijtimoiy va ma'naviy ko'nikmalarini rivojlantirishda, qobiliyatini oshirishda va muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu natijalar Sharq allomalarining merosidan foydalanish ta'lim jarayonida keng joriy etish zaruriyatini ko'rsatadi.

O'qituvchilarning o'quv jarayonida o'quv kompleksidan foydalanishga tayyorlik darajasini tahlil qilish ushbu masalada muayyan muammolarni aniqladi, ularni hal qilish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilar belgilangan davlat ta'lim standartlari, malaka talablari va o'quv dasturini shakllantirishda muayyan natijaga erishish qobiliyatini aks ettiruvchi muhim kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi kerak (o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalari, axborot modellari va o'quv majmualarini qo'llash orqali).

Bunday holda, o'quv jarayonida texnologiyalari, axborot modellari va o'quv majmualaridan foydalanish nuqtai nazaridan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini belgilaydigan asosiy malaka talablarini quyidagicha shakllantirish mumkin: ilmiy-tadqiqot, uslubiy, ekspert, diagnostika va korrektsiya.

Milliy harbiy ta'lim tizimini isloh qilish davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq ta'lim sifatini takomillashtirishning samarali yo'nalishlarini izlashni amalga oshiradi, bu ta'limning maqsadlari va yakuniy natijalarini belgilaydi hamda oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini kompetensiya va subyektiv mexanizmlar asosida tashkil etishga yo'naltiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayonida kompetensiyaga asoslangan mexanizmlarni amalga oshirish va pedagogik innovatsiyalarni joriy etish zarurati harbiy o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi darajasiga qo'yiladigan talablarni o'zgartirish uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasida o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun o'qituvchilarning kasbiy faoliyati tizimi tashkiliy-texnologik, psixologik-pedagogik va kasbiy-axborot yo'nalishlarida amalga oshirilishi kerak.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlashning tashkiliy va texnologik yo'nalishi tashkiliy, kommunikativ va texnologik kompetensiyalarni, shuningdek, o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va kursantlarni tarbiyalashda uslubiy faoliyatini amalga oshirish texnologiyasining asosini tashkil etuvchi oqilona shakllar, metod va usullarni har tomonlama shakllantirishni ta'minlaydi. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik faoliyatga kasbiy faoliyatining pedagogik yo'nalishi uning funktsional xususiyatini aks ettiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari uchta asosiy kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirishni o'z ichiga oladi: kasbiy aks ettirish; baholash va tartibga solish hamda ijtimoiy-madaniy. Ushbu kompetensiyalarning shakllanishi o'qituvchilarning kasbiy faoliyati samaradorligi darajasini belgilaydi. O'qituvchilarning oliy harbiy ta'lim muassasasidagi pedagogik faoliyatga kasbiy va axborot faoliyati ularning harbiy-kasbiy, axborot, kommunikativ va bashoratli kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu harbiy o'qituvchilar tomonidan o'qitilayotgan o'quv intizomi bo'yicha zarur fundamental bilimlarni

o'zlashtirishni, shuningdek, harbiy ta'limni axborotlashtirish vositalaridan oqilona foydalanish asoslarini va ularning pedagogik hamkorlikni tashkil etishda hamda o'quv jarayonini rivojlantirish istiqbollari bashorat qilishda amaliy ko'nikmalarini bilishni o'z ichiga oladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining oliy harbiy ta'lim muassasasidagi samarali o'quv-tarbiyaviy faoliyatga kasbiy faoliyatining pedagogik shartlari – bu oliy harbiy ta'lim muassasasining maxsus tashkil etilgan o'quv jarayonining borishini, xususiyatlarini belgilaydigan, o'qituvchilarni pedagogik faoliyatning kasbiy ahamiyatga ega qadriyatlari, bilimlari, ko'nikmalari va tajribalarini, kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishning oqilona usullarini o'zlashtirishga yo'naltiradigan barqaror holatlar majmui o'z-o'zini tarbiyalash.

Tadqiqot davomida biz oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy faoliyati tizimida kasbiy va pedagogik kompetensiyani shakllantirish samaradorligini belgilaydigan pedagogik shart-sharoitlar to'plamini o'rnatdik: o'qituvchilarning o'quv-tarbiyaviy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga kasbiy moslashishini tashkil etish; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarini kasbiy-pedagogik tayyorlash modeli va texnologiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish, harbiy o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashni didaktik qo'llab-quvvatlash tizimini loyihalash.

Tanlangan pedagogik shartlarning har birining mazmunini batafsil ko'rib chiqamiz. Oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv-tarbiyaviy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga moslashish bilan bog'liq bo'lgan yosh o'qituvchilar uchun yuzaga keladigan qiyinchiliklarni engib o'tishda muvaffaqiyatning shartlaridan biri bu oliy harbiy ta'lim muassasasida kasbiy fanlar o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va uni uslubiy qo'llab-quvvatlash tizimining mavjudligi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini tashkil etish bo'yicha ilmiy adabiyotlar va amaliyotlarni tahlil qilganimiz, oliy harbiy ta'lim

muassasasida kasbiy faoliyatga kirish bosqichida o'qituvchilarda yuzaga keladigan moslashuvchan, ijtimoiy-psixologik, kasbiy xarakterdagi qiyinchiliklar majmui mavjud degan xulosaga kelishimizga imkon berdi.

Tajriba-sinov ishlarda ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun biz rejalashtirilgan natijaga erishishga imkon beradigan didaktik qo'llab-quvvatlash tizimidagi tegishli usul va vositalardan foydalandik.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy faoliyati modeli oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarining kasbiy faoliyatining maqsadli, tashkiliy-texnologik, mazmunli, samarali va aks ettiruvchi tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi.

Pedagogik texnologiyani ishlab chiqish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish jarayonini tashkil etish shakllari, vositalari va usullarini to'g'ri tanlashni belgilaydi.

Akmeologik mexanizmlar oliy harbiy ta'lim muassasasida pedagogik jarayonni tashkil etish samaradorligini belgilovchi turli omillarni hisobga olgan holda didaktik ta'minot tizimining imkoniyatlarini amalga oshirishdan iborat. Tabaqalashtirilgan akmeologik mexanizmlar o'qituvchining kasbiy rivojlanishining individual ta'lim yo'nalishlarini amalga oshirish imkoniyatini ta'minladi. Akmeologik mexanizmlarning tarkibiy qismi o'qituvchilarning kasbiy faoliyati natijalarini to'plash, qayta ishlash va tahlil qilishni ta'minlaydigan pedagogik monitoringdir. Bizning tadqiqotimizda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasi kasbiy faoliyat sifatini tavsiflovchi ishlab chiqilgan mezonlarga muvofiq aniqlandi.

Pedagogik adabiyotlarda oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayonini tashkil etish oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv-tarbiyaviy faoliyatining axborot, o'quv-uslubiy moddiy-texnik resurslaridan foydalanishga asoslangan kompleks, ko'p bosqichli, bosqichma-bosqich dinamik jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Akmeologik mexanizmlar oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini oshirish, nazorat qilish,

diagnostik va korreksiyalashni tashkil etish amaliyotida keng qo'llanilgan. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida akmeologik mexanizmlarni rivojlantirish shaxsning yoshi, individual tipologik, kognitiv va ijodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishini akmeologik mexanizmlar orqali shakllaridii deb belgilangan.

Bizning fikrimizcha, akmeologik mexanizmlar o'qituvchilarning kasbiy faoliyati jarayonining samaradorligini oshirish va ularda zarur kompetensiyalar majmuini, shuningdek, kasbiy faoliyatni o'zini o'zi tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan vositalar to'plami shaklida taqdim etiladi: a) o'quv jarayonining diagnostikasi va korreksiyalash; b) o'quv jarayonini didaktik qo'llab-quvvatlash; v) o'qituvchi faoliyatini didaktik qo'llab-quvvatlash; d) o'quv-uslubiy majmua; e) o'qituvchilarning o'quv-uslubiy faoliyati.

O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish jarayonini qo'llab-quvvatlash tizimini loyihalash davlat ta'lim standarti talablari asosida amalga oshirildi, ular ta'lim faoliyatining maqsad va vazifalarini, o'quv ma'lumotlarining mazmunini va undan o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida foydalanishning uslubiy usullarini belgilab berdi.

Bizning tadqiqotimizda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida akmeologik mexanizmlarning mazmuni va tuzilishi quyidagi tamoyillar asosiy printsiplar sifatida tanlandi: ta'limning uzluksizligi, didaktik maqsadga muvofiqligi, sistematiklik, ong va faollik, ta'lim mazmunini chiziqli bo'lmagan va blok-modulli tuzish va boshq.

Amaldagi printsiplar to'plamida tizimni tashkil etuvchi maqsadga muvofiqlik printsiipi bo'lib, qolgan printsiplar uni amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari va shartlarini aniqladi va ochib berdi.

O'qituvchining amaliy dars va ma'ruza o'tkazish qobiliyati, kursantlarga maslahat berish qobiliyati, kursantlarning ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish qobiliyati, o'quv jarayonini modellashtirish qobiliyati, o'z pedagogik faoliyati

natijalarini tahlil qilish qobiliyati, auditoriyadan tashqari faoliyatni tashkil etish qobiliyatlari kiradi.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarning nazariy tahlili o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining beshta mezonini aniqlashga imkon berdi: umumiy madaniy mezon, umumiy kasbiy mezon, kommunikativ mezon, shaxsiy mezon, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalash mezonlari.

Birinchi bob bo'yicha xulosa

1. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi ta'lim faoliyatining maqsad va vazifalarini, o'quv ma'lumotlarining mazmunini va uni o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida qo'llash usullarini belgilaydigan davlat ta'lim standarti talablari asosida amalga oshirildi.

2. Nazariy bosqichda Sharq allomalarining kasbiy faoliyatga, tarbiya va ta'limga oid asarlari ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilishga imkon berdi. Ushbu asarlarda berilgan ta'lim va tarbiya bo'yicha maslahatlar, usullar va tamoyillar o'rganilib, zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish yo'llari aniqlandi.

3. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha mavjud tajribalari ushbu jarayonning muvaffaqiyatini belgilaydigan pedagogik sharoitlarni aniqlash va ularga pedagogik talqin qilish imkonini berdi. Adabiyotlarni tahlil qilish bosqichida akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga oid mavjud tadqiqotlar (R.X. Djurayev, O. Jamoliddinova, A. Kuranboyev, N.A. Muslimov, O. Musurmonova, G.A. Nematova, Sh. Shodmonova, N. Egamberdiyeva, M. Quronov) kabi olimlarning ishlaridan foydalanildi. Ularning ilmiy ishlari o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha muhim manbalar sifatida xizmat qildi.

4. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonida o'qituvchi akmeologik mexanizmlar asosida sifat jihatidan yangi bosqichga o'tadi, unga muvofiq

kasbiy mahoratning muhim tarkibiy qismlarining rivojlanishi o'qituvchining yaxlit shakllanishini belgilaydi. Ushbu jarayonning muhim omili o'qituvchining kasbiy faoliyatga subyektiv munosabati va kursant va yo'naltiruvchi, kursant va tarbiyachi, o'qituvchi va ustozlik pozitsiyalarining o'zgarishi hisoblanadi; pedagogik jarayonning quyidagi tarkibiy qismlari (maqsadli, motivatsion, mazmunli, samarali) bilan bog'liq bo'lgan oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini tartibga soluvchi printsiplar aniqlandi.

5. Akmeologik muammolarni hal qilishga imkon beradigan printsiplar, texnikalar va usullar tizimi akmeologik mexanizmlari hisoblanadi. Uning kasbiy ta'limga kiritilishi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun kasbiy motivatsiyani oshirishni, kasbda o'zini takomillashtirish va o'zini muvaffaqiyatli amalga oshirish istagini, kasbiy bilim va ko'nikmalarni doimiy ravishda yangilash qobiliyati va ehtiyojlarini shakllantirishni ta'minlaydi. O'z-o'zini rivojlantirish, professionallik cho'qqilariga erishishga yo'naltirish bu shaxsning umumiy yo'nalishining sifat xarakteristikasi bo'lib, uni progressiv kasbiy rivojlanish va o'z-o'zini rivojlantirishga, kasbiy faoliyatda o'zini maksimal darajada anglashga yo'naltiradi. Uning tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: kasbiy yo'nalishlar (pedagogik faoliyatning ijtimoiy shartli va shaxsiy qadriyatlarini), kasbiy maqsadlarni belgilash (pedagogik maqsadlarni anglash), kasbiy motivatsiya (o'qituvchi faoliyati jarayoni va mazmuniga qiziqish) va kasbiy muvaffaqiyatga intilish (yutuq motivatsiyasi, o'z-o'zini rivojlantirish istagi, o'qituvchi faoliyatiga tayyorlik); shakllanish darajasi (kognitiv, baholash va motivatsion mezonlar).

6. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muammolarni hal qilishga imkon beradigan printsiplarni, texnologiya va usullar tizimi ekanligi isbotlangan. Uni kasbiy ta'limga joriy etishning mohiyati o'qituvchilarning

kasbiy kompetensiyasini ro'yobga chiqarishga, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan tadqiqot bo'lib, bu o'qituvchilar uchun ilg'or ta'lim va tarbiya texnologiyasini o'z ichiga oladi, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Oliy harbiy ta'lim amaliyotida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

7. O'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasining motivatsion, kognitiv, xulq-atvor va reflektiv komponentlarini shakllantirishning uslubiy-didaktik ta'minoti mazmuni o'zaro hamkorlikni strategik rivojlantirish, tashkiliy-pedagogik, pedagogik-psixologik, predmetli-didaktik shart-sharoitlarni va subyekt-subyekt o'zaro ta'sirlashuvchi muhitning o'zaro hamkorligini ta'minlash orqali takomillashtirildi.

II-BOB. AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR ASOSIDA OLYI HARBIY TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

2.1-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari

Ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishi va amaliyotini tahlil qilishda, biz, oliy harbiy ta'lim muassasasida kasbiy faoliyatni boshlashda o'qituvchilarda yuzaga keladigan adaptiv, ijtimoiy-psixologik, shaxsiy va kasbiy xarakterdagi qiyinchiliklar majmui mavjudligi to'g'risida xulosa chiqarishga imkon berdi. Tajriba-sinov ishlarda ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun biz rejalashtirilgan natijaga erishishga imkon beradigan usul va vositalardan foydalandik.

Tizimli, shaxsiy faoliyatga va kompetentlikka asoslangan ta'lim jarayon obyektning tizim sifatida o'rganilishiga asoslanadi va obyektning yaxlitligini belgilaydigan ichki va tashqi xususiyatlarni, shuningdek, ierarxik aloqadorlikni o'rgatishdan iborat. Shaxsiy faoliyatga va kompetentlikka asoslangan ta'lim jarayoni kasbiy kompetensiyani yaxlit tizim sifatida tushunish va u obyektning sifat xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu mexanizmlar o'qituvchining subyektiv fazilatlarining ijobiy invariantlarini uning shaxsiy va kasbiy o'sishining ijobiy xususiyati sifatida aniqlashni o'z ichiga oladi, bu esa, kasbda yuqori natijalarga erishishga yordam beradi. Bu fazilatlarga quyidagilar kiradi: yangi tajribani o'zlashtirish uchun ochiqlik; kasbiy faoliyatning maqbul modellarini ishlab chiqish istagi; kasbiy xatti-harakatlarini etarli darajada o'zini o'zi qadrlash qobiliyati; ishda ijodiy yutuqlarga qaratilgan yuqori motivatsiya.

O'qituvchining o'zining progressiv kasbiy rivojlanishini qurish qobiliyati va tayyorligi bir qancha mezonlarga asoslanadi: kommunikativ mezon

kommunikativ qobiliyatlarni, ishbilarmonlik aloqalari texnikasini o'z ichiga oladi; hamkorlik mezon: kasbiy o'zaro ta'sir strategiyasini ishlab chiqish qobiliyati, faoliyat subyektlarining shaxslararo makonida harakat qilish qobiliyati, ijtimoiy harakatchanlik; kognitiv mezon: kasbiy o'zini o'zining bilimini rivojlantirishga e'tibor, martaba o'sishini loyihalash; praksiologik mezon: faoliyat natijalarini baholash va tahlil qilish qobiliyati, professional o'z-o'zini anglash.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi sifatning uchta asosiy ko'rsatkichini aks ettiradi: pedagogik empatiya va sotsiorefleksiya, kasbiy faoliyatga talabchan mexanizmlar, umumiy madaniyat darajasi hamda uning ko'rsatkichlari quyidagilarda o'z aksini topgan: motivatsiya, uslubiy va kreativlikka ega bo'lish, o'quv dasturlari va o'quv materiallarini zamonaviy talablar asosida tayyorlash. Ushbu fazilatlarning har biri o'qituvchining kursantlar bilan munosabatlarining mazmuni va natijasini belgilaydi.

O'qituvchining kasbiy o'zini o'zi anglashi o'qituvchi faoliyatida faol tartibga soluvchi rol o'ynaydigan shaxsiy mexanizm deb hisoblanadi, uning yordamida faol o'zini o'zi rivojlantirish, shaxsning kasbiy ahamiyatli fazilatlari va kasbiy mahoratini ongli ravishda shakllantirish mumkin. Agar o'qituvchi qanday fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini bilsa va boshqa tomondan, u bu fazilatlarni qay darajada rivojlantirgan bo'lsa, u ongli ravishda ushbu fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirishga intilishi mumkin. Faqatgina shaxsning o'z xususiyatlarini kasbiy faoliyat talablari bilan bilishi va taqqoslashi o'qituvchilarda o'qituvchining kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan fazilatlarni o'z-o'zini takomillashtirish va o'z-o'zini tarbiyalashga qaratilgan faoliyatni rag'batlantirishi mumkin. Kasbiy o'zini o'zi anglash deganda, kasbiy o'zini o'zi bilish jarayoni va shaxsning o'z xususiyatlarini haqiqiy kasbiy faoliyat talablari bilan o'zaro bog'liqligi tushuniladi.

O'qituvchining o'qitishning mazmuni, shakllari, usullari va uslubiy xususiyatlarini o'rganishga, shuningdek, oliy harbiy ta'lim muassasasi davlat

ta'lim standartida belgilangan zamonaviy o'quv interaktiv texnologiyalaridan foydalanishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Oliy ta'lim tizimining barcha ta'lim muassasalarida o'qituvchining kognitiv faoliyatini to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik faoliyatning nazariy jihatlarini to'g'ri tashkil etish nazariy asoslarga, ularning mazmunli idrokiga to'liq mos kelishini nazarda tutadi, ya'ni pedagogik faoliyatning nazariy va mafkuraviy asosini o'zlashtirish kerak: uning maqsadlari, vazifalari, kutilayotgan natijalari, yaxlitlikka erishish yo'llari, shakllari, usullari, vositalari, texnologiyalari, mantiqiy, mavhum fikrlash jarayonida va asosida natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Ushbu tadqiqotda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarni qo'llash bo'yicha metodlar aniqlandi.

Bugungi kunda harbiy qismlar va bo'linmalar yuqori texnologiyalarga ega harbiy va maxsus uskunalar bilan jihozlanmoqda, bu esa, ekspluatatsiya va jangovar foydalanishda mutaxassislarning tegishli nazariy bilimlari, ko'nikmalari va malakalarini talab qiladi. Bunday sharoitda jangovar harakatlarni tayyorlash va o'tkazish shakllari, usullari, qo'shinlar va qurollarni o'z vaqtida boshqarish bo'yicha zamonaviy va sifatli o'qitish pedagogik fan va amaliyot bilan integratsiyalashuvi asosida harbiy ta'lim sifatini oshirish orqali mumkin.

Mazkur muammoni hal qilish usullaridan biri bu o'quv faoliyati subyektlari – oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kompyuter texnologiyalari, shu jumladan, o'quv-mashq komplekslaridan foydalangan holda zamonaviy o'quv tizimlaridan foydalanish asosida kasbiy kompetensiya darajasini oshirishdir.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini qo'llashning zamonaviy harbiy fan va amaliyotining holati urushlarni olib borishning mavjud va istiqbolli shakllari va usullari to'g'risidagi qarashlar tizimini yanada

takomillashtirish, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining qo‘shinlar va qismlar guruhlarini qo‘llash hamda orqa ta‘minot bilan ta‘minlash, turli maqsadlar uchun boshqaruv tizimlariga eng yangi texnologiyalarni joriy etishning dinamikligi, qurol-yarog‘ namunalari, harbiy va maxsus texnika va natijada asosiy harbiy-maxsus ma‘lumotlarning eskirishi jarayonlari bilan birga, shuningdek, vaqt o‘tishi bilan, harbiy xizmatchilarning mavjud bilimlari va kasbiy kompetensiyalari darajasining pasayishini inobatga olib, biz, zamonaviy kasbiy kompetensiyasi ko‘rsatkichlarini aniqladik, bu pedagogik faoliyatning tuzilishini va ularning o‘qituvchilarda zarur kompetensiyalarni shakllantirish qobiliyatini, eskirganlarini yangilash, yangi bilim, ko‘nikma va malakalarni to‘ldirish qobiliyatini aks ettirdi.

O‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini tahlil qilish uning tuzilishining quyidagi asosiy elementlarini ajratib ko‘rsatishga imkon berdi: oliy harbiy ta‘lim muassasasi subyekt sifatida (rahbar, o‘qituvchilar tarkibi, bo‘linma qo‘mondonlari) o‘quv jarayonida kompyuter texnologiyalaridan va sport jihozlaridan foydalanadigan obyekt (kursantlar), axborot muhiti (ish o‘quv dasturlari, baholash vositalari fondlari, tematik o‘quv fanlari rejalari, o‘quv-uslubiy materiallar, elektron ta‘lim resurslari), texnik vositalaridan (kompyuter sinflari, o‘quv-mashq komplekslari), zamonaviy mexanizmlardan foydalangan holda mashg‘ulotlar shakllari va usullari (guruh mashqlari, amaliy mashg‘ulotlar, qo‘mondonlik-shtab mashqlari, harbiy-maxsus o‘yinlar) qo‘llanildi.

O‘quv majmualarini yangilash asosida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining tuzilishi quyidagilardan iborat: ko‘rib chiqilayotgan jarayonning maqsad va vazifalari; uning qonuniyatlari, printsiplari, funktsiyalari va qarama-qarshiliklari; o‘qituvchi va kursantlar; ta‘lim dasturining asosiy va o‘zgaruvchan qismlari maxsus fanlari bo‘yicha malaka talablari, o‘quv va tematik rejalarning mazmuni; o‘quv mashg‘ulotlarini

o'tkazish shakllari va usullari; raqamli texnologiyalari; o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari darajasini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari.

O'qituvchilar o'rganilayotgan jarayonning asosiy elementlaridan biridir. O'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligiga quyidagilar kiradi: "o'qituvchi", "katta o'qituvchi", "dotsent", "professor" malakalari, pedagogika bo'yicha ma'ruzalar va seminarlar tashkil etish, ilmiy-pedagogik malaka oshirish kurslari va fakultetlarida yosh o'qituvchilarni tayyorlash.

Oliy harbiy ta'lim muassasasida o'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish ilmiy-tadqiqot ishlarida motivatsiyani oshirish, ilmiy natijalarni amaliyot va o'quv jarayoniga joriy etishga ko'maklashish, o'qituvchi kursantlarning o'quv va tadqiqotchilik ishlarini tashkil etish zarur.

Kompetentli o'qituvchi nafaqat kursantlarning rivojlanish darajasini to'g'ridan-to'g'ri baholay olishi, balki o'zini tashqaridan baholay olishi kerak. Kursantlarning bilimlari, ko'nikmalari va malakalarini, ularning ta'lim darajasini baholashda o'qituvchi belgilangan me'yoriy talablarni qo'llab-quvvatlashi kerak.

O'qituvchining faoliyatida kursantlarni nazorat qilish va boshqarish pedagogning asosiy funksiyasi hisoblanadi, baholash kursantning ma'lum bir o'quv maqsadiga erishish darajasini aks ettiradi. O'qituvchi kursantga o'z ishini baholash topshiriqni bajarish talablariga qanchalik mos kelishini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv kursantga baholashning to'g'riligini tushunishga yordam beradi va baholashdan xafa bo'lish yoki xafa bo'lish ehtimolini yo'q qiladi. Ushbu yondashuv kursantning ijodiy, nostandart fikrlash qobiliyatini pasaytirishni anglatmaydi.

Baholash mezonlarini tushuntirish kursantlar tomonidan baholash bilan bog'liq harakatlarning mohiyatini tushunish uchun muhimdir, chunki shaxsning xulq-atvori va faoliyatini baholash uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida, shuningdek, oilada, mahallada, jamiyatda amalga oshiriladi. Agar o'qituvchi kursantlarning ongiga baholash holatlarini va zarurligini, uning ijtimoiy

ahamiyatini, yoshlarni ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash sharti sifatida baholashning huquqiy asoslari va normalarini keltirsa, u kursantlarga shaxsning jamiyatdagi mavqeini belgilaydigan huquqiy xulq-atvor normalarini o'zlashtirishga yordam beradi.

O'qituvchilarning o'quv-tarbiyaviy faoliyati natijalarini pedagogik nuqtai nazardan baholash qobiliyati quyidagi mezonlar asosida aniqlandi: o'qituvchilarning yoshi va individual xususiyatlari hisobga olindi; baholar asoslandi va sharhlandi; kursantlarga kamchiliklar va to'liq natijalarga erishish yo'llari tushuntirildi; o'qituvchilarning faoliyatini baholashning turli usullari qo'llanildi; o'qituvchilar o'zaro va o'zini o'zi baholash usullarini o'rgandilar; o'qituvchi o'qituvchilar o'z faoliyatini mustaqil baholash ko'nikmalariga ega. O'qituvchining ushbu yo'nalishdagi kasbiy malakasi asosiy fazilatlar ko'rsatkichlarining xususiyatlari, shuningdek, tahlil, tushuntirish va diagnostika usullari (assessment, test, savollarga og'zaki javoblar) usulidan foydalanish bilan belgilandi.

O'qituvchilarning ta'lim va ma'naviy-ma'rifiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyatini quyidagi mezonlar yordamida baholash mumkin: o'qituvchilarning o'z faniga qiziqishini uyg'otishi mumkin; kursantlarning eng kichik yutuqlarini ham qayd etadi; o'qituvchilarning o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini oshiradi; o'qituvchilarning boshqa o'qituvchilarning oldida o'quv-kognitiv faoliyatdagi yutuqlarini namoyish etadi; kursantlar bilan mustaqil topshiriqlarni tashkil qiladi, ularga muvaffaqiyatli natijalarga erishish pedagogik imkoniyatlarini namoyin etadi.

O'qituvchilarning pedagogik sharoit-sharoitlarni yaratish qobiliyati uchta asosiy ko'rsatkich bilan belgilanadi: 1) standart o'quv dasturlarini tanlash va ularni amaliyotga joriy etish qobiliyati; 2) didaktik va uslubiy xarakterdagi o'quv dasturlarini ishlab chiqish qobiliyati; 3) pedagogik vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati.

O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi bilan bog‘liq asosiy fazilatlarining ko‘rsatkichlari ma‘lum mezonlar asosida baholanadi. Kompetensiyani baholashda ular pedagogik faoliyat turlari va yo‘nalishlaridan kelib chiqqan holda umumiy yoki xususiy mezonlarga asoslanadi.

Ta‘lim va ma‘naviy-ma‘rifiy faoliyat samaradorligini ta‘minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyati bir qator kasbiy fazilatlarda alohida o‘rin tutadi. Ta‘lim yoki ma‘naviy-ma‘rifiy ishlardan kutilgan natijalarni olish uchun muayyan sharoitlarni yaratish va saqlash talab etiladi. Ko‘pgina hollarda, kursantlar ushbu ehtiyojni qondirish uchun uslubiy va amaliy yordamga muhtoj, kursantlarda o‘z qobiliyatlariga ishonch hissini tarbiyalashdan tashqari, subyektiv darajada va yanada murakkab natijalarga erishish uchun mas‘uliyat hissini shakllantirish kerak.

Oliy harbiy ta‘lim muassasalarida “kichik va tezkor g‘alaba (muvaffaqiyat)” printsipi qo‘llaniladi. Ishning dastlabki daqiqalarida natijalarga erishish kursantlarning motivatsiyasini oshiradi. Agar o‘qituvchi o‘quv va kognitiv jarayonda ularni hech bo‘lmaganda dastlabkilarini olishga tayyorlasa, u ularni tobora ko‘proq yutuqlarga erishishga undaydi, ikkinchidan, shu bilan o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi mustahkamlanadi. Kursant ta‘lim muassasasida va amaliy faoliyatda “o‘zingizni yarating” yo‘lidan borishi kerak va o‘qituvchi kursantlarning ongiga har qanday faoliyat turida muvaffaqiyatga erishish qarashlari va odatlarini kiritishi kerak.

O‘qituvchi doimiy ravishda muayyan vaziyatlarda o‘quv jarayonini har bir kursant faoliyatining etakchi motivlari bilan muvofiqlashtirishga intiladi va shu maqsadda ijobiy impuls, harakatga undash uchun sharoit yaratadi. O‘quv dasturlariga muvofiq chuqur bilimlarni o‘zlashtirish o‘qituvchining kasbiy faoliyatida yuqori ko‘rsatkichlarga erishishga imkon beradi, kursantlarni munosib xulq-atvor to‘g‘risida doimiy ravishda xabardor qilishi kerak, bu esa, o‘z navbatida, darslarga qiziqishni uyg‘otish uchun asos bo‘lib, oqilona qarorlar qabul qilinishini ta‘minlaydi.

O'qituvchi o'quv va ta'lim muammolarini hal qilish uchun pedagogik faoliyatning mazmunini tashkil qiladi. Ma'lumki, tegishli muammolarni hal qilish uchun intuitiv xarakterga ega bo'lgan standart qarorlar (belgilangan tartibda), ijodiy (kreativ) qarorlar qabul qilinadi. O'qituvchilarning ta'lim va ma'naviy-ma'rifiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyatining yuqorida ko'rsatilgan ko'rsatkichlari o'qituvchilarning kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda oliy ta'lim tizimida qo'llanilishi mumkin.

Zamonaviy pedagogika fanida kasbiy kompetentsiya bir nechta yondashuvlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Faoliyat yondashuvi doirasida kompetentsiya bilim, ko'nikma va malakalarni, shuningdek, muayyan shartlarga muvofiq yuqori malaka darajasida faoliyatni amalga oshirish usullarini o'z ichiga oladi. Shaxsiy yondashuv nuqtai nazaridan kompetentsiya shaxsning shaxsiy sohasi holatining nisbati orqali tavsiflanishi va shaxsning muhim integral sifatida belgilanishi mumkin.

Darajalar: ruxsat etilgan (o'qituvchilardan doimiy ravishda natijalarga erishish uchun amaliy qobiliyatlar mavjud emas, tashkiliy faoliyatga moyillik etarli emas); etarli (maxsus ko'nikma va bilimlarga ega, professional muammolarning maqbul strategik echimini qanday tanlashni biladi, aloqa va xulq-atvor uslublaridan foydalanishda aniqlikni namoyish etadi, individual yondashuvni qanday topishni biladi, o'z xatti-harakatlarini tartibga solishga qodir); samarali (tashkiliy funktsiyalarni amalga oshirishning yuqori samaradorligini ta'minlaydi, kasbiy kompetensiyasining samaradorligi va unga hissa qo'shadi).

O'qituvchilarning kasbiy kompetentsiya ko'rsatkichlariga quyidagilar kiradi: ijtimoiy (jinsi, pedagogik faoliyat tajribasi); tashkiliy (o'qituvchining uslubi, kursantlar oldiga vazifalar qo'yish va o'qituvchi tomonidan berilgan vazifani bajarishda yordam berish qobiliyati); shaxsiy (kasbiy faoliyatni

rivojlantirish motivlari, qiymat yoʻnalishlari, ijodiy salohiyat, razvedka va bashoratli qobiliyatlar).

Biz kasbiy kompetensiyani yuqori samaradorlik bilan kasbiy faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan tizimli, tarkibiy, integral va shaxs-faoliyat taʼlimi sifatida koʻrib chiqamiz. Kasbiy kompetensiyani tizimli-tarkibiy taʼlim sifatida koʻrib chiqib, asosiy tarkibiy qismlar sifatida quyidagilar ajratiladi: kasbiy kompetensiyaning *maxsus komponenti* kasbiy faoliyatning oʻziga xos darajada yuqori darajada egaligi sifatida; kasbiy kompetensiyaning *ijtimoiy komponenti* shaxslararo kasbiy oʻzaro munosabatlarda samarali kommunikativ harakatni yaratish uchun zarur boʻlgan ichki resurslar tizimi sifatida; shaxsiy oʻzini oʻzi rivojlantirish, kasbiy oʻsish va oʻzini takomillashtirish va kasbiy aks ettirish usullariga ega boʻlish sifatida kasbiy kompetensiyaning *individual komponenti*.

Oʻqituvchilarning oʻquv jarayonida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda ushbu masalaning muayyan muammolari aniqlandi, ularni ikki guruhga boʻlish maqsadga muvofiqdir:

1-guruh: operatsion-taktik vaziyatning oʻquv vaziyatlarini oʻqitish jarayonida modellashtirish oʻqituvchilarining qobiliyatining yoʻqligi, aniq lavozimlarda kursantlar harakatlarining ssenariylari boʻlinmalarining real jangovar harakatlariga (tezkor va jangovar yordam) iloji boricha qoʻllanilishi natijasida yuzaga keladigan mazmunli muammolar.

2-guruh: oʻqituvchilarning zamonaviy oʻquv texnologiyalari, axborot modellari va oʻquv-mashgʻulot majmualaridan foydalangan holda turli xil mashgʻulotlarni oʻtkazishga tayyorligining past darajasi bilan belgilanadigan texnologik muammolar mavjudligi aniqlandi. Shu sababli, oʻqituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida zamonaviy oʻquv-uslubiy majmualarini takomillashtirish quyidagi tartibda amalga oshirilishi kerak: dastlab oʻqitishning mavjud shakllari va usullari oʻzlashtiriladi va

takomillashtiriladi hamda shundan keyingina ularni keng joriy etishga o'tish mumkin.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanilgan: nazariy: mahalliy va xorijiy pedagoglarning adabiyotlari qiyosiy tahlil qilindi, sintezlashtirildi, tadqiqot muammosi bo'yicha tajriba-sinov materiallari tizimlashtirildi, modellashtirildi; empirik: to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita kuzatish, so'rovnoma va pedagogik tajriba-sinov ishlari o'tkazildi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi – bu o'qituvchining nazariy bilimlari tizimini va ularni muayyan pedagogik vaziyatlarda qo'llash usullarini, o'qituvchining qadriyat yo'nalishlarini, shuningdek, uning madaniyatining integral ko'rsatkichlarini (nutq, aloqa uslubi, o'ziga va kasbiga bo'lgan munosabat) o'z ichiga olgan ko'p faktorli hodisa.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari olti kasbiy kompetensiyasiga ega bo'lishi kerak: yuqori axloqiy fazilatlar, mehnat qonunchiligi va kadrlar masalalari bo'yicha bilimlar, shaxslar bilan hamkorlik qilish qobiliyati, oliy harbiy ta'lim muassasasi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini bilish va tushunish, yangi bilimlarni o'rganish va ochiqlik strategik dunyoqarash.

Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish – bu shaxsiy kasbiy fazilatlarni rivojlantirishga, kasbiy tajribani to'plashga olib keladigan, uzluksiz rivojlanish va o'zini takomillashtirishni o'z ichiga olgan kasbiy tajribani o'zlashtirish va modernizatsiya qilishning dinamik jarayoni.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini baholashda kommunikativ, hamkorlik, kognitiv va praksiologik mezonlarining mohiyati quyidagilardan iborat: oliy harbiy ta'lim muassasasida o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlarni bilish; o'qitilayotgan fan bo'yicha o'quv qo'llanma yoki ma'ruzalarini tayyorlash; mashqlar va vazifalar to'plamlarini yaratish, amaliy mashg'ulotlarini o'tkazish; kursantlar faoliyatining har xil turlarini amalga oshirish uchun ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish; o'quv fanlari

bo'yicha ishchi fan dasturlarini takomillashtirish; yangi o'quv kurslarini yaratish; o'quv jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash; o'qitiladigan o'quv fanlari bo'yicha video mashg'ulotlarini ishlab chiqish; vebinarlar, telekonferentsiyalar va boshqa innovatsion ta'lim shakllarini o'tkazish ssenariylarini ishlab chiqish.

Shuningdek, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarni muttasil kuzatib boradigan, axborotlarni tahlil qiladigan, zarur hollarda tegishli axborotga tezkor munosabat bildirish ko'nikmasiga ega malakali mutaxassislar ishtirokidagi davra suhbatlari, brifing, press-klub, vebinar, ochiq muloqot shaklidagi zamonaviy tadbirlarda o'qituvchilarning faolligini ta'minlash lozim.

2.2-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Kompetentsiya o'qituvchining nazariy bilimlarni, amaliy ko'nikmalarni chuqur o'zlashtirishi, kasbiy tajriba va shaxsiy sifatlar majmuasining mavjudligi va ulardan bevosita amaliyotda samarali foydalanishni o'z ichiga oladi. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ularning faoliyati samaradorligini oshirishga qiziqish va intilishlarini shakllantirishga ta'sir qiladi. Kompetensiya kasbiy tajriba va shaxsiy sifatlar majmuasining mavjudligini va ulardan bevosita amaliyotda samarali foydalanishni o'z ichiga oladi. O'qituvchining kasbiy kompetensiya darajasini mutaxassislik bo'yicha fan asoslarini bilish, o'qituvchi tomonidan amaliy ko'nikma va malakalarni chuqur o'zlashtirish, pedagogik taktikaga ega bo'lish, pedagogik faoliyatni tashkil etishga qiziqish ko'rsatish, o'ziga bo'lgan ishonch, tashkilotchilik, xushmuomalalik, o'qituvchining o'quv natijalariga erishishga qiziqishi kabi mezonlar asosida baholash mumkin, obyektivlik va kasbiy faoliyat natijalari uchun javobgarlik.

Har qanday sohadagi kasbiy kompetensiya deganda, mutaxassisning amaliy faoliyatga tayyorligi tushuniladi. Bu erda tayyorgarlik darajasini baholash juda muhimdir. Shu sababli so'nggi yillarda O'zbekistonda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi darajasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'qituvchilarning kasbiy malakasiga kelsak, u sifatning uchta asosiy ko'rsatkichini aks ettiradi: pedagogik empatiya va o'z-o'zini aks ettirish, kasbiy faoliyatga talabchan yondashuv, umumiy madaniyat darajasi.

Aniqroq ko'rsatkichlar: kognitiv, motivatsiya va uslubiy kompetensiyalarga ega bo'lish, rivojlanayotgan ta'lim texnologiyalari va o'quv materiallarini tanlashga tayyorlik. Ushbu fazilatlarning har biri o'qituvchining kursantlar bilan munosabatlarining mazmuni va natijasini belgilaydi.

Ko'pgina o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari ma'naviy va axloqiy jihatlarni, kursantlarni hurmat qilishni, bo'lajak ofitserlarni kasbiy tayyorlash uchun o'quv jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Zamonaviy sharoitda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu bilim darajasining doimiy o'sishiga va o'zini takomillashtirishga hissa qo'shadigan, individual kasbiy sifatlarni shakllantirishga va kasbiy tajribani takomillashtirishga olib keladigan dinamik jarayonni anglatadi.

Kasbiy faoliyatga mas'uliyatli yondashuv ma'lum vaqt davomida ishni rejalashtirish, ish turlarini to'g'ri taqsimlash, intizom va tartibni anglatadi. Bu yaxshi tashkiliy fazilatlarga ega bo'lgan o'qituvchilarga xosdir. Kasbiy faoliyatni tashkil etishda yuqori ko'rsatkichlarga erishgan o'qituvchi har doim vaqtni oqilona taqsimlaydi, rejalashtirilgan ish rejasini muvofiqlashtiradi.

O'qituvchi faoliyatning maqsadini aniq belgilashi, tashqi nazorat va o'zini o'zi boshqarishga e'tibor qaratishi va maqsadga erishish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi muammoni ijobiy hal qilish va professional faollikni saqlash uchun hissiy barqarorlikni namoyon qilishi kerak.

Shuning uchun, kutilgan natijalarga erishish uchun rejaga tuzatishlar kiritish kerak, bu esa, vazifalarni hal qilish usullarini tezda o'zgartirishga olib keladi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi rivojlantirishga mos keladigan ko'rsatkichlar bo'yicha baholanadi: barcha rejalashtirilgan maqsadlarga erishish uchun o'z faoliyatini va kursantlarning faoliyatini to'g'ri tashkil etish; kasbiy faoliyat hajmini oqilona aniqlash; pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga konstruktiv ta'sir ko'rsatish, vaziyatlarga qarab rejaga zarur tuzatishlar kiritish, vaziyatda barqarorlikning namoyon bo'lishi kasbiy faoliyatning umumiy mohiyatiga asoslanadi. Shu bilan birga, mutaxassislik yo'nalishini hisobga olgan holda va pedagogik faoliyat turlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mezonlarni aniqlashda ijodiy yondashish zarur. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'qituvchining kognitiv faoliyatini to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik faoliyatning nazariy jihatlarini to'g'ri tashkil etish nazariy asoslarga, ularning mazmunli idrokiga to'liq mos kelishini nazarda tutadi, ya'ni pedagogik faoliyatning nazariy asoslarini o'zlashtirish uning maqsadlari, vazifalari, kutilgan natijalari, maqsadga erishish yo'llari, shakllari, usullari, vositalari, texnologiyalari, mantiqiy, mavhum fikrlash jarayonida va kuzatishlar asosida natijalarga erishishni ta'minlaydi. Kompetentli o'qituvchi nafaqat o'qituvchilarning rivojlanish darajasini to'g'ridan-to'g'ri baholay olishi, balki o'zini tashqi tomondan baholay olishi kerak.

O'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini, ularning bilim darajasi va ta'lim darajasini baholashda o'qituvchi belgilangan me'yoriy talablarga rioya qilishi kerak. O'qituvchi tomonidan kursantning faoliyatini baholash nazorat qilish va boshqarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu baholash ma'lum bir kursantning o'quv maqsadiga erishish darajasini aks ettiradi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega: ijodiy salohiyatni o'z-o'zini anglash zarurati, ilmiy qiziqishlarning barqarorligi, o'qituvchi va olimning uslubiy madaniyati va jamoaviy ijodga bo'lgan ehtiyoj. O'qituvchilar o'z malakalarini oshirishning asosiy sabablari sifatida yangi bilimlarga bo'lgan ehtiyoj (56%), dunyoqarashini kengaytirish, ta'lim va madaniyat darajasini oshirish zarurati (51%), rivojlanishga bo'lgan ichki ehtiyoj (22%), o'z vazifalarini yaxshiroq bajarish istagini keltirish (22%). Pedagogik kadrlar tayyorlashning amaldagi tizimi o'qituvchining muayyan kasbiy kompetensiyalarni egallashiga emas, balki turli pedagogik fanlarning predmet mazmunini o'rganishga qaratilgan.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi bilan bog'liq asosiy fazilatlarining ko'rsatkichlari mezonlar asosida baholanadi. Baholash mezonlarini tushuntirish o'qituvchilar tomonidan baholash bilan bog'liq harakatlarning mohiyatini tushunish uchun muhimdir, chunki shaxsning xulq-atvori va faoliyatini baholash oliy harbiy ta'lim muassasalarida, shuningdek, oila, mahalla va jamiyatda uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida amalga oshiriladi. Agar o'qituvchi kursantlarning ongiga vaziyatlarni va baholash zarurligini, baholashning ijtimoiy ahamiyatini, kursantlarni kasbiy faoliyga tayyorlashning huquqiy asoslari va normalarini keltirsa, bu ularga shaxsning jamiyatdagi mavqeini belgilaydigan huquqiy xulq-atvor normalarini o'zlashtirishga yordam beradi.

Kasbiy kompetensiyani baholashda ular pedagogik faoliyat turlari va yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda umumiy yoki xususiy mezonlarga asoslanadi va bu shaxsning o'quv yoki tarbiyaviy faoliyati natijalarini pedagogik nuqtai nazardan baholash qobiliyati quyidagi mezonlar asosida baholanadi: o'qituvchilarning individual xususiyatlari hisobga olinadi; baholar asoslanadi va sharhlanadi; o'qituvchilarga kamchiliklar va to'liq natijalarga erishish yo'llari tushuntiriladi; o'qituvchilarning faoliyatini baholashning turli usullari qo'llaniladi; o'qituvchilar o'zaro va o'zini o'zi baholash usullarini o'rganadilar; o'qituvchi kursantlar o'z faoliyatini mustaqil baholash ko'nikmalariga ega.

O'qituvchining ushbu yo'nalishdagi kasbiy malakasi asosiy fazilatlar ko'rsatkichlarining xususiyatlari, shuningdek, tahlil, tushuntirish va diagnostika usullari (assessment, test, savollarga og'zaki javoblar) usulidan foydalanish bilan belgilanadi.

O'qituvchilarning ta'limiy va ma'naviy-ma'rifiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyatini quyidagi mezonlar yordamida baholash mumkin: kursantlarda o'quv intizomiga qiziqishni uyg'otishi mumkin; kursantlarning kichik yutuqlarini qayd etadi; o'qituvchilarning o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini oshirishga qodir; o'qituvchilarning o'quv va kognitiv faoliyatdagi yutuqlarini o'z kursantlari oldida namoyish etadi; kursantni muvaffaqiyatli natijalarga erishish imkoniyatiga ega.

O'qituvchining o'ziga nisbatan baholovchi munosabatidagi bugungi imkoniyatlarini (hozirgi o'zini o'zi qadrlash), kechagi (potentsial yoki ideal o'zini o'zi qadrlash), shuningdek, boshqalar u haqida qanday fikrda ekanligini baholashni (refleksiv o'zini o'zi qadrlash) ajratib ko'rsatishadi.

Ta'limiy va ma'naviy-ma'rifiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyati bir qator kasbiy fazilatlarda alohida o'rin tutadi. Ta'lim yoki ma'naviy-ma'rifiy ishlardan kutilgan natijalarni olish uchun muayyan sharoitlarni yaratish va saqlash talab etiladi. Ko'pgina hollarda, kursantlar ushbu ehtiyojni qondirish uchun uslubiy va amaliy yordamga muhtoj, o'qituvchilarda o'z qobiliyatlariga ishonch hissini tarbiyalashdan tashqari, subyektiv darajada va yanada murakkab natijalarga erishish uchun mas'uliyat hissini shakllantirish kerak.

Natijalarga erishish o'qituvchilarda motivatsiyani kuchaytiradi. O'qituvchi o'quv jarayonida ularni tobora ko'proq yutuqlarga erishishga tayyorlaydi, shu bilan o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari mustahkamlanadi.

Kursant doimiy ravishda, amaliy faoliyatda va ta'lim muassasasi devorlarida "o'zingizni yarating" yo'lidan borishi kerak va o'qituvchi

o'qituvchilarning ongiga har qanday faoliyat turida muvaffaqiyatga erishish qarashlari va odatlarini kiritishi kerak.

O'qituvchi doimiy ravishda muayyan vaziyatlarda o'quv jarayonini har bir kursant faoliyatining etakchi motivlari bilan muvofiqlashtirishga intiladi va shu maqsadda ijobiy impuls va harakatga undash uchun sharoit yaratadi.

O'quv dasturlariga muvofiq chuqur bilimlarni o'zlashtirish o'qituvchining kasbiy faoliyatida yuqori ko'rsatkichlarga erishishga imkon beradi, bu esa, o'qituvchilarni munosib xulq-atvor to'g'risida doimiy ravishda xabardor qilishi kerak, bu esa, o'z navbatida, o'quv mashg'ulotlariga qiziqishni uyg'otish uchun asos bo'lib, oqilona qarorlar qabul qilinishini ta'minlaydi.

O'qituvchi o'quv va ta'lim muammolarini hal qilish uchun pedagogik faoliyatning mazmunini tashkil qiladi. Ma'lumki, tegishli muammolarni hal qilish uchun belgilangan tartibda standart, ijodiy va intuitiv qarorlar qabul qilinadi.

O'qituvchilarning ta'limiy va ma'naviy-ma'rifiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyatining yuqorida ko'rsatilgan ko'rsatkichlari o'qituvchilarning kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda oliy ta'lim tizimida qo'llanilishi mumkin.

Agar yaqinda asosiy vazifa o'qituvchilar tomonidan taklif qilingan ma'lumotlarni qayta ishlashga tayyor bo'lgan boshqa shaxslar bilan qanday munosabatda bo'lishni biladigan shaxsni shakllantirish bo'lsa, endi sotib olish va shaxsiy o'zgartirish vazifasi har bir shaxsning individual vazifasiga aylanadi.

XXI asr yangi texnologik talablarni joriy etish bilan bog'liq. Shuning uchun kursantlarni o'qitish va tarbiyalashga yangi talablar qo'yilmoqda.

Shaxsiy munosabatlar tabiatidagi o'zgarishlar har bir shaxs uchun ham, umuman, ta'lim uchun ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan pedagogik jarayonlarni tushunish va yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishda yangi kontseptual yondashuvlarni izlash zarur.

Zamonaviy sharoitda oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning ba'zi ustuvor yo'nalishlarini nomlaylik: o'qitishning yangi takomillashtirilgan texnologiyalarini jadal rivojlantirish va joriy etish; kursant shaxsining ustuvorligiga yo'naltirilgan vaqtning istiqbolli talablariga javob beradigan ta'limni axborotlashtirish va raqamlashtirish; o'quv va uslubiy adabiyotlarni yaratish; zamonaviy ta'lim tizimining drayverini tashkil etuvchi ta'limni o'zgartirish.

Demak, oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilari to'g'ridan-to'g'ri kasbiy vazifasini mas'uliyat bilan bajarish, o'z va boshqa xalqlarning taqdiriga daxldorlik tuyg'usini rivojlantirish, o'qituvchilarning kasbiy shakllanishining barcha bosqichlarida amalga oshirish va ularni global ta'lim makoniga kiritishdir; motivlar va munosabatlarni o'zaro tushunish va muvofiqlashtirishga erishish istagi.

Ta'lim natijalarini amaliyotga joriy etish kasbiy kompetensiyani rivojlantirish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi; aniqlangan mezonlarni hisobga olish va ishlab chiqilgan modelni qo'llash ta'limni individuallashtirish va farqlashga yordam beradi. Tadqiqot davomida olingan nazariy va empirik materiallar akmeologik yondashuv asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ishlatilishi mumkin.

Oliy harbiy ta'lim muassasasida o'quv jarayonini samarali tashkil etish tashkiliy, pedagogik va professional yo'nalishlarda amalga oshirilishi kerak.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasining tashkiliy yo'nalishi kursantlarni o'qitish va tarbiyalashda texnologiyaning asosini tashkil etuvchi tashkiliy, kommunikativ va texnologik qismlarni, shuningdek, ratsional shakllar va usullarni kompleks shakllantirishni ta'minlaydi. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik yo'nalishi uning funktsional xususiyatini aks ettiradi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasining o'ziga xos xususiyatlari uchta asosiy kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bilan bog'liq: aks ettirish, tartibga

solish va ijtimoiy-madaniy. Ushbu kompetensiyalarning shakllanishi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari samaradorligini belgilaydi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari ularning axborot, kommunikativ va bashoratli kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bog'liq. Bu o'qituvchilar tomonidan o'qitilayotgan o'quv intizomi bo'yicha zarur fundamental bilimlarni o'zlashtirishni, shuningdek, pedagogik o'zaro ta'sirni tashkil etishda texnologiya va amaliy ko'nikmalardan oqilona foydalanish asoslarini bilishni va o'quv jarayonini rivojlantirish istiqbollarini bashorat qilishni o'z ichiga oladi.

O'qituvchilarni samarali o'quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shartlari – bu o'qituvchilarni pedagogik faoliyatning kasbiy ahamiyatga ega qadriyatlarini, bilimlari, ko'nikmalari va tajribalarini, kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashning oqilona usullarini o'zlashtirishga yo'naltiradigan maxsus tashkil etilgan o'quv jarayonining borishi va xususiyatlarini belgilaydigan barqaror holatlar majmui.

Tadqiqot davomida biz kasbiy kompetensiyani rivojlantirish samaradorligini belgilaydigan pedagogik shart-sharoitlar to'plamini tanladik: o'qituvchilarni oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv va tarbiyaviy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga kasbiy moslashuvini tashkil etish; o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli va mexanizmlarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Tanlangan pedagogik shartlarning har birining mazmunini batafsil ko'rib chiqamiz. O'qituvchilar uchun o'quv faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga moslashish bilan bog'liq bo'lgan qiyinchiliklarni engib o'tishda muvaffaqiyatning shartlaridan biri bu o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimining mavjudligi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi modeli o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning maqsadli, tashkiliy, mazmunli, samarali va aks ettiruvchi tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi. Pedagogik

texnologiyani ishlab chiqish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini tashkil etish shakllari, vositalari va usullarini to'g'ri tanlashni belgilaydi.

Modelning samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik shart-sharoitlar majmuasi: o'quv materialining mazmunini tuzish; kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga e'tibor qaratgan holda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish.

Texnologiya oliy harbiy ta'lim muassasasida pedagogik jarayonni tashkil etish samaradorligini belgilovchi turli omillarni hisobga olgan holda o'quv tizimining imkoniyatlarini amalga oshirishdan iborat edi.

Texnologiya tabaqalashtirilgan yondashuvni va o'qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirishning individual ta'lim yo'nalishlarini amalga oshirish imkoniyatini ta'minladi. Texnologiyaning tarkibiy qismi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi natijalarini to'plash, qayta ishlash va tahlil qilishni ta'minlaydigan pedagogik monitoringdir.

Bizning tadqiqotimizda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanish darajasi kasbiy faoliyat sifatini tavsiflovchi ishlab chiqilgan mezonlarga muvofiq aniqlandi. Pedagogik adabiyotlarda oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayonini ta'minlash ta'lim tashkilotining o'quv-tarbiyaviy faoliyatining axborot, o'quv-uslubiy moddiy-texnik resurslaridan foydalanishga asoslangan kompleks, ko'p bosqichli, bosqichma-bosqich dinamik jarayon sifatida ko'rib chiqildi.

Didaktik qo'llab-quvvatlash tizimi oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari tomonidan o'qitish va nazoratni tashkil etish amaliyotida keng qo'llanilgan.

Bir qator olimlar yosh, individual, kognitiv va ijodiy shaxsiy xususiyatlarni hisobga olgan holda tashkil etilgan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini ko'rib chiqmoqdalar.

Bizning fikrimizcha, metodik ta'minot o'qituvchilarning kasbiy malakasini, shuningdek, kasbiy faoliyatni o'zini o'zi tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan vositalar to'plami shaklida taqdim etiladi: a) o'quv jarayonini tahlil qilish; b) o'quv jarayonini olib borish; v) o'qituvchi faoliyatini qo'llab-quvvatlash; d) o'quv-uslubiy majmualarni takomillashtirish; e) o'qituvchilarning o'quv-uslubiy faoliyatini jadallashtirish.

Jamiyatning ijtimoiy buyurtmasini qondirish shart-sharoitlari davlat tomonidan yaratilganidan so'ng bunday ehtiyoj davlat talabi, ya'ni davlat buyurtmasiga aylanadi. Uni o'rab olgan voqelik ichidagi boy yoki nochor aloqalar uning ota-ona sifatida qandayligini bildiradi. Shu bilan birga, u statik tuzilgan bo'la olmaydi, aksincha, ko'p yoki kamroq variativligi va o'zgaruvchanligi bilan ajralib turadi. Insonning holatiga mansub bo'lgan komponent qoidaga ko'ra, yetuklik parametrlari doirasida tipik tavsifni doimo olib yuradi va qayta o'zgarishlarga uchraydi.

Insonning mazmunli spetsifikasi va uni ifodalash shaklining mana shunday harakatchan birligi fuqaro, shaxs faoliyati subyekti, ota-ona sifatida ifodalanayotgan yetuklik bosqichida har doim kuzatilishi mumkin.

Insonni yaxlit tushunishda ular orasidagi bogliqliklarning barcha murakkabligini anglash uchun turli fan nuqtayi nazaridan olib borilgan tadqiqotlarda olingan yetuk insonni o'rganish natijalarini yaxlit bir tizimga to'plash zarur bo'ladi.

Ushbu yondashuvda insonni o'rganish, olingan ta'limotlar integratsiyasi – murakkab jarayon va maxsus metodologiyasini yaratishni hamda ularni bir-birlari bilan ilmiy birlashuvi texnikasini talab etadi. Ana shu texnologiyasi akmeologiyaning metodlarini ifoda etadi.

Pedagogik akmeologiya – o'qituvchi ishida professionallikka erishish yo'llari haqidagi fan [145, 5-b.].

Akmeologiyaning nazariy metodlari tizimiga quyidagilar kiradi:

1. Mantiqiy: analiz, sintez, induksiya, deduksiya, mushohadali (hayoliy) eksperiment.

2. Tahlilning matematik metodi: korrelyativ, omilli, dispersion, diskriminatsion, klasterli va boshq.

3. Fanlararo metodlar-yondashuvlar kompleks, tizimli, funksional, longityudli, modelli, vaziyatli va boshq.

Akmeologiyaning amaliy chiqarish metodlari sinfiga quyidagilar mansub:

a) umumilmiy: kuzatuv, eksperiment, ekspert bahosi;

b) alohida fanlarning metodlari, jumladan: psixologik (test, kuzatish, suhbat, o‘z-o‘zini kuzatish, o‘z-o‘ziga hisobot berish, mazmunli); ijtimoiy (ro‘yxatga olish, so‘rov, intervyu olish, so‘rovnoma o‘tkazish);

c) akmeologik (akmeogramma, test, psixobiografiya, akmeologik ekspertiza).

O‘qituvchilarning o‘z oldiga qo‘ygan ezgu maqsadlariga muvofiq, hozirgi paytda puxta o‘ylangan, ilmiy asoslangan davlat siyosati vositasida mamlakatimiz fuqarolarining qobilivatlari, bilimlari, malakalari, kasbga layoqatlari va sa’y-harakatlaridan oqilona foydalanish uchun qulay zamin yaratish, shuningdek, O‘zbekistonning ravnaq topishida ularning ehtiyojlari, ijtimoiy manfaatlari, hayotiy istiqbollari belgilab olish va ro‘yobga chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda shiddat bilan amalga oshirilayotgan davlat va jamiyat qurilishidagi o‘zgarishlar boshqaruv masalasiga tubdan yangicha yondashish hamda jamiyatda olib borilayotgan professional kadrlar tayyorlash siyosali borasidagi islohotlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mazkur vazifalarni amalga oshirishda yuksak bilimli, yetuk professional kadrlarni axloqiy kamolot ruhida shakllantirish, mamlakatimiz ravnaqi hamda gullab-yashnashi uchun xizmat qiladigan akme shaxslarni vujudga keltirish ustuvor vazifalaridan biriga aylanib bormoqda. Ushbu mexanizmlardan biri – inson resurslarini rivojlantirish, undan oqilona foydalanishning yangi yo‘llarini

izlab topish, ya'ni o'ta muhim yechimlaridan biri – akmeologiyaning ma'naviy-axloqiy muammolarining ilmiy muomalaga kirib kelishidir. Shu bois, uchinchi ming yillik bo'sag'asida shiddatli kechgan intellektual izlanishlar davrida evriologiya, ergonologiya, rejleksologiya bilan bir qatorda yuksak texnologiyalarni yaratish g'oyalari, nafaqat an'anaviy ishlab chiqarish, balki insonning ma'naviy-axloqiy faoliyatlarini o'rganuvchi fan – akmeologiyaning rivojlanishi bilan bog'landi.

Har qanday majmua ikki yoki undan ortiq qismlardan iborat bo'lib, ayni vaqtda o'zi ham o'zidan yuqori pog'onada turgan majmuga qism bo'lib kiradi. O'z navbatida, uning qismlari bir pog'ona pastdagi majmular hisoblanib, ular ham bir necha qismlardan iborat bo'ladi. Bu hodisa texnik majmularda chekli, tabiiy majmularda cheksiz boiadi. Majmuni tashkil qiluvchi qismlar deb, faqat o'zaro uzviy aloqadorlikda bo'lgan qismlarga aytiladi. Majmuani tashkil qiluvchi qismlarning birining xususiyati o'zgarsa, qonuniy ravishda boshqa qismlarining ham xususiyatlari o'zgarishga uchrasa, uni funksional aloqadorlik deyiladi.

Majmualarning har biri faqat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bir-biridan shu xususiyatlar yig'indisi bilan ajralib turadi. Majmuning xususiyati faqat boshqa majmular bilan aloqadorlikda namoyon bo'ladi. Aloqadorlik deb, majmua xususiyatini paydo qilishiga aytiladi. Bog'liqlik esa, faqat ularning namoyon bo'lishidir. Narsa va hodisalarning funksiyaga bo'lgan nisbati funksiyaning namoyon bo'lishining asosi, majmuning ajralmas qismidir. Funksiyalar orqali majmular holati aniqlanadi.

Majmua holatining ketma-ket namoyon bo'lishi jarayon deyiladi. Majmular nazariyasidan kelib chiqishlik, birinchidan, jarayonni bir necha o'n barobar osonlashtiradi va tezashtiradi; ikkinchidan, faoliyatni to'g'ri amalga oshirishning garovidir. Uchinchidan, muayyan faoliyatni boshqa shaxslar tomonidan tezlushunib, tez o'zlashtirib olishga xizmat qiladi.

Ma'ruza mahoratini baholashda, masalan, quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin: taqdimotning ijtimoiy yo'nalishi; ilmiy va informatsion tarkib, ya'ni ma'lum ilmiy ma'lumotlarning mazmuni; amaliyot, faktlar, asoslar, hujjatlar va ilmiy dalillardan etarli miqdordagi ishonchli misollar.

Oliy harbiy ta'limni isloh qilishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan kursantlarni o'qitish sifatini belgilovchi hal qiluvchi darajada ta'lim jarayonidagi asosiy shaxsning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan bog'liq.

1-rasm. Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish strukturasi

Oliy harbiy ta'lim muassasasining maqsadli funksiyalarini amalga oshirishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ushbu muammoni hal qilishga bog'liq. Ushbu pozitsiya ta'limning eng muhim jihati o'qituvchilar muammosi ekanligi bilan bog'liq.

O'qituvchining bilimlari, ko'nikmalari va malakalari ro'yxati juda keng va quyidagilarni o'z ichiga oladi: fanning kontseptual asoslarini tushunish, uning bilim va qadriyatlarining umumiy tizimidagi o'rni va o'quv rejasi; o'qituvchining yoshi, ijtimoiy, psixologik va madaniy xususiyatlarini bilish; tahliliy baholash, ta'lim dasturini tanlash va amalga oshirish uchun etarli bilimga ega bo'lish, jarayonlarning mohiyatini bilish ta'lim va milliy tarbiya; tadqiqot usullari va ularning imkoniyatlari, tadqiqot natijalarini umumlashtirish va loyihalash usullari; o'qituvchining mahoratini oshirish usullarini bilish; o'qitish texnologiyasi, mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish usullari va

kursantlarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish; ularning pedagogik faoliyatini loyihalash, tashkil etish va tahlil qilish, o'quv mashg'ulotlarini o'quv rejasiga muvofiq va uning strategiyasi asosida rejalashtirish qobiliyati; o'quv texnologiyasini yaratish uchun tegishli o'quv vositalarini tanlash va ulardan foydalanish qobiliyati; o'quv maqsadlariga erishish uchun qulay o'quv muhitini yaratish va saqlash, o'qituvchilarda qiziqish va o'rganish motivatsiyasini rivojlantirish, fikr-mulohazalarni shakllantirish va qo'llab-quvvatlash qobiliyati. O'qituvchi ushbu bilim va ko'nikmalarni pedagogik faoliyatga tayyorgarlik jarayonida egallaydi va ularni doimiy ravishda takomillashtirishi kerak.

O'qituvchining nazariy tayyorgarligi quyidagi ko'nikmalar bilan bog'liq: pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va ularni pedagogik muammolarni hal qilishning maqbul usullarini topish; o'qitish va uning natijalarini bashorat qilish: maqsadlarni belgilash, ularga erishish usullarini tanlash, o'quv mazmunini loyihalash, muammolarni hal qilish rejasidan chetga chiqishni oldindan bilish va ularni engib o'tishning mumkin bo'lgan usullarini bilish; o'quv jarayoni ishtirokchilarining ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda; o'zlarining pedagogik harakatlarini tushunish va baholash.

O'qituvchining ilmiy-tadqiqot faoliyati muvaffaqiyatining ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin: dasturlar va grantlar tanlovlarida ishtirok etish; ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etish; monografiyalar, ilmiy maqolalar tayyorlash; ilmiy konferentsiyalar va seminarlarda ma'ruzalar; patentga talabnomalarni tayyorlash va ro'yxatdan o'tkazish; ilmiy maqolalarni ko'rib chiqish; kursantlarning ijodiy ishlariga rahbarlik qilish; tadqiqot asosida o'quv intizomi.

O'qituvchining amaliy tayyorgarligining mazmunini uning qobiliyatlarida namoyon bo'ladigan harakatlar bilan aniqlash mumkin: kursantlarda o'rganishga doimiy qiziqishni rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilish orqali bilimga faol, ijodiy munosabatni shakllantirish; har xil manbalardan

ma'lumot olish va uni o'quv jarayonining maqsad va vazifalariga nisbatan qayta ishlash; savollarni shakllantirish; kognitiv mustaqillikni rag'batlantirish va ijodiy fikrlash.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish bir necha darajalarda amalga oshirilishi kerak: umuman oliy harbiy ta'lim muassasasida darajasida, fakultet darajasida, kafedra va tsikl darajasida, o'qituvchining o'zi rivojlantirish darajasida. Buning uchun ish shakllarini tanlash kerak.

O'qituvchilar faoliyatining eng muhim tarkibiy qismi – uning samaradorligini baholash bo'lib, uning mezonlari chuqur ilmiy bilimlardir. Raqobatbardosh mutaxassisni tayyorlashning zamonaviy sharoitida o'qituvchidan o'quv jarayonida bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatini modellashtirish, kursantlarning mustaqil va ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish, muammoli ta'limning faol usullarini egallash qobiliyati talab qilinadi. Bundan tashqari, ta'lim samaradorligini ta'minlashning zaruriy sharti – o'quv maqsadlarini belgilash bo'lib, ularning muvaffaqiyati bevosita muammoli yoki ijodiy va kognitiv faollikni rag'batlantirishiga bog'liq.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyasi shaxsiy o'qituvchilik tajribasidan yoki mavjud axborot manbalaridan olingan bilim va ko'nikmalar kabi omillarning ta'sirini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

O'qituvchining kursatlarga ijobiy turtki beradigan pedagogik sharoitlarni yaratish qobiliyati uchta asosiy ko'rsatkich bilan belgilanadi:

- 1) standart o'quv dasturlarini tanlash va ularni amaliyotga joriy etish qobiliyati;
- 2) uslubiy xarakterdagi mualliflik dasturlarini ishlab chiqish qobiliyati;
- 3) pedagogik vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati.

2.3-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik modeli

Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish modeli o'quv jarayonini tashkil etishning uslubiy printsiplari, ta'lim yondashuvlari, vositalari, usullari va shakllari, ularni tashkil etish bosqichlari va shakllanish mezonlari yig'indisida aniqlangan pedagogik sharoitlarni tizimli ravishda tavsiflaydi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyasi aynan akmeologik mexanizmlar asosida samarali amalga oshirilishi mumkin. Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali modelini yaratish va uni ilmiy-nazariy jihatdan asoslashga bag'ishlanadi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish modeli akmeologik mexanizmlar asosida tashkil etildi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning akmeologik yondashuvi kursant shaxsining rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ta'lim jarayonida interfaol usullarni qo'llash, yangi texnologiyalarni joriy etish va pedagogik diagnostika va korreksiya metodlarini qo'llash kabi elementlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, bu yondashuvlar o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga, ularning ijtimoiy munosabatlar tizimida muvaffaqiyatli moslashuviga yo'naltirilgan.

Biz ishlab chiqqan o'qituvchining modeli unga zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalarni belgilaydi: uning o'quv fanini chuqur bilishi, pedagogik mahorati, keng ilmiy dunyoqarashi, innovatsiyalar va ilmiy ijodga intilishi, ilmiy izlanish texnologiyalarini puxta egallashi va innovatsion harakatchanligi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini takomillashtirish ushbu jarayonning modelini ishlab chiqish orqali amalga oshirildi. Zamonaviy ilmiy-pedagogik adabiyotlarda har qanday ta'lim jarayonlari tizim sifatida ko'rib chiqiladi, shuning uchun oliy

harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoniga ega.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish modelini ishlab chiqishda biz ilmiy model o'rganilayotgan hodisaning mohiyati ekanligiga asoslandik.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini takomillashtirish ushbu jarayonning modelini ishlab chiqish orqali mumkin. Zamonaviy ilmiy-pedagogik adabiyotlarda har qanday ta'lim jarayonlari tizim sifatida ko'rib chiqiladi, shuning uchun oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoniga ega.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish modelini ishlab chiqishda biz ilmiy model o'rganilayotgan hodisaning mohiyati ekanligiga asoslandik.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish modelini loyihalash quyidagi mantiqqa bo'ysundi: 1) model chegaralarini aniqlash va maqsadini shakllantirish; 2) modelning maqsad va vazifalarini shakllantirish; 3) model tarkibiy qismlarini asoslash va ularning mazmunini ishlab chiqish; 4) modelning samarali ishlashi uchun pedagogik shart-sharoitlarni ta'kidlash; 5) quyidagilar bo'lishi kerak bo'lgan asosiy natijani aniqlash ushbu modelni amalga oshirishda, uni amalga oshirish texnologiyasini asoslashga erishildi.

Maqsadli komponent ijtimoiy buyurtma, oliy harbiy ta'lim muassasalari Davlat ta'lim standarti, modelning maqsadi va vazifalarini belgilaydigan o'qitiladigan fanlarning o'quv rejalari bilan mazmunli ifodalanadi.

Modelning maqsadi sifatida biz oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishni modelda o'zgarimas (aniq maqsad; printsiplar) va o'zgaruvchan (asosiy va oraliq vazifalarga erishish vositalari va usullari) tarkibiy qismlarining mavjudligi bilan tavsiflandik.

Model yaxlitdir, chunki ushbu tarkibiy qismlarning barchasi bir-biri bilan bog‘liq, ma’lum bir semantik yukni ko‘taradi va yakuniy natijaga o‘qituvchilar tomonidan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyaga erishishga qaratilgan hamda amaliy harakatlarni tashkil etish vositasi bo‘lib xizmat qiladi, shuning uchun u pragmatik xususiyatga ega.

Biz taklif qilayotgan model o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan amaliy harakatlarni tashkil etish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanish darajasini diagnostika va korrektsiyalash uchun tarkibiy qismlarning mazmuniga mos keladigan maxsus, ijtimoiy, individual va refleksiv komponentlaridan foydalanish.

Didaktik ta’minot jarayoni ta’lim va shaxsni rivojlantirish ta’sirini olishga qaratilgan edi. Tizimning har bir tarkibiy qismi yakuniy natijaga hissa qo‘shadi va o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradi.

1-jadval

Zamonaviy o‘qituvchining fazilatlari

№	Fazilatlarning nomi	O‘qituvchining fazilatlari mazmuni
1	O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi	Kasbiy pedagogik bilim va ko‘nikmalarning mavjudligi, o‘qituvchining vazifalarini tushunish
2	Axloqiy fazilatlar	Axloqqa munosabat, xulq-atvor madaniyati
3	Tashkiliy qobiliyatlar	Odamlar bilan munosabatlarni o‘rnatish, tarbiyachi bo‘lish, odamlarga rahbarlik qilish qobiliyati
4	Ishbilarmonlik fazilatlari	Kasbiy faoliyatga mas’uliyatli munosabat; o‘zini va hayotini, vaqtini boshqarish qobiliyati; shaxsiy ishning qoidalari va usullarini bilish va ulardan foydalanish qobiliyat

Xorijiy oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar faoliyatini baholash mezonlari turlicha. Masalan, Rossiya Federatsiyasi oliy harbiy ta'lim muassasalarining professor-o'qituvchilari faoliyati beshta yo'nalish bo'yicha baholanadi: o'qituvchi to'g'risidagi shaxsiy ma'lumotlar; o'quv ishlari; tarbiyaviy ishlari; ilmiy-tadqiqot faoliyati; tashkiliy va ijtimoiy faoliyati.

Amerikalik o'qituvchilarning faoliyatini baholashda ularning turli darajadagi ilmiy forumlarda ishtirok etishi, kursantlarga o'qishda yordam berish, maslahat berish, ilmiy-texnik ishlanmalari natijalari, nashr etilishi hisobga olinadi.

O'qituvchilarni baholashda "iqtibos indeksi" deb nomlangan, ya'ni ilmiy nashrlarda ularning nashrlariga havolalarning chastotasi ham e'tiborga olinadi.

Germaniyada oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining ishini baholashning asosiy mezonlari quyidagilardan iborat: ma'ruzalar o'qish va maslahat berish darajasi; uslubiy ishlanmalar; ilmiy va uslubiy nashrlarning soni va hajmi.

Chexiya oliy harbiy ta'lim tizimida professor-o'qituvchilar tarkibini baholashning quyidagi mezonlari amal qiladi: o'quv jarayonida mualliflik darajasi; ilmiy maqolalar va monografiyalarning mavjudligi; konferentsiyalarda ishtirok etishi.

Yaponiyaning oliy harbiy ta'lim tizimida o'qituvchilar faoliyatini baholashning asosiy mezonlari: malaka darajasi; o'qitish usullari.

Hindistonning oliy ta'lim tizimida o'qituvchi faoliyatining uchta asosiy xususiyati mavjud: ilmiy malakalarining mavjudligi; ilmiy tadqiqotlar darajasi; pedagogik tajriba. Shuningdek, turli mamlakatlarda qo'llaniladigan o'qituvchilar faoliyatini baholash mezonlari sezilarli darajada emas, balki ko'rsatkichlar tafsilotlari darajasida farq qiladi.

Bugungi kunda bibliometrik ko'rsatkichlar o'qituvchining ishini baholashda baholash mezonlari sifatida faol foydalanilmoqda. Bibliometriya hujjatli oqimlar va massivlarda mavjud bo'lgan nashrlarning bibliografik

ma'lumotlarini miqdoriy tahlil qilishga asoslangan. Shunga o'xshash mezonlarga turli xil mavhum ma'lumotlar bazalaridagi iqtibos indeksleri kiradi: Scopus, Web of Science, shuningdek, Hirsch indeksi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasilarini o'qituvchining o'quv kursini belgilash, darsliklar, o'quv qo'llanmalari va didaktik materiallarni ishlab chiqishga qo'shgan hissasi; kursning yaxlitligi va mantiqiy uyg'unligi, kursni bo'limlarga, mavzularga, individual darslarga bo'lishning ravshanligi; o'quv fanini zarur o'quv materiallari, vizualizatsiya vositalari bilan ta'minlash; o'quv fanining umumiy ilmiy darajasi, uning zamonaviy talablari va mutaxassislarni tayyorlash vazifalariga muvofiqligi; fanlararo aloqalarni hisobga olish.

Oliy harbiy ishlarda malakali mutaxassisni tayyorlash, shuningdek, metodologik, kompleks va amaliyotga yo'naltirilgan tadqiqotlar o'tkazish muammolarini hal qilish uchun yuqori malakali ilmiy-pedagogik kadrlar talab etiladi. Qurolli Kuchlar rahbariyati harbiy fan va ta'limning asosiy yo'nalishlarini samarali rivojlantirish, o'qituvchilar tomonidan turli bilim sohalarida yuqori malakaga ega bo'lish, shuningdek, innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun sharoit yaratdi.

Yuqorida aytib o'tilgan g'oyalar va dastlabki ilmiy ma'lumotlarni amalga oshiradigan asosiy nazariy qoidalar kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishga akmeologik yondashuv va pedagogik professionallikni rivojlantirish printsiplari edi.

Tizimning har bir tarkibiy qismi yakuniy natijaga hissa qo'shadi: o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga olib keladi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish komponentlari

Komponentlari	Indikatorlari
Maxsus	O'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish, muvaffaqiyatga erishish, mustaqillik, faollik, ijodkorlik, konstruktorlik, kompetensiyaviy yondashuv, ongli yondashuv, ijodkorlikka ongli yondashuv
Ijtimoiy	Bilish jarayonining rivojlanishi, diagnostika va korrektsiya qilish imkoniyati, ta'limiy vositasida intellektual-anglash malakalari
Individual	Tajriba-sinov o'tkazish, amaliy jarayon ta'sirida perspekti va amaliy analitik-sintetik faoliyat, erkinlik, samarali hamkorlik munosabatini yaratish, tashabbuskorlik va o'zini anglash
Refleksiv	Kompetensiyaviy yondashuv, mustaqillik, faollik, ijodkorlikka ongli yondashuv, samarali hamkorlik munosabatini yaratish

O'qituvchi tomonidan o'quv materialini taqdim etish shakli, o'rganilgan materialni qiziqarli va tushunarli tarzda tushuntirish qobiliyati, o'quvchilarda o'quv motivini oshirishga yordam beradi.

Bunda professional ta'lim muassasalarida informatika fanini differensial o'qitish orqali o'quvchilarda kasbiy kompetensiyalarning shakllantirishining uslubiy-didaktik ta'minotini mazmunan takomillashtirish nazarda tutiladi.

O'quvchilarda mavzuni o'zlashtirganliklarini anglashning asosiy omili savol-javob orqali amalga oshiriladi. Savolni qay darajada to'g'ri berish hamda berilgan savolga o'quvchining javobini to'g'ri anglashning eng asosiy omili savolni qay darajada o'qituvchi tomonidan taqdim etilishi asosiy vazifa bajaradi. Savol o'quvchidagi mavzuga bo'lgan qiziqishini ham oshirib o'rganilgan

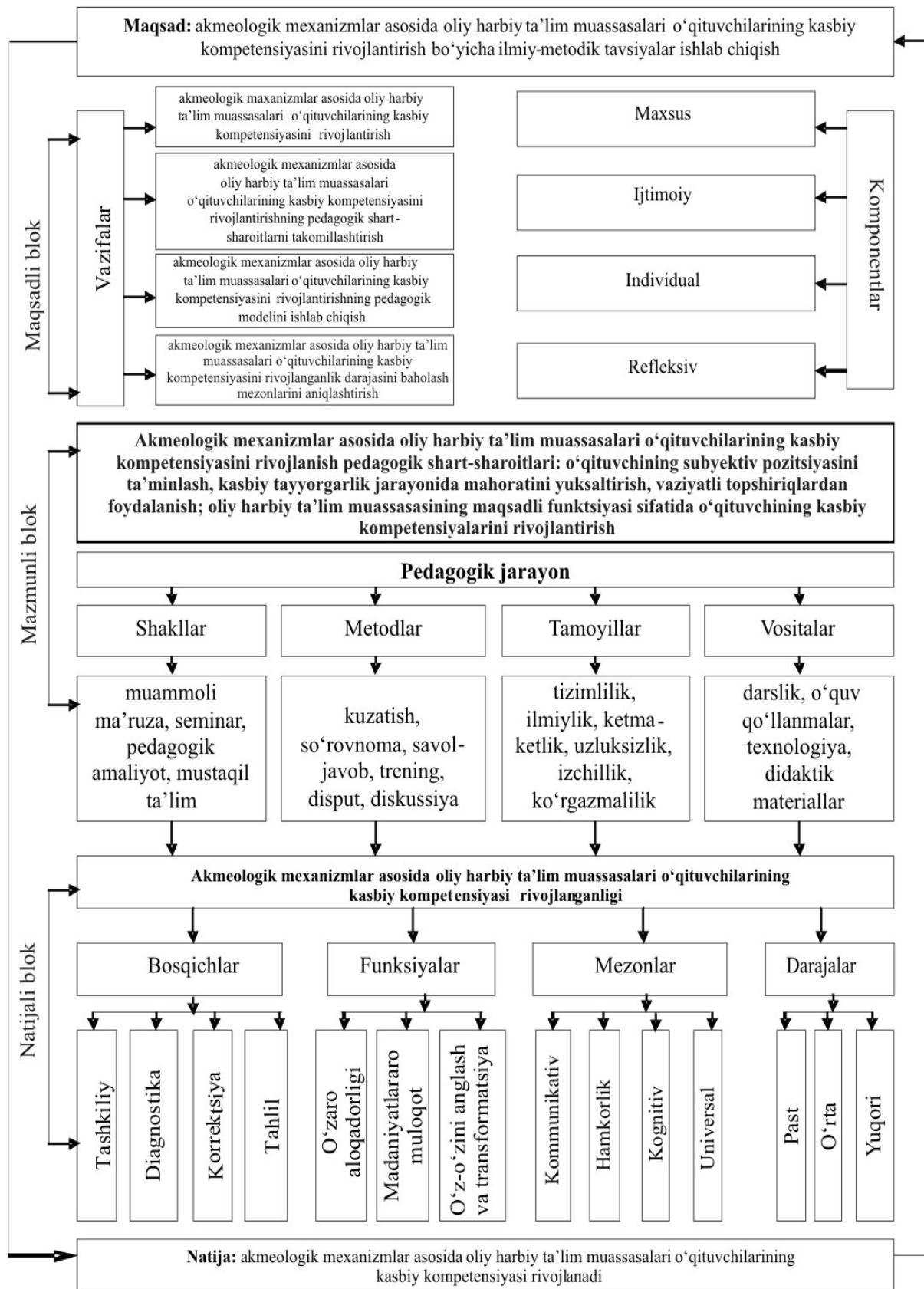
mavzuni mustahkamlash uchun asosiy jarayon hisoblanadi. Savolning qanday taqdim etilishi o'qituvchining pedagogik qobiliyati bilan uzviy bog'liqdir.

O'qituvchi bir vaqtning o'zida yoki ketma-ket bir nechta usullardan foydalanish mumkin: murabbiylik, o'z loyihalarini amalga oshirish, ish joyida ko'nikmalarni rivojlantirish, treninglar va seminarlarda qatnashish, o'z-o'zini o'rganish, o'z-o'zini anglash. O'qituvchining kompetensiyasini rivojlantirish usullari va maqsadlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Masalan, biz tadqiqotda "70/20/10" usulni qo'lladik, u polegonda maksimal ishlashni o'z ichiga oladi. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi darajasini rivojlantirishning asosiy maqsadlari uning samaradorligini oshirishdir.

Bundan tashqari, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini maksimal darajada rivojlantirishga va undan tashkilot manfaati uchun foydalanishga imkon beradi.

Kasbiy kompetensiya – bu o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun o'qituvchining samarali xulq-atvorini ta'minlaydigan yuqori ixtisoslashgan nazariy va empirik bilimlar, shaxsiy fazilatlar va hayotiy munosabatlar kiradi.

O'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish to'rt darajadan biriga to'g'ri keladi: 1) ongsiz qobiliyatsizlik – "Men hech narsani bilmayman va ahamiyat bermayman"; 2) ongli qobiliyatsizlik – "Men bilim etishmasligini tushunaman"; 3) ongli kompetentsiya – "Men ko'nikmalarni rivojlantiraman va kerakli tajribaga ega

2-rasm. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish modeli

bo‘laman”; 4) ongsiz kompetensiya – “Men kerakli ko‘nikmalarni avtomatik ravishda qo‘llayman, men o‘z bilim va tajribamni boshqalarga etkaza olaman, ustoz yoki murabbiy sifatida harakat qilaman.

“360 daraja” usulidan foydalanish o‘qituvchining hamkasblari, rahbariyati, kursantlari va ularning ota-onalarining kasbiy kompetensiyasi to‘g‘risida fikrlar ro‘yxatini tuzishni o‘z ichiga oladi, bu esa, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasining daraja spektrini mos ravishda oshirishga imkon beradi.

O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasining rivojlanish darajasini aniqlash uchun kompetensiyasi bo‘yicha intervyularni tashkil qildik. Shaxsiy rivojlanish rejasini tuzishda o‘qituvchining kompetensiyasini rivojlantirishning uchta asosiy usulidan biri tanlanadi: muammoli kompetensiyalarni rivojlantirish; rivojlangan ko‘nikmalarni faol qo‘llash orqali muammoli joylarni qoplash; maksimal samaradorlikni ta‘minlaydigan dastlabki ikkita usulni uyg‘un ravishda birlashtirgan kompleks strategiya.

O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasining rivojlantirish usullari orasida “70/20/10” metodidan foydalanish mumkin. Kompetensiya quyidagi strategiyaga rioya qilgan holda bajarildi: o‘qituvchi vaqtning 10 foizini nazariyani bilishga bag‘ishladi – har qanday o‘z-o‘zini o‘rganish usullari adabiyot va YouTubedagi o‘quv videolaridan tortib turli seminarlar va ma‘ruzalargacha qo‘llanildi; vaqtning 20 foizi o‘qituvchi hamkasblari bilan muloqot qildi, eng tajribali o‘qituvchilardan samarali ish xatti-harakatlarining eng yaxshi amaliyotlarini qabul qildi, murabbiylik, tyutor, badding yoki mentorlik tizimiga kiradi, shuningdek, rivojlanayotgan kompetensiyalar dinamikasi to‘g‘risida batafsil fikr-mulohazalarni (“360 gradus”) oldi; vaqtning 70 foizi olingan bilim, ko‘nikma va tajribani amalda qo‘llash, ish joyida ko‘nikmalarni rivojlantirish, kundalik vazifalardan aniq kasbiy vazifalarni bajarish, o‘qituvchilarni yo‘qligida almashtirish, o‘z g‘oyalarini boshlash va ishlab chiqish uchun ajratilgan bo‘lib, ular foydali bo‘ladi va talab qilinadigan

ko'nikmalardan foydalanishni rivojlantirishga qaratilgan boshqa amaliy harakatlar amalga oshirildi.

Metodik model kasbiy kompetensiyalar tizimining barqaror, progressiv shakllanishini ta'minlovchi an'anaviy va innovatsion komponentlar va aloqalarning dialektik birligini ta'minlashi lozim. Ishlab chiqilgan metodik modelning mazmuni murakkab bo'lib, quyidagi bloklardan iborat: maqsadli, mazmunli, jarayonli va natijali (1-rasm).

Акмеологик mexanizmlar amalga oshirish nuqtai nazaridan o'qitish samaradorligiga ta'sir etishi mumkin bo'lgan muhim sabab, ular o'quv mashg'ulotlarini tanlash va amalga oshirishga imkon beradigan o'quv materiallari tarkibini tanlash bo'yicha maqsadli faoliyat bo'lib hisoblanadi.

Tadqiqotimizda obyekt sifatida oliy harbiy ta'lim muassasasi, subyekt sifatida o'qituvchilar olindi. Hamkorlikda o'qitish rejalari va yo'l xaritalari oliy harbiy ta'lim muassasasida tasdiqlanadi va amalga oshiriladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisi o'zini o'zi rivojlantirishi kerak, shu jumladan: hayotiy maqsadlarni shakllantirish va amalga oshirish qobiliyati (o'zini bilish qobiliyati, qaror qabul qilish qobiliyati, professional martaba rejalashtirish qobiliyati, jamoaga moslashish qobiliyati); shaxsiy tashkilotchilik (kasbiy faoliyatni tashkil etish qoidalari va usullarini bilish va ulardan foydalanish qobiliyati, ularning pedagogik faoliyatini tashkil etish va tahlil qilish qobiliyati, tizimda yashash va ishlash istagi, o'z faoliyatini rejalashtirish ko'nikmalari, o'z harakatlarini rag'batlantirish qobiliyati); o'z-o'zini tarbiyalash (majburiyat, so'zni ushlab turish qobiliyati, aniqlik, to'planish, tarqalmaslik qobiliyati, mas'uliyat hissi); kasbiy faoliyat texnologiyasini bilish (ish joyini maqbul tashkil etish sifatida ergonomika, yunogogika, ma'lumot bilan ishlash qobiliyati, telefonda gaplashish qobiliyati; tinglash qobiliyati; telegram, vatsab, instagramm, feysbuklarda muloqotni tashkil etishda madaniyatli bo'lish; o'z ishlarini rejalashtirish qobiliyati; shaxsiy mehnatni ratsionalizatsiya qilish usullarini bilish; zamonaviy texnologiyalardan foydalanish qobiliyati; aloqa

texnologiyasini bilish); hissiy salohiyat (iroda, mehnatsevarlik, ishda qat'iyatlilik ishga ishtiyoq (kasb) ishdan qoniqish quvnoqlik, nekbinlik, oilaviy farovonlik); shaxsiy o'zini o'zi boshqarish (kasbiy faoliyat jarayonlarini boshqarish qobiliyati; faoliyat natijalarini nazorat qilish qobiliyati; o'z imidjini shakllantirish qobiliyati, yuqori obro'-e'tiborni saqlab qolish qobiliyati).

Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanishi kasbiy qadriyatlar mazmunini bilish va ularni kasbiy faoliyat motivatsiyasi va kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish nuqtai nazaridan shaxsiy ahamiyatga ega deb qabul qilish, kasbiy faoliyatning shaxsiy maqsadlari va kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish, ularning bir-biriga muvofiqligi, kasbiy yo'lini bashorat qilish qobiliyati, kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va ta'lim ehtiyojlari, kasbiy muvaffaqiyatga erishish, refleksiv qobiliyatlarning mavjudligi, kasbda o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi anglash istagi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanish darajasini diagnostika va korrektsiyalash uchun tarkibiy qismlarning mazmuniga mos keladigan kommunikativ, hamkorlik, kognitiv va universal mezonlaridan foydalanish.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish omili sifatida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish samaradorligi pedagogik shart-sharoitlarning kombinatsiyasi bilan ta'minlanadi, ularda ustuvor ahamiyatga ega: axborot shartlari (ta'lim mazmuniga qo'yiladigan talablar): ta'lim mazmunining konteksti; ta'lim mazmunini qiymat bilan to'ldirish.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning modeli maqsadli, mazmunli va natijali bloklar uzviyligida va metodik yondashuvlar va tamoyillar hamda ta'limiy-tarbiyaviy funksiyalarning komplekslarini tashkil etish hamda muvozanatlashtirish orqali takomillashtirildi.

Ikkinchi bob bo'yicha xulosa

Tadqiqotning nazariy va amaliy natijalari quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi:

1. Akmeologik mexanizmlar pedagogik muammolarni hal qilishga imkon beradigan printsiplar, texnologiyalar va usullar tizimi ekanligi isbotlangan. Uni oliy harbiy ta'lim muassasalarida joriy etishning mohiyati o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasini oshirishga qaratilgan tadqiqot va shakllantiruvchi ta'sirlarga qaratilgan bo'lib, bu o'qituvchilar uchun ilg'or ta'lim va tarbiya texnologiyasini o'z ichiga oladi, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Oliy harbiy ta'lim muassasalari amaliyotida akmeologik mexanizmlar amalga oshirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

2. Akmeologik mexanizmlarni amalga oshirishning natijasi o'qituvchilarning akmeologik yo'nalishi bo'lib, u tegishli tarkibga ega bo'lgan quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: kasbiy va qiymat yo'nalishlari (pedagogik faoliyatning ijtimoiy shartli qadriyatlarini: kursantning erkin, uyg'un shaxsini tarbiyalash, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, kognitiv qiziqishlarni rag'batlantirish, o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj va istakni yangilash; pedagogik faoliyatning shaxsiy qadriyatlarini: qadriyatga yonaltirilgan maqsadlar (kasbiy qobiliyatlarni rivojlantirish va o'qituvchilarning yoqtirgan ish bilan shug'ullanish qobiliyati, kasbiy o'zini takomillashtirish) va qadriyatga yonaltirilgan vositalar (pedagogik faoliyatning ijodiy tabiati, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish); kasbiy maqsadlarni belgilash (pedagogik maqsadlarni anglash, kasbiy faoliyatning o'z maqsadlarini tanlash va kasbiy o'zini takomillashtirish, kasbiy faoliyat va o'z o'zini takomillashtirish, maqsadlari ierarxiyasini anglash), kasbiy motivatsiya (pedagogik faoliyat jarayoni va mazmuniga qiziqish (o'quv faoliyati, pedagogik aloqa, bilimlar), pedagogik faoliyat natijasining ahamiyatini anglash, yuqori sifatli ta'limni olish zarurati), kasbiy muvaffaqiyatga intilish (kasbiy mahoratga erishish motivatsiyasi), o'z-o'zini rivojlantirish istagi, ijodiy kasbiy faoliyatga tayyorlik, o'zini aks ettirish tendentsiyasi va qobiliyati.

3. Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanishi kasbiy qadriyatlar mazmunini bilish va ularni kasbiy faoliyat motivatsiyasi va kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish nuqtai nazaridan shaxsiy ahamiyatga ega deb qabul qilish, kasbiy faoliyatning shaxsiy maqsadlari va kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish, ularning bir-biriga muvofiqligi va kasbiy yo'lini bashorat qilish qobiliyati, kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va ta'lim ehtiyojlari, kasbiy muvaffaqiyatga erishish, refleksiv qobiliyatlarning mavjudligi, kasbda o'zini rivojlantirish, o'zini o'zi bilishi, o'zini o'zi anglashi va o'zini namoyon qilishiga ustuvor ahamiyat berish muvofiqdir. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanish darajasini diagnostika va korrektsiyalashda tarkibiy qismlarning mazmuniga mos keladigan kommunikativ, hamkorlik, kognitiv va universal mezonlaridan foydalanish.

4. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish omili sifatida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish samaradorligi modelning samarali ishlashini ta'minlaydigan pedagogik shart-sharoitlarning kombinatsiyasi ustuvor ahamiyatga ega: axborot shartlari (ta'lim mazmuniga qo'yiladigan talablar, uning konteksti ta'lim mazmunini qiymat bilan to'ldirish bilan ta'minlanadi, nazariy jihatdan asosli va eksperimental ravishda sinovdan o'tkaziladi.

5. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muammolarini hal qilishga imkon beradigan printsip, texnologiya va usullar tizimi ekanligi isbotlangan. Uni kasbiy ta'limga joriy etishning mohiyati o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini ro'yobga chiqarishga, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan tadqiqot bo'lib, bu o'qituvchilar uchun ilg'or ta'lim-tarbiya texnologiyasini o'z ichiga oladi hamda o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Oliy harbiy ta'lim amaliyotida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirdi.

6. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli maqsadli, mazmunli va natijali bloklar uzviyligida va metodik yondashuvlar, tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzluksizlik, izchillik, ko'rgazmalilik tamoyillar hamda o'zaro aloqadorligi, madaniyatlararo muloqot, o'z-o'zini anglash va transformatsiya funksiyalarining komplekslarini tashkil etish hamda muvozanatlashtirish orqali takomillashtirildi.

7. O'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasining maxsus, ijtimoiy, individual va releksiv komponentlarini shakllantirishning metodik ta'minoti mazmuni strategik rivojlantirish, tashkiliy-pedagogik, pedagogik-psixologik, predmetli-didaktik shart-sharoitlarni va subyekt-subyekt o'zaro ta'sirlashuvchi muhitning o'zaro hamkorligini ta'minlash orqali rivojlantirildi.

8. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda takomillashtirildi.

**III-BOB. AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR ASOSIDA
OLYI HARBIY TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING
KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA
TAJRIBA-SINOV ISHLARINING SAMARADORLIGI**

**3.1-§. Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari
o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni
tashkil etish metodikasi**

Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlarida Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurtidan 72 respondentlar, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasidan 49 respondentlar va O'zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazidan 67 respondentlar, jami 188 nafar respondentlar ishtirok etdi. Biz tajriba-sinov ishlarini o'tkazish dasturini ishlab chiqdik va shu dasturga muvofiq akmeologik mexanizmlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni uch bosqichda amalga oshirildi: ta'kidlovchi, shakllantiruvchi va yakuniy.

Birinchi – ta'kidlovchi bosqichida (2021-2022) – o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlil qilindi, kuzatish orqali o'qituvchilarning tanlangan kasbga munosabati, tanlov motivlari, kasbiy qiziqishlari, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarning shakllanish darajasi o'rganildi, o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasining haqiqiy holati aniqlandi, kasbiy amaliyotning o'quv rejalari, dasturlari o'rganildi va tahlil qilindi, respublika va xorijdagi pedagogik tajriba o'rganildi va umumlashtirildi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasini aniqlaydigan so'rovnoma o'tkazildi va uning natijalari tahlil qilindi.

Tajriba-sinov ishlarini o'tkazish jarayonida biz O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi, O'zbekiston milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi va Chirchiq oliy harbiy qo'mondonlik tank muhandislik bilim yurti o'qituvchilarining pedagogik faoliyatini o'rganib chiqdik, o'quv yili uchun o'qituvchilarning 188 ta individual ish rejalarini tahlil qildik.

Bundan tashqari, tajriba-sinov ishlari jarayonida biz 188 nafar o'qituvchining pedagogik faoliyatini maqsadli kuzatib bordik, ular bilan suhbatlar o'tkazdik.

Ikkinchi – shakllantiruvchi bosqichida (2022-2023) – tadqiqot metodikasi takomillashtirildi, kasbiy faoliyatning turli bosqichlarida ko'nikmalar va o'qituvchilarning kasbga bo'lgan shaxsiy faoliyati inobatga olindi hamda mezonlari va indikatorlari aniqlandi, muammoni hal qilishning akmeologik mexanizmlari ishlab chiqildi.

Uchinchi – yakuniy bosqichida (2023-2024) – oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga yonaltirilgan usullar muammoni tahlil qilishda va vazifalarni shakllantirishda, pedagogik vaziyatlarni aniqlashtirishda ishlatildi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimi tajriba-sinovdan o'tkazildi va natijalari umumlashtirildi, uning davomida ishning dolzarbligi tasdiqlandi, o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi, dissertatsiya va avtoreferat rasmiylashtirildi.

Mazkur tadqiqotda muallifning bo'linmalarda xizmat qilgan, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olgan va hozirda katta o'qituvchi sifatida oliy harbiy ta'lim muassasasida dars olib borayotgan shaxsiy ko'p yillik pedagogik tajribasi ham mazkur tadqiqotda keng qo'llanildi.

Biz o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda uchta darajaga tayyandik: past, o'rta va yuqori.

3-jadval

**O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini baholash
mezonlari va ko‘rsatkichlari**

	Maxsus	Ijtimoiy	Individual	Refleksiv
Yuqori	kasbga nisbatan qadriyatli munosabatning shakllanganligi; doimiy kasbiy rivojlanish zaruratini anglash; o‘qituvchilik faoliyatida doimiy ravishda kasbiy kompetensiyasi rivojlantirish namoyish etadi; kommunikativlik ko‘nikmalarni egallashga bo‘lgan qadriyatli munosabat	o‘zining kasbiy faoliyatini har tomonlama tahlil qiladi; o‘zining kasbiy tajribasini umumiy jihatdan tahlil qiladi; kasbiy faoliyatdagi muammolarni tahlil qiladi va ularni ahamiyatlilik darajasiga qarab ajratadi; kasbiy faoliyatda o‘zini doimiy rivojlantirish strategiyasini belgilaydi va to‘ldirib boradi	o‘zini kasbiy rivojlantirish maqsadini qanday aniqlashni biladi; kasbiy rivojlanish vazifalari va mazmunini qanday aniqlashni biladi; kasbiy rivojlanish bosqichlarini ajratadi va oldindan bashorat qilishni biladi	o‘z-o‘zini nazorat qilish va baholashda faoliyat turidagi ta’lim texnologiyalarining zamonaviy vositalarini tizimli ravishda qo‘llaydi; o‘z-o‘zini rivojlantirish, boshqarish uchun maqbul sharoitlarni yaratadi; loyihalash faoliyatiga ega

O'rt	kasbga nisbatan bo'lgan qadriyatli munosabati noaniq tarzda ifodalanadi; kasbiy faoliyatni doimiy ravishda rivojlantirishga bo'lgan zarurat doimiy kuzatilmaydi; kommunikativlik ko'nikmalarini egallashga bo'lgan qadriyatli munosabat har doim ham o'z ifodasini topmaydi	kasbiy faoliyatdagi tajribasini qisman tahlil qiladi, muammolarni tahlil qiladi va ularning ahamiyatlilik darajasini aniqlash qobiliyati yetarlicha rivojlanmagan; kasbiy faoliyatda o'zini doimiy rivojlantirish texnologiyasini har doim ham qo'llamaydi	o'zining kasbiy xulq-atvorini qisman tahlil qiladi; o'zini kasbiy rivojlantirish dasturi maqsadini va mazmunini aniq belgilay olmaydi; kasbiy rivojlanishning vazifalari aniq belgilay olmaydi; kasbiy rivojlanish bosqichlarini ajratadi, ammo oldindan bashorat qilishni bilmaydi; o'z-o'zini nazorat qilish va baholashda faoliyat turidagi ta'lim texnologiyalarining zamonaviy vositalarini tizimli ravishda qo'llay olmaydi	loyihalash faoliyatini tizimli ravishda olib bormaydi; o'zini kasbiy rivojlantirish maqsadini aniqlay olmaydi; kasbiy kompetensiyasini rivojlanish vazifalari va mazmunini belgilay olmaydi; kasbiy rivojlanish bosqichlarini ajrata olmaydi va oldindan bashorat qilishni bilmaydi
Past	kasbga nisbatan bo'lgan qadriyatli munosabalar ifoda etilmaydi; kasbiy faoliyatni doimiy ravishda rivojlantirishga bo'lgan zarurat kuzatilmaydi; kommunikativlik ko'nikmalarni egallashga bo'lgan qadriyatli munosabat kuzatilmaydi	o'zining kasbiy xulq-atvorini past darajada (qisman) ham tahlil qilmaydi; kasbiy faoliyatdagi tajribasini past darajada (qisman) ham tahlil qilmaydi; kasbiy faoliyatdagi muammolarini va ularning ahamiyatini aniqlay olmaydi	o'z-o'zini rivojlantirish va boshqarish uchun har doim ham maqbul sharoitlarni yaratmaydi; loyihalash faoliyatini qo'llamaydi; namoyish etmaydi; o'zining doimiy kasbiy rivojlanish strategiyasini belgilamaydi	o'z-o'zini nazorat qilish va baholashda faoliyat turidagi ta'lim texnologiyalarining zamonaviy vositalarini tizimli ravishda qo'llamaydi; o'z-o'zini rivojlantirish, boshqarish uchun har doim ham maqbul sharoitlarni yarata olmaydi

O‘qituvchilarning kasbiy rivojlantirishning *past darajasi* o‘qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorligi bilan tavsiflanadi; o‘qituvchining kasbiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi; individual xususiyatlar va fazilatlarni, konstruktiv bo‘lmagan xatti-harakatlar va pedagogik o‘zaro ta’sirni anglash va o‘zini o‘zi baholashdan tashkil topadi.

O‘qituvchilarning kasbiy rivojlantirishning *o‘rtacha darajasi* analitik fikrlash qobiliyati, kasbiy vazifalarni bajarishda kompleks yondashuvni amalga oshirish bilan tavsiflanadi: shaxsiy o‘zini namoyon qilish va rivojlantirish usullarini o‘zlashtirish qobiliyati, vaziyatga muvofiq harakat qilish qobiliyati; kommunikativ va integral qobiliyatlarning mavjudligi; munosabatlarni saqlab qolish, professional muloqot usullarini o‘zlashtirish qobiliyati kiradi.

O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning *yuqori darajasi* o‘qituvchisi uchun tajribaning barcha tarkibiy qismlarining uyg‘un kombinatsiyasiga, boshqa o‘qituvchilar va o‘zini bilishga asoslangan doimiy o‘zini o‘zi bilish xarakterlidir. Ular eng munosib o‘zini o‘zi qadrlash, o‘z shaxsiyati va faoliyatining afzalliklari va kamchiliklariga alohida sezgirlik, ijodiy muvaffaqiyatsizliklarning sabablarini tushunish qobiliyati, o‘z kasbiy faoliyati natijalarini tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyati bilan ajralib turadi. Yuqori darajadagi professional o‘qituvchilar yaxlit tasvirga ega va ular o‘zlarining kasbiy qobiliyatlarini mohirona tashxislashlari tufayli o‘zlarining pedagogik harakatlarini muvaffaqiyatli tartibga soladilar, ta’lim muammolarini hal qilishda yuqori darajaga erishadilar – ular nafaqat kursantlarning bilim tizimini modellashtiradilar, balki ularda zarur qiymat yo‘nalishlari va shaxsiy xususiyatlarini shakllantiradilar.

Tajriba-sinovning shakllantirish bosqichida eksperimentning asosiy vazifalari o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha ishlab chiqilgan kontseptual qoidalarining samaradorligi, uni takomillashtirish usullari va shartlarini aniqlash edi. Muallifning bo‘linmalarda xizmat qilgan va oliy harbiy ta’lim muassasasida tahsil olgan va hozirda katta o‘qituvchi sifatida dars

olib borayotgan o'qituvchilar sifatidagi shaxsiy ko'p yillik tajribasi ham tadqiqotda keng qo'llanilgan.

Tajriba-sinov ish jarayonida:

1) "o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi" tushunchasining mohiyati ochib berildi, bu kasbiy faoliyat tufayli o'qituvchining kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va sifatleri majmuasini o'z ichiga olgan maxsus, ijtimoiy, individual va refleksiv komponentlardan iborat.

2) O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish kontsepsiyasi bir qator g'oyalarni o'z ichiga oladi: kasbiy rivojlanish jarayonida rivojlanishning birligi g'oyasi; o'qituvchiga ma'lum bir pozitsiyani egallashga imkon beradigan maxsus vaziyatlar asosida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, unda intellektual va amaliy sohalar bilan bir qatorda, o'qituvchi shaxsining hissiy sohalarini faolroq ishlay boshlaydi; o'qituvchining pozitsiyasini o'zgartirish formulasi qo'llaniladi: "o'qituvchi – kursant", "o'qituvchi – o'qituvchi". Nazariy qoidalar o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarini inobatga olish.

3) Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish qonuniyatlarini quyidagicha shakllantirish mumkin: professional kasbiy faoliyatdagi qarama-qarshiliklarni qanchalik ko'p engib chiqsa, uning rivojlanish darajasi shunchalik yuqori bo'ladi; professionalning rivojlanishi u bilan bevosita yoki bilvosita aloqada bo'lgan boshqa barcha mutaxassislarning rivojlanishi bilan bog'liq; o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining ijtimoiy mavqeini oshirish; o'qituvchilarning kasbiy faoliyati jarayonida pozitsion vaziyatlardan foydalanish.

4) Pedagogik professionallikni rivojlantirish printsipi majmui: ilmiy asoslangan talablar ko'rinishidagi qarshilikni engib o'tish orqali pedagogik professionallikni rivojlantirish; mavjud voqelikka nisbatan o'qituvchilarni oldindan tayyorlash; o'qituvchi faoliyatidagi pozitsiyalarning o'zgaruvchanligi;

o'qituvchining pedagogik va ijtimoiy tajribasini birlashtirish, aks ettirish va individual o'zini o'zi rivojlantirish.

5) Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muvaffaqiyatini ta'minlaydigan pedagogik shart-sharoitlar: o'qituvchining subyektiv pozitsiyasini ta'minlash, kasbiy tayyorgarlik jarayonida pozitsiyalarni o'zgartirish, vaziyatli vazifalardan foydalanish; oliy harbiy ta'lim muassasasining maqsadli funktsiyasi sifatida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish; o'qituvchining kasbiy kompetensiyaga alohida ahamiyat berish; oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish strukturaviy nuqtai nazardan, kasbiy kompetensiya maqsadli, mazmunli va natijali tarkibiy bloklarni o'z ichiga olgan oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli ishlab chiqilgan hamda model tarkibiy bloklarning yaxlit birligidir. Maxsus, ijtimoiy, individual va refleksiv komponentlarining mazmuni Davlat ta'lim standartida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z ichiga oladi hamda o'qituvchi tomonidan pedagogik faoliyatni o'zlashtirish va amalga oshirish jarayonini aks ettiruvchi mexanizmlarni (o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini baholash, introspektsiya, o'zini o'zi boshqarish) kiritish orqali amalga oshiriladi.

Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimli, shaxsga yo'naltirilgan, partisipativ (shaxslararo muloqotni takomillashtirish) yondashuvlarga asoslangan holda hal etishning samaraliligi asoslashtirilgan; "o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, uning tuzilishi, namoyon bo'lish darajasi, rivojlanish texnologiyasi va bahosi" tushunchasining mazmuni aniqlangan; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tamoyillari (tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzluksizlik, izchillik, ko'rgazmalilik) aniqlashtirilgan.

Biz kasbiy kompetensiyasini o'qituvchining shaxsiyatining sifatida aniqlash mumkin deb hisobladik, bu uning kasbiy faoliyat jarayonida muammolarni samarali hal qilishga tayyorligi va qobiliyatini aks ettiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari faoliyatini tahlil qilish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda bir qator dolzarb muammolar aniqlandi: o'qituvchilar o'zlarining fan tayyorgarligi darajasini yuqori baholaydilar va pedagogik texnologiyalarni uslubiy tayyorlash va o'zlashtirish o'rtacha darajada; respondentlarning qariyb 19% o'zlarining kasbiy faoliyatining muvaffaqiyatini kasbiy kompetensiya darajasi bilan bog'lamaydilar; o'qituvchilarning 40% dan ortig'i o'quv jarayonining istiqbolli, dolzarb maqsad va vazifalarini aniqlashda, shuningdek, samarali o'quv vositalarini tanlashda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

Mazkur muammoni hal qilish o'qituvchini pedagogik va tadqiqot faoliyatiga turli shakllari va usullariga kiritish, uslubiy seminarlar o'tkazish, ochiq darslarda qatnashish, ularni muhokama qilish, ilmiy natijalarni amaliyotga va o'quv jarayoniga joriy etishga ko'maklashish orqali ta'minlanishi mumkin. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun biz taklif qilgan mexanizmlar ularga mazmunli sifatlarni jadal egallashga yordam berish uchun mo'ljallangan.

Tajriba-sinov ishlarini takomillashgan model asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish dinamikasiga oid kompleks ishlari amalga oshirildi: o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish dinamikasiga ta'siri darajasini tekshirishda, biz, tajriba-sinov davomida hal qilinadigan asosiy vazifalarning mohiyatini belgilab oldik: 1) tajriba-sinov ish dasturini ishlab chiqish; 2) tajriba-sinov ishlarini tashkillashtirish; 3) pedagogik tajriba-sinov ishlarining metodik ta'minotini ishlab chiqish; 4) pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish mexanizmlarini aniqlash; 5) pedagogik shart-sharoitlarning oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligiga ta'sirini

tajriba-sinov ishi jarayonida amalga oshirish; 6) ishlab chiqilgan model doirasida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligini tajriba-sinov ishlarida tekshirish.

Tajriba-sinov dasturni ishlab chiqishda biz o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining tuzilishiga va ma'lumotlarning asosliligi, barqarorligi, to'g'riligi va aniqligi tamoyillariga tayandik. Bu o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini baholashda bilim, ko'nikma va shaxsiy o'sishiga e'tibor qaratildi. Ularning namoyon bo'lishining turli darajalari oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish darajasini tavsiflaydi: yuqori, o'rta va past.

Tajriba-sinov ishning ta'kidlovchi bosqichida olgan natijalarimiz quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi: 1) mavjud oliy harbiy ta'lim tizimi sharoitida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimli va izchillikning yo'qligi, ushbu jarayonning mazmunli va amaliyotga yo'naltirilgan tomonlarining etarli darajada rivojlanmaganligi bilan tavsiflanadi; 2) oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish ushbu jarayonning maxsus modelini ishlab chiqish va uni pedagogik sharoitlar majmuasi asosida amalga oshirish orqali ta'minlanishi mumkin.

Tajriba-sinov ishlari jarayoni o'tkaziladigan individual parametrlarning shartlari bilan moslashtirilgan turli guruhlarda maqsadli o'zgaruvchanlik va yakuniy o'quv natijalarini taqqoslash bilan tavsiflanadi. Birinchi bosqichda ishlab chiqilgan model doirasida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligiga birinchi shartning ta'siri tekshirildi.

Mazkur vazifani amalga oshirish uchun sinovdan o'tgan tajriba va nazorat guruhleri shakllantirildi, unda o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish an'anaviy o'qitish doirasida amalga oshirildi. Tajribada birinchi shartni amalga oshirish mexanizmlari pedagogik obyektlarni loyihalash

bosqichlarining mohiyatini tashkil etuvchi jarayonlarni ketma-ket bajarish jarayonida amalga oshirildi: vaziyatli topshiriqlarni tanlash, qo'llash va tajriba-sinov ishlarida tekshirish.

Birinchi bosqichda "Kiyim-kechak ta'minotini tashkillashtirish" o'quv fanining mavjud dasturini takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan pedagogik g'oyalar tanlandi va mohiyati aniqlandi. Ikkinchi bosqichda o'quv dasturining tuzilishi va mazmuni ishlab chiqildi.

Tajriba-sinov ishining ikkinchi bosqichidagi pedagogik jarayonlarning ketma-ketligi, mazmuni va o'zaro bog'liqligini aniqlash uchun uning umumiy tuzilishini rivojlantirish, o'ziga xos tarkibiy qismlar algoritmini aks ettiruvchi dasturdan iborat edi. Keyingi bosqichda o'quv materiallari tuzilgan va ular axborot bilan ta'minlangan.

Tajriba-sinov ishlarning uchinchi bosqichi akmeologik mexanizmlarning biz takomillashtirilgan model doirasida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligi tekshirildi.

Nazorat guruhi an'anaviy metodologiya bo'yicha o'qitildi va tajriba-sinov guruhda o'quv jarayoni akmeologik mexanizmlarning ta'sirida o'tkazildi.

Pedagogik shart-sharoitlar tarkibiy qismlarni o'z ichiga olishi va amalga oshirilishi tajriba-sinov ravishda tasdiqlangan. Uning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: 1) o'qituvchilarning motivatsion sohasini rivojlantirish; 2) ularda aks ettirish ko'nikmalarini takomillashtirish.

Tadqiqot natijalari akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi rivojlantirish texnologiyasi yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Bular o'qituvchilarning bilim almashish, muloqot qilish va hamkorlik ko'nikmalarini oshirishga xizmat qildi.

Pedagogik diagnostika va korreksiya metodlari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi darajasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu metodlar orqali o'qituvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va rivojlanish darajasi aniqlanib, ularga mos ta'lim berish imkoniyati yaratiladi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, tajriba-sinov ish jarayonida o'qituvchilar o'zlariga ishonch hosil qilishadi, ular o'rgangan materiallar hajmi va uni tushunish chuqurligi hamda ularning kognitiv faolligi oshadi; ular o'rtasidagi munosabatlarning tabiati o'zgaradi, birdamlik kuchayadi, o'z-o'zini va o'zaro hurmat esa, tanqidiylik, o'z va boshqalarning imkoniyatlarini etarlicha baholash qobiliyati bilan bir vaqtda o'sadi.

Tadqiqotda maqsadli, mazmunli va natijali tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli ishlab chiqilgan; o'qituvchilarni kasbiy rivojlantirish jarayonida modelning samarali ishlashini ta'minlaydigan pedagogik shart-sharoitlar nazariy jihatdan asosli va tajriba-sinovdan o'tkazildi; pedagogik sharoitlarni har tomonlama amalga oshirish mantig'ini aks ettiruvchi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Mazkur jarayon nazariy va ahamiyatli. Bu qo'yidagi tamoyillarda o'z aksini topgan: tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzlukzislik, izchillik, ko'rgazmalilik va "o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi" tushunchasining mazmuni aniqlandi, uning tuzilishi hamda rivojlanish darajalari aniqlangan.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyani qo'llash jarayonini uslubiy qo'llab-quvvatlash, shu jumladan, uning diagnostika vositalari pedagogik sharoitlarda amalga oshirish texnologiyaga asoslangan.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari har doim rahbar organlar, oliy harbiy ta'lim muassasalarining pedagogik jamoalari diqqat markazida bo'lib kelgan va bir qator ilmiy tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelgan.

Yuqorida muhokama qilingan nazariy qoidalarga asoslanib, biz kasbiy kompetensiyani o'qituvchining shaxsiyatining sifati, uning kasbiy muammolarni samarali hal qilishga tayyorligi va qobiliyatini aks ettirish sifatida aniqlash mumkin deb hisobladik. Strukturaviy nuqtai nazardan, kasbiy kompetensiya kognitiv, tashkiliy va reflektiv tarkibiy qismlarning yaxlit birligidir.

Dastlabki komponentlarning tuzilishi Davlat ta'lim standarti bilan belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z ichiga oladi.

Refleksiv komponent aks ettiruvchi texnologiyani (o'z-o'zini baholash, introspektsiya, o'z-o'zini loyihalash, o'zini o'zi boshqarish va boshq.) kiritish orqali o'qituvchilarning kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini tartibga soladi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining modelini ishlab chiqish orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy ilmiy va pedagogik adabiyotlarda har qanday ta'lim jarayonlari tizim sifatida ko'rib chiqiladi, shuning uchun o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni tizimdir.

Akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish jarayonida o'qituvchining kasbiy rivojlanishi uchun model ishlab chiqilgan.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modelini ishlab chiqishda biz ilmiy model o'rganilayotgan hodisa mohiyatining mavhum ifodasi ekanligiga asoslandik.

Tadqiqotda voqelik modelining o'xshashlik darajasi tadqiqot maqsadi bilan bog'liq bo'lib, loyihalashtirilgan modelning turi – tarkibiy turdagi model aniqlandi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli quyidagi mantiqqa tashkil etldi: 1) model chegaralarini aniqlash va tadqiqot maqsadini shakllantirish; 2) tadqiqotning maqsad va vazifalarini shakllantirish; 3) model tarkibiy qismlarini asoslash va ularning mazmunini ishlab chiqish; 4) modelning samarali ishlashi uchun shart-sharoitlarni ta'kidlash; 5) ushbu modelni amalga oshirishda erishilishi kerak bo'lgan asosiy natijani aniqlash va uni tashxislash mexanizmlarni asoslash.

Mazkur modelning tuzilishi uchta o'zaro bog'liq bloklar bilan ifodalanadi: maqsadli, mazmunli va natijali.

Biz ishlab chiqqan modelning tuzilishi to'rtta o'zaro bog'liq komponentlar bilan ifodalanadi: maxsus, ijtimoiy, individual va reflektiv.

Maxsus komponent – oliy harbiy ta'limi muassasasi davlat ta'lim standarti, modelning maqsadi va vazifalarini belgilaydigan o'quv fanlarining o'quv rejalari bilan mazmunini ifodalanadi.

Ijtimoiy komponent – ijtimoiy buyurtma, modelning aniq maqsadi sifatida biz o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni ko'rib chiqamiz.

Individual komponent oliy harbiy ta'limi muassasasi o'qituvchilarining shaxsiy rejasi, tajribasi, amaliyotidagi professional faoliyatini qamrab oladi.

Reflektiv komponent oliy harbiy ta'limi muassasasi o'qituvchilarining fikrlash va amaliy faoliyatini tahlil qilish hamda tahlil qilishga qaratilgan faoliyat turi tasniflanadi.

Ushbu model tarkibiy qismlarning o'zgaras (maqsadi, tamoyillari, komponentlari) va o'zgaruvchan (asosiy vazifalarga erishish mexanizmlari) mavjudligi bilan tavsiflanadi.

Model yaxlitdir, chunki ushbu tarkibiy qismlarning barchasi bir-biri bilan bog'liq, ma'lum bir mazmunli yukni ko'taradi va yakuniy natija uchun ishlaydi – o'qituvchilar tomonidan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish.

Model tizimli ravishda quyidagilarni taqdim etadi: maqsadli (maqsad va vazifalari), mazmunli (o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish mezonlari va darajalari, tarkibiy qismlar, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish mezonlari va darajalari); natijali blok (pedagogik shart-sharoitlar majmui, akmeologik mexanizmlarni amalga oshirishning tashkiliy, asosiy, diagnostik va korrektsiyalash usullari);

o'qitilayotgan o'quv fan asoslarining mazmunini ochib berishda shakllar, metodlar, tamoyillar, vositalar, bosqichlar, funksiyalar va darajalar inobatga olingan; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy

kompetensiyasini rivojlanganlik darajasini baholash mezonlari kommunikativ, hamkorlik, kognitiv va praktsiologik asosida aniqlashtirishilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzluksizlik, izchillik, ko'rgazmalilik kabi prinsiplarini akmeologik mexanizmlariga muvofiq tatbiq etish pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashtirilish uchun berilgan takliflar ilmiy-tadqiqot jarayonida qo'llanilgan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining mazmuni va shaxs (kasbiy va qiymat yo'nalishlari, kasbiy maqsadlarni belgilash, kasbiy motivatsiya, professional muvaffaqiyatga intilish)ga doir strukturalari, o'zaro aloqadorligi, rivojlanish funktsiyalari (akmeologik, madaniyatlararo muloqot, o'z-o'zini anglash va transformatsiya) belgilanishi asosida aniqlashtirilgan;

akmeologik yo'ndashuvning mazmuni va tuzilishi (kasbiy maqsadlarni belgilash, kasbiy muvaffaqiyatga intilish) va uning shakllanish darajalari asoslangan;

o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning har bir bosqichida akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish uchun pedagogik shart-sharoitlar belgilangan: tashkiliy bosqich (o'qituvchilarning nazariy va uslubiy tayyorgarligi, akmeologik mexanizmlarni amalga oshirishi); asosiy bosqich (ta'lim, axborot, texnologik sharoitlarda akmeologik mexanizmlarga tayanish); diagnostika va korrektsiya bosqichi (jarayonni nazorat qilish va korrektsiyalashni ta'minlaydigan diagnostika vositalaridan foydalanish);

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining nazariy asoslarini aniqlashtirilishi ushbu komponentlarining mazmuni, o'zaro aloqadorligi, rivojlanish xususiyatlarining belgilanishi asosida takomillashtirilgan tavsiyalar;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasi rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari "Kiyim-kechak

ta'minotini tashkillashtirish" darsligi mazmuniga sindirilgan, o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik ta'minoti yaratilgan, o'qituvchilarining mazkur fanni o'zlashtirishida ularning o'quv-bilish faoliyatining ichki va tashqi motivatsiyasining muvofiqligini ta'minlash kabi pedagogik shart-sharoitlar yaratilgan, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasi rivojlantirish jarayonining mohiyati, mazmuni va tuzilmasi, o'qitish texnologiyalari, modeli ishlab chiqilgan hamda mezonlari asoslangan;

oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish pedagogik shart-sharoitlari obyekt-subyekt va tizimlilik kabi prinsiplarini akmeologik mexanizmlarga muvofiq tatbiq etish shart-sharoitlari aniqlashtirilish uchun berilgan takliflar ilmiy-tadqiqot jarayonida qo'llanilgan.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida qo'yiladigan maqsad, vazifa va talablarni asoslash asosida belgilangan; oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining pedagogik toifasi kasbiy kompetensiyasi asoslab berilgan; maxsus vaziyatlarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish orqali akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik omillari va shart-sharoitlari aniqlangan; oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslarini belgilash orqali akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish modeli takomillashtirilgan.

3.2-§. Akmeologik yondashuv asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov natijalarining tahlili

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish tajriba-sinov ishlarida ishtirok etgan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarining rivojlanishini tavsiflovchi ko'rsatkichlarning sezilarli darajada yuqori darajada o'sishini ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar ta'lim jarayonida kengroq qo'llash zaruriyatini ko'rsatadi. Bu o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanishiga katta hissa qo'shadi, kursantlarni milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan holda tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi.

Tajriba guruhdagi o'qituvchilarning yakuniy natijalari nazorat guruhidagi o'qituvchilarning natijalaridan ancha yuqori bo'ldi. Bu natija akmeologik mexanizmlarning samaradorligini tasdiqlaydi va o'qituvchilarni kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shishini ko'rsatadi. O'qituvchilarning bilimlarini oshirishda, ijtimoiy va ma'naviy ko'nikmalarini va qobiliyatini rivojlantirishda hamda muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu natijalar ta'lim jarayonida keng joriy etish zaruriyatini ko'rsatadi.

Tajriba guruhda zamonaviy texnologiyalar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligi tadqiqotning asosiy maqsadi. Bu natija zamonaviy ta'lim jarayonida texnologiyaning qo'llanishi mumkinligini va samaradorligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarni qo'llash kursantlarning bilimlarini oshiradi, ma'naviy-axloqiy ko'nikmalarini rivojlantiradi va muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ularning namoyon bo'lishining turli darajalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasini tavsiflaydi: yuqori, o'rta va past.

Tajriba-sinov isning aniqlash bosqichida olgan natijalarimiz quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi: 1) mavjud harbiy ta'lim tizimi sharoitida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimli va izchillikning yo'qligi, ushbu jarayonning mazmun tomonining etarli darajada rivojlanmaganligi bilan tavsiflanadi; 2) o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasini oshirish ushbu jarayonning maxsus modelini ishlab chiqish va uni akmeologik yondashuv asosida amalga oshirish orqali ta'minlanishi mumkin.

Akmeologik mexanizmlarning o'qituvchining rijolanishiga ta'siri shaxsining etukligi darajalari va bosqichlarini ochib beradi.

Ularning asosiylari: 1) kasbni egallash; 2) pedagogik mahorat; 3) o'qituvchining kasbda o'zini namoyon qilishi; 4) pedagogik ijodkorlik.

O'qituvchining shakllanishi, qoida tariqasida, o'zinning shaxsiy tajribam asosida quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi: "Men menga o'rgatilganidek o'rgataman".

Reproduktiv ta'lim modeli takrorlanadi, u kursantlarga uni ishlab chiqaradigan faoliyatni tashkil etishdan tashqari tayyor "bilim"ni etkazishga asoslangan. Ayrim pedagogik jamoalarning oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik faoliyatga kasbiy shakllanish jarayonini ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlari ularning maqbulligi nuqtai nazaridan eklektik va nomuvofiqdir.

Yosh o'qituvchilar tajribali hamkasblarning ishini kuzatish orqali o'qitish usullarini o'rganadilar. Shubhasiz, barcha fakultetlar va o'quv harbiy tayyorgarlik markazi oliy harbiy ta'lim muassasalarida tobora murakkablashib borayotgan pedagogik faoliyatga yuqori darajada tayyorlashga qodir emas.

O'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlash va shakllantirish muammosini hal qilishga qaratilgan pedagogik jarayonni tashkil etishga akmeologik mexanizmlar, pedagogik mahoratni shakllantirish bo'yicha pedagogik jamoalarning harakatlarning nomuvofiqligi natijasida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari har doim ham muvaffaqiyatli tugamaydigan qiyin yo'ldan o'tadilar.

Shunday qilib, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarni talab qiladi. Shubhasiz, oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar faoliyatiga epizodik ta'sirdan ularning tizimli uzluksiz o'qishlariga, axloqiy va tarbiyaviy ta'siriga o'tish talab etiladi.

Oliy harbiy ta'limning innovatsion tizimini yaratish muammosini samarali hal etish yo'lidagi muammolardan biri bu o'quv jarayoniga akmeologik mexanizmlarga mos keladigan, zamonaviy ta'lim texnologiyalariga ega, zarur pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lgan innovatsion ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etishga qodir o'qituvchini tayyorlash muammosidir.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarini o'qituvchilarga moyil bo'lgan kursantlarni tayinlash zarurati tug'ildi; nafaqat daraja, balki unvon ham to'lash orqali ilmiy daraja va ilmiy unvonga ega bo'lgan o'qituvchilar faoliyatini rag'batlantirish; zaxiradagi va iste'fodagi ofitserlarni oliy harbiy ma'lumot va shtablarda o'qituvchilik lavozimlariga xizmat qilishning katta amaliy tajribasi; o'qituvchining yukiga ilmiy tadqiqotlar va qo'shinlarda amaliyot o'tash vaqtini kiritish, bu uning malakasini va shunga mos ravishda kursantlarning kasbiy bilim darajasini oshiradi.

Bundan tashqari, o'qituvchilar tarkibining uslubiy tayyorgarligini muntazam ravishda takomillashtirish, har bir oliy harbiy ta'lim muassasasida yangi tayinlangan o'qituvchilar uchun tegishli kurslarni tashkil etish; kursantlarni o'qitishning amaliy yo'nalishini kuchaytirish, dala (amaliy, maxsus) mashg'ulotlar, otishmalar sifatini oshirish orqali ularga bo'lajak ofitserlik lavozimida ko'nikmalarni singdirishga alohida e'tibor berish; oliy harbiy ta'lim muassasalarini zarur zamonaviy o'quv moddiy-texnik bazasi bilan ta'minlash, bu o'qituvchiga amaliy mashg'ulotlarni yaxshiroq olib borishga va kursantlar bilan individual ishlashga ko'proq e'tibor berishga imkon beradi. Ta'limni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalari texnologiya va ta'limni tashkil etishga tubdan yangi yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu mexanizmlar ko'plab printsiplar va usullarni o'z ichiga oladi. Ammo asosiysi, ta'limning fan va axborot turining oldingi sxemasidan reproduktiv ta'limdan yaratuvchi ta'limga qadar ilg'or va istiqbolli ta'limga o'tish.

Tegishli pedagogik texnologiyalarni tanlashda kursant o'quv jarayonining markaziy figurasi bo'lishi kerakligini tushunish asosiy ahamiyatga ega-uning

motivlari, intilishlari, kognitiv ehtiyojlari va maqsadlari, qobiliyatlari, munosabati, o'qituvchi yordamida ta'lim mazmuni, ta'lim texnologiyalari va shakllarini tanlash qobiliyati. Turli xil yangiliklar pedagogik texnologiyalarning yangi turlari – innovatsiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar an'anaviy texnologiyalar bilan taqqoslaganda ta'lim tizimining tarkibiy elementlari, o'quv maqsadlari, o'qituvchi va kursantning rol pozitsiyalari va funktsiyalari, o'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etishning o'iga xos xususiyatlari, o'quv o'zaro ta'sirining shakllari bilan tavsiflangan parametrlarga muvofiq o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Bizning fikrimizcha, zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchining yuqori ilmiy malakasini, uning pedagogik mahoratini talab qiladi. Ma'lumki, o'qituvchilar orasida eng yuqori ilmiy va pedagogik malakaga ega bo'lgan kadrlar katta qismini tashkil etadi, ular, qoida tariqasida, o'quv jarayonining zamonaviy texnologiyalarini mukammal o'zlashtiradilar.

Shu sababli, oliy harbiy ta'lim muassasasilari o'qituvchilarining ilmiy va pedagogik tayyorgarligiga, harbiy o'qituvchilar lavozimlarini egallash uchun nomzodlarni tanlashga katta e'tibor berilishi kerak, bu esa, harbiy tashkilotning yana bir muhim yo'nalishini – harbiy xizmatning obro'sini oshirishni ta'minlaydi.

Davlat talablari: o'qituvchilarni faol kognitiv faoliyat jarayoniga jalb qilish, motivatsion texnikadan foydalanish; o'qituvchilar shaxsini rivojlantirish; kursantlarning yuqori darajadagi kognitiv qiziqishi va mustaqil aqliy faoliyatini yaratish va saqlash; o'qituvchilarning ta'lim faoliyati zanjiri sifatida o'quv mashg'ulotlarini qurishga imkon beradigan usul va usullarni tanlash; interfaol shakllar orqali o'qitish; raqamli texnologiyalarning turli xil arsenalidan foydalanish.

2-jadval**O'qituvchini baholash mezonlari**

№	Mezon	Javob variantlari
1	O'qituvchi intizom mazmunini aniq, aniq va izchil bayon qiladi	1-5
2	O'qituvchi mavzuni yaxshi biladi, o'qitilayotgan fanni yaxshi biladi, ushbu fan profilida amaliy tajribaga ega	1-5
3	O'qituvchi darslarga o'z vaqtida murojaat qiladi	1-5
4	O'qituvchi o'quv intizomiga qiziqishni qanday saqlashni biladi	1-5
5	O'qituvchi harbiy xizmatchilar bilan muloqotda to'g'ri va xushmuomala	1-5

3-jadval

**Seminarlar o'tkazgan o'qituvchini
o'quv intizomi bo'yicha quyidagi mezonlar asosida baholash**

№	Mezon	Javob variantlari
1	O'qituvchi guruh va interaktiv hamkorlikka qaratilgan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanadi	1-5
2	O'qituvchi intizom materialini izchil va teng ravishda taqsimlaydi	1-5
3	O'qituvchi darslarga o'z vaqtida murojaat qiladi	1-5
4	O'qituvchi o'quv intizomiga qiziqishni qanday saqlashni biladi	1-5
5	O'qituvchi talabalar bilan muloqotda to'g'ri va xushmuomala	1-5
6	O'qituvchi o'z kursi doirasida munozarani samarali tashkil qilishni biladi	

O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini jadal rivojlantirish ko‘zda tutilgan muammolarni amalga oshirish uchun bir qator vazifalarni belgilab berdi.

Oliy harbiy ta’lim tizimiga kelsak, ushbu sohada o‘z sohasining mutaxassisi bo‘lgan, o‘qituvchilarni qanday rag‘batlantirishni biladigan, ularga shaxs va bo‘ljak mutaxassis sifatida shakllanishiga yordam beradigan o‘qituvchini tayyorlash muhimdir. Har bir davlatning asosiy asosi o‘qituvchi bo‘lib, u o‘zining kundalik vazifalarini kerakli darajada bajarib, butun millatning rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadi va shuning uchun jamiyatning asosiy asosidir.

Shuning uchun biz yuqori malakali o‘qituvchini tayyorlashning muammolari va echimlarini turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqishimiz kerak:

Birinchisi – 2024-yil 1-fevraldagi “O‘qituvchining maqomi to‘g‘risida”gi qonunga asoslanib, o‘qituvchini o‘zi o‘qitadigan fan bo‘yicha o‘quv dasturini to‘liq o‘zlashtirishga e‘tibor qaratish lozim.

Ikkinchisi – 4K egalik qilish (kommunikatsiya, hamkorlik, aloqa, tanqidiy fikrlash) – zamonaviy dunyoda talab qilinadigan kompetensiyalar.

Uchinchisi – o‘qitish jarayonida o‘qituvchi ta’limning etakchi tendentsiyalariga tayanishi kerak.

To‘rtinchisi – o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini doimiy ravishda oshirish (ilmiy daraja va unvonlarni olish).

Beshinchidan, “mahalla – ta’lim muassasasi – ota-onalar” o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud.

Oltinchisi – Sharq buyuk mutafakkirlari, jadidlar va pedagogik olimlarning g‘oyalarini milliy ta’lim jarayoniga izchil joriy etish.

Ettinchisi – rejalashtirilgan rejalarni amalga oshirishning samarali mexanizmini ishlab chiqish bilan o‘qituvchilarni tayyorlashning bosqichma-bosqich sxemasini ta’minlash.

Sakkizinchi – o‘qituvchilarni tayyorlashning gorizontal va vertikal tizimlarini joriy etish.

To‘qqizinchi – ta‘lim tashkilotlari faoliyatini muntazam ravishda kuzatib borish.

O‘ninchi – ta‘lim sifatini oshirishga yordam beradigan samarali ko‘rsatkichlarni ishlab chiqish.

Bizning fikrimizcha, o‘qituvchilarning e‘tiborini har bir kursant bilan kasbiy faoliyatda ishlashga qaratish ham muhimdir. Kursantlarni tayyorlash darajasi har xil bo‘lgani uchun va shuning uchun ularning har biriga maqsadli yondashish zarur. Bu jarayon murakkab, chunki o‘qituvchining bitta darsida bir nechta usullarni qo‘llash mumkin, ya‘ni o‘qituvchining roli murakkablashadi, ammo natijada eng maqbul va eng yuqori natijaga erishish mumkin bo‘ladi.

Bugungi kunda biz oliy harbiy ta‘lim tizimida bunga intilamiz. Respublikamiz ijtimoiy dinamikaning keskin o‘sishi – sanoatdagi texnologiyalarning rivojlanishi va o‘zgarishi, iqtisodiyot rivojlanishidagi tarkibiy o‘zgarishlar, shuningdek, ijtimoiy-madaniy kontekstning o‘zgarishi bilan bog‘liq ulkan maqsadni qo‘yganligi sababli, mustaqil fikrlaydigan, o‘z hayotiy pozitsiyasiga ega va yosh avlodning qat‘iy e‘tiqodiga ega bo‘lgan shaxsni tarbiyalash uchun ma‘naviy va axloqiy asoslarni yaratish. Shunday qilib, aholining bunday ulkan qatlamini o‘qitish va milliy tarbiyalash o‘qituvchilardan kursantlarning ongi va dunyoqarashini o‘zgartirishning eng muhim omili va asosiy asosiga aylangan oliy harbiy ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish bo‘yicha ulkan kuch va bilimlarni talab qiladi. Shuning uchun zamonaviy O‘zbekiston ta‘limining ijtimoiy yo‘naltirilgan yo‘nalishi kursantlarning to‘liq rivojlanishi uchun me‘yoriy-huquqiy bazani takomillashtirishni o‘z ichiga oladi. Zamonaviy dunyoda inson kapitali, intellektual salohiyat, innovatsion g‘oyalar, yuqori texnologiyalar jadal va barqaror rivojlanishning asosiy asosini tashkil etadi.

Yuqori texnologiyali sohalarning raqobatbardoshligi malakali ishchi kuchi va innovatsion mexanizmlarda mujassam bo‘lgan maxsus bilim, ko‘nikma

va innovatsiyalar darajasi bilan belgilanadi. Zamonaviy rivojlanishning kaliti aynan pedagogik fan va ta'lim ekanligini chuqur anglab, biz inson kapitaliga investitsiyalarni davlat siyosati darajasiga ko'tardik. Davlatimiz ko'magida dunyoning eng yaxshi ilmiy va ta'lim markazlarida pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimli asosda amalga oshirilmoqda. Bunday sharoitda yuqori intellektual salohiyatga ega va fanning muayyan sohalarida chuqur bilimga ega bo'lgan ijodiy fikrlaydigan o'qituvchilarni tayyorlash ustuvor vazifadir.

Yangi O'zbekistonning 2022-yil 28-yanvardagi rivojlanish strategiyasini amalga oshirish doirasida mamlakatimizda jamiyat hayotining barcha sohalarini ochiqlik va liberallashtirish, mamlakatni modernizatsiya qilish bo'yicha izchil ta'lim islohotlari amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda dunyoning turli mamlakatlarining ta'lim sohasidagi ilg'or tajribalaridan samarali foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari mazmuniga oid yangi savollar, shuningdek, zamonaviy ta'lim paradigmasiga o'tish bilan bog'liq.

Mavjud muammolar operativ ravishda hal qilinadi. Takomillashtirilgan davlat ta'lim standartlari kasbiy standart talablari asosida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi. Bu malakalarni baholash muammosini hal qilish bilan bog'liq: oliy harbiy ta'lim muassasasining zamonaviy o'qituvchisiga qo'yiladigan davlat ta'lim standartida va malaka talablarida taqdim etilgan ta'lim standartlarida taqdim etilgan kompetensiyasini va o'qituvchilarning mehnat funktsiyalarini muvofiqlashtirish.

Texnika va texnologiyalarning jadal rivojlanishi munosabati bilan oliy harbiy ta'limi o'qituvchilari kasbiy kompetensiyasining rivojlanishiga ta'sir etadigan omillar tez o'zgarib, yangi xususiyatlarga ega bo'lishini, "transfessiya" va "transprofessionalizm" tushunchalari paydo bo'lganligini ta'kidlamoqda.

Transmissiya deganda turli ixtisoslashgan sohalarga tegishli kasbiy kompetensiyasining sintezi va yaqinlashuvi asosida amalga oshiriladigan

faoliyatning maxsus turi tushuniladi. Transfessiyalar transdisipliner tuzilishga ega va kasbiy faoliyatning turli sohalaridagi konvergent texnologiyalardan foydalanadi. Turli kasblarni sintez qiladigan konvergent faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini tavsiflovchi mutaxassisning ajralmas sifati transprofessionalizm deb ataladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan, muammo iqtisodiyotning ehtiyojlariga javob beradigan tashkilotlar xodimlarining yo‘naltirilgan shakllanishida yotadi, bu oliy harbiy ta‘lim muassasalari uchun o‘qituvchilarni tayyorlash tizimini rivojlantirmasdan samarali amalga oshirilmaydi. Ilmiy nuqtai nazardan, muammo ta‘limning fan sohasi nazariyasini ishlab chiqishdir. Amaliy nuqtai nazardan, muammo oliy harbiy ta‘lim muassasalarini rivojlanishini ilmiy va uslubiy qo‘llab-quvvatlash tizimini ishlab chiqishda yotadi. Oliy harbiy ta‘lim muassasasi o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish o‘qituvchilar, pedagoglar, psixologlar, sotsiologlar, iqtisodchilar va boshqa sohalar mutaxassislarining ilmiy kuchlarini samarali hal etishni talab qiladigan fanlararo muammo.

“Oliy harbiy ta‘lim muassasasi o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish” nomli 20 soatlik qisqa muddatli kursni (4-ilova) tashkil etish yo‘li bilan hal qilindi va tasdiqlangan o‘quv rejasiga muvofiq mazmuni quyidagicha belgilandi: 1) o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning mohiyati va o‘ziga xosligi; 2) o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning bo‘yicha xorijiy tajribalar; 3) o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning meyoriy-huquqiy asoslari; 4) o‘qituvchining huquq va majburiyatlari; 5) pedagogik mahorat va kreativlik; 6) kursantlarning psixologiyasi, qobiliyatlari va motivatsiyasi; 7) o‘qituvchilarning kasbiy ko‘nikmalarini baholash; 8) kursantlar bilimini baholash.

Mazkur kursni tashkil etilgani dissertatsiyadagi vazifalarni ruyobga chiqarishga yordam berdi.

Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlari uch bosqichda o'tkazilgan: birinchi bosqich – aniqlovchi bosqich (2021-2022 o'quv yili), ikkinchi bosqich – rivojlantiruvchi bosqich (2022-2023 o'quv yili), uchinchi bosqich – umumlashtiruvchi bosqich (2023-2024 o'quv yillari).

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish obyektlari sifatida uchta oliy harbiy ta'lim muassasasi: Tajriba-sinov ishlarida Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurtidan 72 respondentlar, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasidan 49 respondentlar va O'zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazidan 67 respondentlar, jami 188 nafar respondentlari ishtirok etdi. 188 nafar o'qituvchidan tajriba guruhida 95 nafar, nazorat guruhida 93 nafar o'qituvchilar qatnashdi.

Biz tajriba-sinov ishlarini o'tkazish dasturini ishlab chiqdik va mazkur dasturga muvofiq, birinchi bosqichda (2021-2022) muammoni hal qilishning umumiy komponentlari ishlab chiqildi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning umumiy masalalari bo'yicha ilmiy va uslubiy adabiyotlar tahlil qilindi, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasining haqiqiy holati aniqlandi, pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish, kuzatish, kasbiy kompetensiyaning dastlabki darajasini aniqlaydigan so'rovnoma natijalari tahlil qilindi, oliy harbiy amaliyotning o'quv rejalari va dasturlari o'rganildi, umumlashtirish va mavhumlashtirish usullari muammoni tahlil qilishda va vazifalarni shakllantirishda, pedagogik vaziyatlarni modellashtirishda ishlatildi.

Ikkinchi bosqichda (2022-2023) tajriba-sinov ishlari olib borildi, uning davomida ishning dolzarbligi tasdiqlandi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimi sinovdan o'tkazildi, tadqiqot metodologiyasi takomillashtirildi, o'qituvchilarning tanlangan kasbga munosabati, tanlov motivlari, kasbiy qiziqishlari, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarning shakllanish darajasi o'rganildi, kasbiy faoliyatning turli

bosqichlarida ko‘nikmalar va shaxsiy faoliyatning o‘zaro boqlikligi aniqlandi, baholash mezonlari va parametrlari aniqlandi, pedagogik amaliyot davridagi so‘rovnomalar kabi tadqiqot usullari qo‘llanildi.

Uchinchi bosqichda (2023-2024) o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatini rivojlantirish muammosi bo‘yicha tajriba-sinov ish natijalari umumlashtirildi. Oliy harbiy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi va joriy etildi, dissertatsiya va avtoreferat rasmiylashtirildi.

2021-2024 o‘quv yillarida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida olingan empirik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, aniqlangan pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoniga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi.

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlarda ishtirok etgan o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishni tavsiflovchi ko‘rsatkichlarning sezilarli darajada yuqori darajada o‘shirishini ko‘rsatdi.

4-jadval

O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasiga erishganlik darajasi (sonda)

O‘qituvchilarning natijalarga erishganlik darajasi	Aniqlovchi bosqich		Rivojlantiruvchi bosqich		Umumlashtiruvchi bosqich	
	tajriba guruhlari	nazorat guruhlari	tajriba guruhlari	nazorat guruhlari	tajriba guruhlari	nazorat guruhlari
yuqori	7	5	9	10	11	12
o‘rta	31	32	47	42	49	43
past	57	56	59	41	35	38

5-jadval

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samaradorligini aniqlash ko'rsatkichlari

Bosqich-lar	O'qituvchilar soni	O'zlashtirish darajalari							
		Bajardi		Qisman bajardi		Xato bajardi		Bajarmadi	
		sonda	foizda	sonda	foizda	sonda	foizda	sonda	foizda
Tajriba boshida	188	21	11,2%	99	52,6%	36	19,1%	32	17,1%
Tajriba yakunida	188	63	33,5%	83	44,1%	18	9,6%	24	12,8%

Jadval va diagrammada tajriba-sinov ishining bosqichlaridagi natijalar ko'rsatilgan.

Tajriba-sinovning shakllantirish bosqichida olingan natijalarni jadvalda va diagrammada aks ettiramiz (1-diagramma va 1-jadval).

6-jadval

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samaradorligini aniqlash ko'rsatkichlari

Bosqich-lar	O'qituvchilar soni	O'zlashtirish darajalari					
		Yuqori		O'rta		Past	
		sonda	foizda	sonda	foizda	sonda	foizda
Tajriba boshida	188	21	11,2%	99	52,6%	68	36,2%
Tajriba yakunida	188	63	33,5%	83	44,1%	42	22,4%

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish darajalari tajriba-sinov ishlarining ta'kidlovchi va shakllantiruvchi bosqichlarida amalga oshirilgan ishlar 2-jadvalda o'z aksini topgan.

7-jadval

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish darajalari

Tajriba-sinov ishlarining bosqichlari	O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi darajasi					
	past		o'rta		yuqori	
	O'qituvchilar soni	%	O'qituvchilar soni	%	O'qituvchilar soni	%
Ta'kidlovchi	68	36,2%	99	52,6%	21	11,2%
Shakllantiruvchi	42	22,4%	83	44,1%	63	33,5%

3-jadval

Tajriba-sinov ishlarining bosqichlarida olingan natijalar

Tajriba-sinov ishlarining bosqichlari	O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish darajalari					
	past		o'rta		yuqori	
	O'qituvchilar soni	%	O'qituvchilar soni	%	O'qituvchilar soni	%
Ta'kidlovchi	35	57%	23	38%	3	5%
Shakllantiruvchi	27	44%	26	43%	8	13%

Nazorat guruhi va tajriba-sinov guruhiga nisbatan o'qituvchilarda tajriba-sinov ishi natijalarining umumiy jadvalini (4-jadval) taqdim etish muhimdir.

8-jadval

Nazorat va tajriba guruhlarining tajriba-sinov ishi natijalari

O'qituvchilar guruhi	O'qituvchilarning umumiy soni	O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini aniqlash uchun olingan ma'lumotlar					
		past		o'rta		yuqori	
		O'qituvchilar	%	O'qituvchilar	%	O'qituvchilar	%
Nazorat guruhi	93	31	33,4%	42	45,1%	20	21,5%
Tajriba guruhi	95	21	22%	48	50,5%	26	27,5%

9-jadval

Tajriba-sinov bosqichlarining natijalari

Tajriba-sinov ishlarining bosqichlari	past	o'rt	yuqori	jami
Ta'kidlovchi	$x_{11}=68$	$x_{12}=99$	$x_{13}=21$	$n_1=188$
Shakllantiruvchi	$x_{21}=42$	$x_{22}=83$	$x_{23}=63$	$n_2=188$
Σ	$n_{11}+n_{22}=110$	$n_{12}+n_{22}=182$	$n_{13}+n_{23}=84$	

Jadval va diagrammalarda keltirilgan izlanuvchi-ta'kidlovchi bosqichida nazorat guruhlarida 21 nafar o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasi yuqori, o'qituvchilarning 99 nafarida o'rtacha daraja va o'qituvchilarning 68 respondentlari past darajaga ega.

Tajriba guruhidagi o'qituvchilarni anketa so'rovinomasi olingan natijalar nazorat guruhida olingan natijalardan sezilarli darajada farq qiladi.

Nazorat guruhida o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini yuqori darajada rivojlanishi o'qituvchilarning 5 foizida, o'rtacha daraja – o'qituvchilarning 38 foizida, past daraja – o'qituvchilarning 57 foizida kuzatiladi.

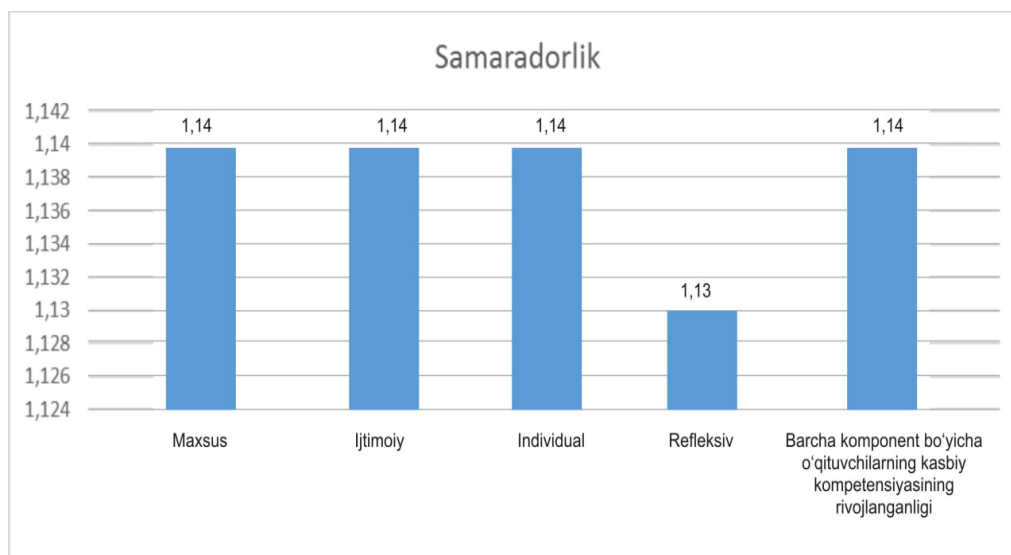
Tajriba-sinov ishlar yakunlari bo'yicha jadval va diagrammalarda keltirilgan shakllantiruvchi bosqichining diagnostik natijalari shuni ko'rsatadiki, tajriba guruhida 27,5 foiz (26 nafar) o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasi rivojlangan o'qituvchilarda yuqori darajaga ega bo'ldi, o'qituvchilarning 50,5 foiz (48 nafar) o'qituvchilar o'rtacha darajaga ega, 22 foiz (21 nafar) o'qituvchilar past darajaga ega.

Tajriba guruhidagi o'qituvchilarni o'rganish davomida olingan natijalar nazorat guruhida olingan natijalardan sezilarli darajada farq qiladi.

Nazorat guruhida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning yuqori darajasi o'qituvchilarning 20 respondentlarida – 21,5% da, o'rtacha darajasi – o'qituvchilarning 42 respondentlari – 45,1% da, past darajasi 31 respondentlari – o'qituvchilarning 33,4% da kuzatiladi.

Tajriba-sinov ishlaridagi o‘rtacha qiymatlar uchun ishonch oraliqlarining bir-biri bilan ustma-ust tushishi (tengligi) haqidagi $H_0: a_x = a_y$ farazni ilgari surib, unga qarama-qarshi faraz: $H_1: a_x \neq a_y$ ekanini yuqoridagi ma’lumotlar asosida tekshirib, shu oraliqlarda ishonchi qiymatlarga ega ekani Styudent statistikasi orqali tekshirildi.

Tadqiqot doirasida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlaridan olingan natijalarni Styudent mezonini asosida tekshirilganda T statistik qiymat t kritik qiymatdan katta bo‘lgani uchun H_0 gipotezani qabul qilishga asos yo‘q, shuning uchun H_1 gipoteza qabul qilinadi. Bundan ko‘rinadiki, tajriba so‘ngidagi natijalar tajriba boshidagi natijalarga nisbatan samarali ekanligi statistik usullar orqali tasdiqlandi. Tajriba oxiridagi samaradorlik 1,14 baraborga ortiq, ya’ni 14 foiz yuqoriligi isbotlandi.

3-rasm. Tajriba oxiridagi samaradorlik ko‘rsatkichlari

Ushbu rasmlar va statistik hisoblar bo‘yicha xulosa qilish mumkinki, maxsus komponenti bo‘yicha samaradorlik 14%, ijtimoiy komponenti bo‘yicha samaradorlik 14%, individual komponenti bo‘yicha samaradorlik 14% va refleksiv komponenti bo‘yicha samaradorlik 13% ga, umumiy holda o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanganlik darajasi 14% ga yuqori ekani statistik usullar orqali isbotlandi. Shunday qilib, tajriba-sinov ishi

davomida biz ajratib ko'rsatgan pedagogik sharoitlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanlantirish uchun samarali ekani tasdiqlandi.

2021-2024 o'quv yillarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida olingan empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, aniqlangan pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. O'tkazilgan tajriba-sinov ishlarda ishtirok etgan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tavsiflovchi ko'rsatkichlarning sezilarli darajada yuqori darajada o'sishini ko'rsatdi.

Harbiy ta'lim tizimini optimallashtirish, uning ta'lim makoniga integratsiyalashuvi, takomillashtirilgan davlat ta'lim standartlarini joriy etish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarni amalga oshirish o'quv jarayonini faollashtirishga qaratilgan tubdan yangi texnologiyalarni ishlab chiqish zarurligini taqozo etdi. Binobarin, oliy harbiy ta'lim tizimi, birinchi navbatda, yuqori malakaga, harakatchanlikka va professionallikka ega bo'lgan ijtimoiy va kasbiy faol shaxsni shakllantirishga yo'naltirilishi kerak, bu unga o'zini o'z hayoti va kasbiy faoliyatining subyektivi sifatida anglashga imkon beradi.

Belgilangan muammoni hal qilishda yordam berish zamonaviy ta'lim o'qituvchilarning shaxsiy o'sishiga, ularning shaxsiy potentsiali rivojlantirishni, subyektivligini va umuman ijodiy o'zini o'zi anglashga ustuvor yo'nalishi bo'lishi mumkin.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda va bu jarayon murakkabligi bilan ajralib turishi, turli xil shakllanish dinamikasiga, o'qituvchilarda uning namoyon bo'lish xususiyatlariga ega. Bir qator obyektiv va subyektiv sabablar o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, uni pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayoni pedagogik tadqiqotlarda tegishli ko'rib chiqilmasligiga olib keldi.

Aniqlangan pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar harbiy pedagogikani rivojlantirishga, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik ta'minlashni nazariy va uslubiy asoslashga yordam beradi, bu esa, o'quv samaradorligini oshirish muammosini yanada ilmiy tushunishga yordam beradi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik ta'minlashning ishlab chiqilgan qoidalari pedagogikaning kategorik-kontseptual apparatini kengaytiradi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ishlab chiqilgan modeli, shu jumladan, maqsadli, tarkibiy, funktsional va samarali bloklar, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik ta'minlashning tizimli tashkil etilishini ochib beradi, bu esa, o'quv jarayonining nazariy va amaliy tadqiqotlarini o'tkazish imkonini beradi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqilgan pedagogik dastur o'quv jarayonining maqsad va vazifalariga muvofiq kursantlarni tayyorlash va shaxsini rivojlantirish jarayonlarini amalga oshiradi, uning kasbiy yo'nalishini ta'minlaydi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik qo'llab-quvvatlashning tizimli taqdimoti o'quv texnologiyalarini oqilona tanlash va samarali qo'llash, o'qitiladigan o'quv fanlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik qo'llab-quvvatlashning o'ziga xosligi va hisobga olinishi uning samaradorligini oshiradi va ularni oliy harbiy ta'lim muassasasida amalga oshirish imkonini beradi.

Modelda taqdim etilgan ko'rsatkichlari va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini baholovchi darajalar ularning kasbiy rivojlanishining

individual traektoriyalarini tavsiflaydi va shu bilan o'qituvchilarning pedagogik o'zaro munosabatlarining moslashuvchan o'zgaruvchanligini ta'minlaydi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanishini baholash uchun ishlab chiqilgan diagnostika vositalari yordamida olingan natijalarni tahlil qilish, matematik hisob-kitoblar va ekspert baholashlari asosida miqdoriy ballar sifat ko'rsatkichlariga aylantirildi, bu esa, texnologiyani tanlashda tasdiqlangan mexanizmlarga hissa qo'shdi o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning rejalashtirilgan darajalariga erishishni ta'minladi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayoni samaradorligini oshirish omili bo'lib xizmat qildi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni pedagogik qo'llab-quvvatlash – o'qituvchilarning ko'p yo'nalishli pedagogik faoliyati, bu oliy harbiy ta'lim muassasasining akademik resurslarini faollashtirishni va ular bilan tabaqalashtirilgan pedagogik o'zaro hamkorlik jarayonida o'qituvchilarning shaxsiy resurslarini amalga oshirishni belgilaydi maxsus yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish.

O'qituvchilarning resurslari individual xususiyatlar bilan belgilanadi va maxsus, ijtimoiy, universal va refleksiv komponentlarni o'z ichiga oladi.

Akademik resurslarga oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayonini saqlash, tashkil etish va boshqarish, uning xususiyatlari kiradi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi – o'qituvchilarning harbiy burchni bajarish bilan bog'liq kasbiy faoliyatning maqsadlari, motivlari va xususiyatlari bilan belgilanadigan o'quv jarayonining subyektlari sifatidagi integrativ tavsifi, bu shaxsiy va kasbiy sifatlar majmui, harbiy xizmat vazifalarini turli vaziyatlarda shakllangan kompetensiyalar va hayotiy tajribalar asosida hal qilish qobiliyati va tayyorligi kiradi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasiga ularning o'zini o'zi boshqarish faoliyati (o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi namoyon qilish) va o'qituvchilar va komandirlarning maqsadli boshqaruv faoliyati kiradi, ular davomida o'qituvchi shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun o'zining individual traektoriyasini ishlab chiqadi va amalga oshiradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayoni kasbiy kompetensiyani pedagogik qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi: o'qituvchilarning kasbiy va xizmat faoliyatlarini uyg'unlashtirish; kasbiy kompetensiyasini egallash va ularni real sharoitda qo'llash o'rtasidagi vaqt oraliqining noaniqligi; xizmat vazifalarini bajarishda tajribani talab qilmaydigan kasbiy faoliyat muammolarini hal qilishga imkon beradigan bilim hajmini o'zlashtirish; harbiy ta'limni bitta ta'lim dasturida standartlashtirish, harbiy maxsus fanlar bo'yicha o'qish vaqtining etarli emasligi muammosini keltirib chiqaradi; oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish bo'yicha kasbiy rivijlanashiga qo'yiladigan davlat talablari va malaka talablarini hisobga olish; kursantning asosiy ta'lim dasturining individual o'zgaruvchan qismini ishlab chiqish qiyinligi; kursantlarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini rivojlantirish; birinchi kurs kursantlarini oliy harbiy ta'lim muassasasining yangi sharoitlari va talablariga imkon qadar tezroq moslashtirish zarurati.

10-jadval

Tadqiqot metodlari quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi

№	Uslubiy bosqichlar	Mazmuni
1	Nazariy tahlil	Tadqiqotning aniqlash bosqichida akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar o'rganildi
2	Tadqiqot ishlari	Tadqiqotning asosiy qismi tajriba-sinov ishida tadqiqot usuliga asoslangan bo'lib, unda 188 nafar oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari ishtirok etdi
3	Diagnostika va	So'rovnomalar, suhbatlar va kuzatishlar o'tkazildi

	korrektsiya	
4	Pedagogik faollik darajasi	Tajriba guruh o'qituvchilari nazorat guruhiga nisbatan pedagogik faollikda sezilarli o'sish ko'rsatdi
5	Texnologiyani qo'llash samaradorligi	Tajriba guruhda qo'llanilgan interfaol metodlar (jamoaviy ishlar, muammoli vaziyatlar tahlili, loyiha usullari, trening, disput, diskussiya) o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali bo'ldi
6	O'qituvchilar qoniqish darajasi	So'rovnoma natijalariga ko'ra, tajriba guruh o'qituvchilari orasida qoniqish darajasi 79% ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhda bu ko'rsatkich 42% ga teng bo'ldi
7	Shaxsiy rivojlanish	Tajriba guruh o'qituvchilari shaxsiy rivojlanish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirdi va natijada tajriba guruhda bu ko'rsatkich 78% ni tashkil etdi, nazorat guruhda esa, 37% ga teng bo'ldi
8	Ijtimoiy moslashuvchanlik	Tajriba guruh o'qituvchilari shaxsiy rivojlanish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirdi va natijada tajriba guruhda bu ko'rsatkich 76% ni tashkil etdi, nazorat guruhda esa, 37% ga teng bo'ldi

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish modeli ularning kasbiy kompetensiyasini pedagogik ta'minlashning nazariy va uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchilarning umumiy qoniqish darajasi 87% ga yetishi, bu esa, an'anaviy usulda o'tkazilgan darslardan 18% yuqori ekanligi, akmeologik mexanizmlar asosida o'tkazilgan o'quv mashqulotlarning o'qituvchilarga manzur kelishini ko'rsatadi. Bu natija, ta'lim jarayonida kursantlarni qiziqtirish va motivatsiyasini oshirishda akmeologik mexanizmlarning muhimligini tasdiqlaydi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida biz tomonimizdan bir qancha metodlari 8 ta uslubiy bosqichlardan iborat bo'ldi. Bular 1-jadvalda o'z aksini torgan.

Nazariy tahlil: tadqiqotning aniqlash bosqichida akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muasasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar o'rganildi. Bir qator olimlar tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar asosida asosiy tushunchalar va ularning pedagogik jarayondagi o'rni belgilandi.

Tadqiqot ishlari: tadqiqotning asosiy qismi tajriba-sinov ishida tadqiqot usuliga asoslangan bo'lib, unda 188 nafar oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilari ishtirok etdi. Tajriba-sinov ishlarini ikki guruhga bo'lingan holda o'tkazildi: tajriba guruh va nazorat guruhi. Tajriba guruhda akmeologik mexanizmlar asosida interfaol metodlar qo'llanildi, nazorat guruhda esa, an'anaviy o'qitish usullari saqlanib qolindi.

Diagnostika va korreksiya: tajriba-sinov natijalarini baholash uchun diagnostik metodlar qo'llanildi. Bu jarayonda so'rovnomalar, suhbatlar va kuzatishlar o'tkazilib, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiya darajasi aniqlandi. Natijalar statistik tahlil orqali qayta ishlanib, olingan ma'lumotlar asosida xulosalar chiqarildi. Tajriba-sinov ishlari natijalari bo'yicha olingan ma'lumotlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarning samaradorligini ko'rsatdi.

Pedagogik faollik darajasi: tajriba guruh o'qituvchilari nazorat guruhiga nisbatan pedagogik faollikda sezilarli o'sish ko'rsatdi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, tajriba guruh o'qituvchilarida pedagogik faollik darajasi 61% ga oshdi, nazorat guruhida esa, bu ko'rsatkich 39% ni tashkil etdi.

Texnologiyani qo'llash samaradorligi: tajriba guruhda qo'llanilgan interfaol metodlar (jamoaviy ishlar, muammoli vaziyatlar tahlili, loyiha usullari, trening, disput, diskussiya) o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali bo'ldi. Misol uchun, jamoaviy ishlar orqali o'qituvchilar orasida hamkorlik va muloqot ko'nikmalari 83% ga oshdi. Yangi texnologiyalar joriy etilishi: tajriba guruhda yangi texnologiyalar (onlayn platformalar, interfaol ta'lim resurslari, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini loyihalash, o'z-o'zini boshqarish) joriy etilishi o'qituvchilarning o'zaro muloqot qilish va bilim almashish ko'nikmalarini oshirdi. O'qituvchilarda bu ko'nikmalar 70% ga oshgan bo'lsa, nazorat guruhida esa, bu ko'rsatkich 30% ni tashkil etdi.

O'qituvchilar qoniqish darajasi: tajriba guruh o'qituvchilari o'qitish jarayonidan yuqori darajada qoniqish bildirdilar. So'rovnoma natijalariga ko'ra, tajriba guruh o'qituvchilari orasida qoniqish darajasi 79% ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhda bu ko'rsatkich 42% ga teng bo'ldi.

Shaxsiy rivojlanish: tajriba guruh o'qituvchilari shaxsiy rivojlanish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirdi va natijada tajriba guruhda bu ko'rsatkich 78% ni tashkil etdi, nazorat guruhda esa, 37% ga teng bo'ldi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik: tajriba guruh o'qituvchilari ijtimoiy muhitga tez va samarali moslashish ko'nikmalarini rivojlantirdi. So'rovnomalar natijasida tajriba guruhda ijtimoiy moslashuvchanlik 76% ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhda bu ko'rsatkich 38% ga teng bo'ldi.

Shuningdek, biz, tadqiqot jarayonida umumiy holda yuqorida jadvalda aks etgan uslubiy bosqichlarni to'rtta asosiy bosqichlarga tayandik. Bular qo'yidagilardan iborat: tashkiliy, diagnostika, korreksiya va tahlil.

Tadqiqot natijalari bo'yicha tajriba guruhda qo'llanilgan akmeologik mexanizmlar o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ko'rsatdi. Ushbu natijalar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida akmeologik mexanizmlarni keng qo'llash tavsiya etiladi. Bu mexanizmlar o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga, ularning ijtimoiy munosabatlar tizimida muvaffaqiyatli moslashuviga katta hissa qo'shadi.

Yuqorida keltirilgan natijalar va muhokamalar asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin: akmeologik mexanizmlarni qo'llash o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi: bilim, ko'nikma va malakalari darajasi, ijtimoiy faol, muloqot, hamkorlik qobiliyatlari va kreativ darajasida sezilarli o'sishga olib keldi.

Akmeologik mexanizmlar ta'lim jarayonida kursantning yuksalishi va rivojlanishini ta'minlashda muhim vosita ekanligini ko'rsatadi hamda o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishda samarali usul

bo'lib, bilim, ko'nikma va malakalari darajasi 14% ga oshgani bu mazkur uslubning natijadorligini tasdiqlaydi. Bu, o'z navbatida, tarixiy ongini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi sezilarli darajada oshdi. Bu natija akmeologik mexanizmlarning ularning ongini shakllantirish va ijtimoiy mas'uliyatli kursantlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Kasbiy kompetensiyasining 14 ballga oshishi, o'qituvchilarning ongini shakllantirishda akmeologik mexanizmlarning muhimligini ko'rsatadi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularni kasbiy mas'uliyatli va faol fuqarolarga aylantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda o'qituvchilarning muloqot va hamkorlik qobiliyatlarining kuchayishi, eksperiment davomida 56% dan 73% ga oshishi, akmeologik mexanizmlarning o'quv jarayonida o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashda qanday ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Bu natija ta'kidlangan pedagogik mexanizmlarning samaradorligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, tajriba-sinov ishlarining natijasida o'qituvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyati 30% ga oshganligi va rivojlanishi o'qituvchilarning keng qamrovli va muammoli fikrlash qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchilarda muloqot va hamkorlik qobiliyatlari kuchaydi. Bu mexanizmlar, kursantlarda jamoaviy ishlash va birgalikda bilim olish jarayonlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Kreativ fikrlash qobiliyatlarining 30% ga oshishi, akmeologik mexanizmlarning ijodiy jarayonlarga ta'sirini tasdiqlaydi. Bu, o'qituvchilarning keng qamrovli va muammoli fikrlash qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Kursantlarning o'quv jarayonidan qoniqish darajasi sezilarli darajada oshdi. Bu mexanizmlar, ta'lim jarayonida o'qituvchilarni qiziqtirish va motivatsiyasini oshirishda muhim vosita ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish: bilim, ko'nikma va malakalar darajasi,

muloqot, hamkorlik qobiliyatlari, ijodiy fikrlash darajasini oshirishda samarali ekanligi tasdiqlandi. Bu mexanizmlar ta'lim jarayonini yanada samarali qilish va o'qituvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, akmeologik mexanizmlarning ta'lim jarayonida yanada kengroq qo'llanishi va bu yondashuv asosida yangi metodikalar ishlab chiqilishi lozim.

Mazmunli blok quyidagilarni o'z ichiga oladi: kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismlari – kompetensiyalar (ijtimoiy va shaxsiy, qo'mondonlik, kasbiy ixtisoslashtirilgan, harbiy ixtisoslashtirilgan), kompetensiyalarni shakllantirish tamoyillari, o'qituvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishning maqsadli pedagogik dasturi, nazariya va tushunchalar, kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik shartlari, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi pedagogik ta'minlashda qo'llaniladi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish pedagogik dasturi integratsiyalashgan va tabaqalashtirilgan xususiyatga ega bo'lib, o'qituvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish darajasi va bu bo'yicha o'zgaruvchan kasbiy kompetensiyani pedagogik qo'llab-quvvatlashda amalga oshiriladigan pedagogik vositalar to'plamini umumlashtirishga imkon beradi.

Tadqiqotning metodik qismi ikki asosiy bosqichdan iborat: nazariy va tajriba.

Tajriba-sinov bosqichda esa, nazariy bosqichda ishlab chiqilgan metodika amalda sinovdan o'tkazildi. Tajriba-sinov ishlarida 188 nafar respondentlar ikkita guruhga ajratildi: tajriba va nazorat guruhi.

Tajriba guruhga zamonaviy texnologiyalar asosida darslar o'tilsa, nazorat guruhiga esa, odatiy darslar o'tilgan. Har ikki guruh o'qituvchilari dastlabki va yakuniy testlar orqali baholandi. Testlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning ma'naviy-axloqiy ko'nikmalarini o'lchashga qaratilgan edi.

Tadqiqot natijalari tajriba guruhda akmeologik mexanizmlar asosida ta'lim olgan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligini ko'rsatdi.

Faoliyat o'z-o'zidan mavjud emasligi sababli, uning "tashuvchisi", ya'ni kompetensiya subyekti, o'qituvchining o'zidan ajratilgan holda, kompetensiyaning uchinchi komponenti subyektiv bo'lib, u axloqiy qadriyatlar va hayotiy ko'rsatmalarni o'z ichiga oladi o'qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatlari kiradi. Ushbu tuzilma biz taklif qilayotgan zamonaviy o'qituvchining sifat modelida o'z aksini topgan.

Statistik tahlil metodlari yordamida tajriba-sinov natijalari tahlil qilindi va ularning ishonchliligi baholandi. Tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilarning soni, ularning yosh xususiyatlari va boshqa demografik ko'rsatkichlar ham hisobga olindi.

Tajriba-sinov natijalari o'qituvchilarning akmeologik mexanizmlar asosida o'qitilgan kasbiy kompetensiyasini sezilarli darajada rivojlantirganini ko'rsatdi.

Natijalar quyidagi raqamlar bilan ifodalangan:

1) *Bilimlarni o'zlashtirish:* tajriba-sinov ishlari boshlanishida o'qituvchilarning bilim darajasi o'rtacha 63% bo'lgan. Tajriba-sinov ishlari yakunida esa, bu ko'rsatkich 79% ga yetdi. Bu 18% lik o'sish akmeologik mexanizmlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

2) *Kasbiy kompetensiyasining rivojlanishi:* o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini baholash uchun maxsus testlar o'tkazildi. Tajriba-sinov ishlari avvalida o'qituvchilarning o'rtacha balli 49 balldan 29 ballni tashkil etdi. Tajriba-sinov ishlari yakunida esa, bu ko'rsatkich 37 ballga ko'tarildi, ya'ni 9 ballga o'sish kuzatildi.

3) *O'qituvchilarda muloqot va hamkorlik:* akmeologik mexanizmlar asosida o'tkazilgan o'quv mashg'ulotlar o'qituvchilarning o'zaro muloqoti va hamkorligini kuchaytirgani kuzatildi. Tajriba-sinov ishlari davomida

o'qituvchilarda o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, o'qituvchilar 73% holatlarda guruhlarda ishlash va muloqot qilish orqali bilimlarini mustahkamlashni qayd etdilar. Bu ko'rsatkich tajriba-sinov ishlari boshlanishida 56% ni tashkil etgan edi.

4) *Kreativ qobiliyatlarning rivojlanishi:* akmeologik mexanizmlar kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Tajriba-sinov ishlari natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning kreativ fikrlash qobiliyati 19% ga o'sdi. Bu ko'rsatkich akmeologik mexanizmlarning kreativ jarayonlarga ta'sirini tasdiqlaydi.

5) *Umumiy darajasi:* tajriba-sinov yakunida o'qituvchilarning o'quv jarayonida kasbiy kompetensiyasi darajasi ham o'rganildi. So'rov natijalariga ko'ra, o'qituvchilar 87% holatlarda akmeologik mexanizmlar asosida o'tkazilgan darslardan qoniqish bildirdilar. Bu ko'rsatkich an'anaviy usulda o'tkazilgan darslardan 17% yuqori ekanligi aniqlandi.

Dastlabki test natijalari: tajriba guruh: 100 ballik tizimda o'rtacha 56 ball; nazorat guruhi: 100 ballik tizimda o'rtacha 54 ball.

Yakuniy test natijalari: tajriba guruh: 100 ballik tizimda o'rtacha 85 ball; nazorat guruhi: 100 ballik tizimda o'rtacha 70 ball.

Yakuniy natijalar tajriba guruhda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasi sezilarli darajada oshganligini ko'rsatdi. Bu natijalar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning samaradorligini tasdiqladi.

O'qituvchilarda kasbiy kompetensiyasining rivojlantirish darajasi quyidagi mezonlar bo'yicha baholandi: kommunikativ, hamkorlik, kognitiv va universal.

Har bir mezon bo'yicha tajriba guruh o'qituvchilari nazorat guruhiga nisbatan yuqori natijalarni ko'rsatdi: tajriba guruh 92 ball, nazorat guruhi 78 ball; *kommunikativ:* tajriba guruh 69 ball, nazorat guruhi 67 ball; *hamkorlik:*

tajriba guruh 88 ball, nazorat guruhi 72 ball; *kognitiv*: tajriba guruh 73 ball, nazorat guruhi 70 ball; *universal*: tajriba guruh 81 ball, nazorat guruhi 69 ball.

Bu natijalar tajriba guruhda akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasi yuqori ekanligini tasdiqladi. O'qituvchilar chuqur bilimlarga ega bo'lishi, ijtimoiy va ma'naviy ko'nikmalarni rivojlantirishi, kasbiy faoliyatdagi muammolarni hal qilishida yuqori natijalarni ko'rsatdi. Universal mezon bo'yicha ham tajriba guruh o'qituvchilari nazorat guruhiga nisbatan 1,13 ga yuqori ekanligini 14% yaxshi natijalar ko'rsatdi.

Akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ularning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini va o'quv jarayonida hamkorlik qobiliyatlari va kreativ fikrlash darajasini oshirish samarali ekanligini tasdiqladi. Bu uslub o'qituvchilarda muloqot va hamkorlikni kuchaytirish, kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish va ularning ongini shakllantirishga katta hissa qo'shadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, akmeologik mexanizmlardan foydalanish ta'lim jarayonini yanada samarali qilish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanishini ta'minlash uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari akmeologik mexanizmlarning ta'lim jarayonida o'qitishda samaradorligini ko'rsatadi.

Natijalar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini: bilim, ko'nikma va malakalari darajasi, muloqot, hamkorlik qobiliyatlari va ijodiy fikrlash darajasida sezilarli o'zgarishlar mavjudligini tasdiqlaydi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining o'sishi 18% ortib, o'zlashtirish darajasi 72% ga yetishi, akmeologik mexanizmlarning ta'lim jarayoniga kiritilganligining muhim natijalaridan biridir.

Bu ko'rsatkich shuni anglatadiki, akmeologik mexanizmlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlashda samarali usul hisoblanadi.

Ikkinchi bosqichda tadqiqot usuli sifatida so'rovnomalar qo'llanildi. 188 nafar o'qituvchilarda tarqatilgan so'rovnomalar orqali uzluksiz ta'limning shaxsiy sifatlarni rivojlantirishdagi roli va ahamiyati tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar statistik usullar yordamida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalarini chuqurroq tahlil qilish uchun deskriptiv statistika va korelyatsion tahlillar qo'llanildi. Ushbu tadqiqotning natijalari bo'yicha o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati aniqlandi.

Intervyu natijalariga ko'ra, aksariyat o'qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlanish uchun muhim ekanligini ta'kidladilar. Masalan, o'qituvchilarning bir guruhi – 37 yoshdan yoshli o'qituvchi – shunday deydi: “kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyasi mening o'qituvchilik faoliyatimda katta o'rin tutadi. Bu menga yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga yordam beradi”.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 85%i o'qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynashini tasdiqladilar. Respondentlarning 78%i akmeologik mexanizmlar asosida o'zlarining ijodiy salohiyatlarini oshirish imkoniyatiga ega ekanliklarini aytdilar.

Shuningdek, respondentlarning 81%i o'qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda kasbiy kompetensiyasini yangilashda muhim ekanligini qayd etdilar.

Deskriptiv statistik tahlillar natijasida, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Respondentlarning 88%i ta'lim jarayonida motivatsiyalari oshganligini aytdilar. Bu natijalar, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda ijobiy aloqaning mavjudligini ko'rsatadi.

Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlari uch bosqichda o'tkazilgan: birinchi bosqich – ta'kidlovchi bosqich (2021-2022 o'quv yili), ikkinchi bosqich – rivojlantiruvchi bosqich (2022-2023 o'quv yili), uchinchi bosqich – baholash bosqich (2023-2024 o'quv yillari).

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish obyektlari sifatida uchta oliy harbiy ta'lim muassasalari: Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurtidan 72 respondentlar, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasidan 49 respondentlar va O'zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazidan 67 respondentlar, jami 188 nafar respondentlari ishtirok etdi.

Birinchi bosqichda (2021-2022) – muammoni hal qilish davomida ishning dolzarbligi tasdiqlandi, umumiy yondashuvi aniqlandi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning umumiy masalalari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasining haqiqiy holati aniqlandi. Mazkur – izlanuvchi-ta'kidlovchi bosqichda – ilmiy va ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlil qilindi, respublika va xorijdagi ilgor pedagogik tajriba o'rganildi va umumlashtirildi, o'rganilayotgan muammo bo'yicha tadqiqotlar tahlil qilindi, kuzatish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasini aniqlaydigan so'rovnomalar o'tkazildi, o'quv rejaları va dasturlari o'rganildi va tahlil qilindi.

Ikkinchi – shakllantiruvchi bosqichda (2022-2023) – tajriba-sinov ishi olib borildi, tadqiqot metodologiyasi takomillashtirildi, o'qituvchilarning tanlangan kasbga munosabati, tanlov motivlari, kasbiy qiziqishlari, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarning shakllanish darajasi o'rganildi, kasbiy faoliyatning turli bosqichlarida ko'nikmalar va o'qituvchilarning kasbga bo'lgan shaxsiy faoliyati inobatga olindi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimi tajriba-sinovdan o'tkazildi hamda baholash mezonlari va parametrlari aniqlandi.

Uchinchi – yakuniy baholash bosqichida (2023-2024) o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatini rivojlantirish muammosi bo‘yicha tajriba-sinov ish natijalari umumlashtirildi. Mavhumlashtirish usullari muammoni tahlil qilishda va ishchi gipoteza va vazifalarni shakllantirishda, pedagogik vaziyatlarni modellashtirishda ishlatildi.

2021-2024 o‘quv yillarida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida olingan empirik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, aniqlangan pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoniga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi.

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlarda ishtirok etgan o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishni tavsiflovchi ko‘rsatkichlarning sezilarli darajada yuqori darajada o‘shishini ko‘rsatdi.

2021-2024 o‘quv yillarida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida olingan empirik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, aniqlangan pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoniga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi.

O‘tkazilgan diagnostika tajriba-sinov ishlarda ishtirok etgan o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tavsiflovchi ko‘rsatkichlarning sezilarli darajada yuqori darajada o‘shishini ko‘rsatdi.

Korelyatsion tahlillar natijalariga ko‘ra, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda kuchli pozitiv bog‘liqlik mavjudligi aniqlandi. Bu natija akmeologik mexanizmlar asosida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynashini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, ta‘limning turli shakllari ham tahlil qilindi. Masalan, respondentlarning 62%i diskussiya va debatlar orqali bilim va ko‘nikmalarini yangilagan bo‘lsa, 38%i seminar va treninglarda qatnashgan. Bu esa, ta‘limning turli shakllari orqali ham kompetensiyasini rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari ko'rsatganidek, ilmiy ishning konsepsiyasi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bu natijalar o'qituvchilarni pedagogik faoliyatida keng qo'llanilishini tavsiya qiladi. Shu bilan birga, ta'limning turli shakllarini qo'llash orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanishini ta'minlash mumkinligi aniqlandi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini yanada chuqurroq anglashga imkon beradi. Natijalar, o'qituvchilar uchun qanchalik zarur ekanligini va ularning kasbiy fazilatlarini qanday rivojlantirishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu tariqa, tadqiqot konsepsiyasining ta'lim tizimida keng qo'llanilishi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ushbu tadqiqot natijalari konsepsiyasi oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirishdagi muhim ahamiyatini ko'rsatdi.

Intervyu va so'rovnoma natijalariga ko'ra, aksariyat ishtirokchilar oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilari nafaqat kasbiy rivojlanish, balki shaxsiy o'sish uchun ham muhimligini ta'kidladilar. Bu natijalar oldingi tadqiqotlar bilan mos keladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning maxsus salohiyatini oshirishda katta rol o'ynaydi. So'rovnoma natijalarida respondentlarning 87%i ta'lim jarayonida motivatsiyalari oshganligini ta'kidladilar.

Oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilarni o'z kasbiy maqsadlariga erishishga undashini ko'rsatadi. Shuningdek, o'qituvchilarning ijtimoiy salohiyatini rivojlantirishda muhim ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, respondentlarning 78%i ta'lim jarayonida o'zlarining individual salohiyatlarini oshirish imkoniyatiga ega ekanliklarini aytishdi. Bundan tashqari, ta'limning turli shakllari, masalan, seminarlar va treninglar orqali o'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini yangilash

imkoniyatiga ega bo'lishlari tahlil qilindi. Respondentlarning 59%i bilim va ko'nikmalarini yangilagan bo'lsa, 41%i seminar va treninglarda qatnashgan. Bu natijalar uzluksiz ta'limning moslashuvchan va qulayligini ko'rsatadi, bu esa, o'qituvchilarning turli ta'lim shakllaridan foydalangan holda shaxsiy sifatlarini rivojlantirishlariga yordam beradi.

Ushbu tadqiqotning natijalari asosida, oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati yana bir bor tasdiqlandi. Uzluksiz ta'lim o'qituvchilarni doimiy o'rganish va rivojlanish jarayoniga undaydi, bu esa, ularning shaxsiy va kasbiy sifatlarini takomillashtiradi.

Mazkur tadqiqot oliy harbiy ta'lim konsepsiyasi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyatini aniq ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning motivatsiyasini oshirish, ijodiy salohiyatlarini rivojlantirish va kasbiy bilimlarini yangilashga yordam berishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, uzluksiz ta'limning turli shakllari, masalan, seminarlar va treninglar orqali o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini rivojlantirish mumkinligi aniqlandi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanganlik darajalarini baholashning tashkiliy, diagnostika, korreksiya va tahliliy bosqichlarini kritik nuqtasini muvofiqlik mezonini bo'yicha aniqlashtirish hamda miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarni tizimlashtirish natijasida takomillashtirildi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda metodik ta'minoti va zamonaviy pedagogik texnologiyalari asosida olib borilgan nazariy va amaliy mashg'ulotlar samarali ekanligidan dalolat berdi. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari samaradorligi tajriba-sinov guruhlarida 1,14 barobar yuqori ekanligi matematik-statistik jihatdan isbotlandi.

Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlarning (pedagogik faolligi, interfaol metodlarni qo'llash, yangi texnologiyalarni joriy etish, o'qituvchilar qoniqishi,

shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuvchanlik ko'rsatkichlari) samaradorligini isbotladi hamda ularning barchasi birgalikda o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Tajriba guruhda qo'llanilgan interfaol metodlar va yangi zamonaviy texnologiyalar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda samaradorlik ko'rsatdi. Misol uchun, jamoaviy ishlar va muammoli vaziyatlar tahlili orqali o'qituvchilarda hamkorlik va muloqot ko'nikmalari sezilarli darajada oshdi. Bu natijalar pedagogik jarayonlarni takomillashtirishda yangi mexanizmlarni qo'llashning ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Tadqiqot natijalari orqali o'qituvchilarning o'z-o'zini bilish va shaxsiy rivojlanish ko'nikmalarini oshirishda samarali bo'lganligini ko'rsatadi.

Tajriba guruhda yangi texnologiyalar va interfaol ta'lim resurslarini qo'llash natijasida o'qituvchilarning bilim almashish va muloqot qilish ko'nikmalari sezilarli darajada oshdi. Bu esa, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi ularning kasbiy muvaffaqiyati va jamiyatda faol ishtirok etishi uchun muhimdir. Kasbiy kompetensiya o'qituvchilarning jamiyatda moslashuvchanligini va pedagogik faoliyatdagi samaradorligini oshiradi.

Ta'lim jarayonida yangi texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilarning o'zaro muloqot qilish va bilim almashish ko'nikmalarini oshiradi. Bu texnologiyalar o'qituvchilarning o'quv jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi va ularning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Tajriba guruh o'qituvchilari o'qitish jarayonidan yuqori darajada qoniqish bildirdilar va shaxsiy rivojlanish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirdilar. Bu natijalar o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida innovatsion mexanizmlarni keng qo'llash zaruriyatini ko'rsatadi.

Umuman olganda, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi rivojlantirishda akmeologik mexanizmlar asosida takomillashtirish zarur. Bu

mexanizmlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi rivojlanishiga, ularning ijtimoiy munosabatlar tizimida muvaffaqiyatli moslashuviga katta hissa qo'shadi. Shu sababli, ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni keng qo'llash va pedagogik jarayonlarni doimiy ravishda takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari ko'rsatganidek, oliy harbiy ta'lim konsepsiyasi nafaqat kasbiy rivojlanish, balki shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar oliy harbiy ta'lim jarayonida o'zlarini doimiy ravishda yangilab turishlari, yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishlari zarur. Bu esa, ularning professional faoliyatlarida yuqori samaradorlikka erishishlariga yordam beradi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida akmeologik mexanizmlarni keng qo'llash va bu jarayonni yanada samarali qilish uchun texnologiyalarni joriy etish tavsiya etiladi. Shu tariqa, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shishi mumkin bo'ladi.

Tadqiqot oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchilar uchun qanchalik zarur ekanligini va ularning kasbiy kompetensiyalarini qanday rivojlantirishi mumkinligini ko'rsatadi. Natijalar oliy harbiy ta'lim muassasalarida keng qo'llanilishi, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shishi mumkinligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning xulosalarining ishonchliligi uslubiy va nazariy asoslardan keng foydalanish, nazariy va empirik tadqiqotlar xulosalarining izchilligi, uzoq muddatli tajriba-sinov ishlar va olingan amaliy natijalarning statistik tahlili bilan bog'liq.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirish, ularning kasbiy o'zini o'zi anglashga tayyorligi va qobiliyatini ta'minlash hamda kasbiy cho'qqilarga erishish bilan bog'liq.

Uchinchi bob bo'yicha xulosa

1. Ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha mavjud tajriba-sinov ishi natijalari ushbu jarayonning muvaffaqiyatini belgilaydigan pedagogik sharoitlarni aniqlash va sinab ko'rish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarning akmeolodik mexanizmlarga o'qituvchilarning motivatsiyasini oshirish, ijodiy salohiyatlarini rivojlantirish va kasbiy bilimlarini yangilashga yordam berishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, oliy harbiy uzluksiz ta'limning turli shakllari, masalan, seminarlar va treninglar orqali o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini rivojlantirish mumkinligi aniqlandi.

2. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanganlik darajalarini baholashning tashkiliy, diagnostika, korreksiya va tahliliy bosqichlarini kritik nuqtasini muvofiqlik mezoni bo'yicha aniqlashtirish hamda miqdoriy va sifatiy ko'rsatkichlarni tizimlashtirish natijasida takomillashtirildi.

3. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda metodik ta'minoti va zamonaviy pedagogik texnologiyalari asosida olib borilgan nazariy va amaliy mashg'ulotlar samarali ekanligidan dalolat berdi. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari samaradorligi tajriba-sinov guruhlarida 1,14 barobar yuqori ekanligi matematik-statistik jihatdan isbotlandi.

4. Ta'lim jarayonida yangi texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilarning o'zaro muloqot qilish va bilim almashish ko'nikmalarini oshiradi. Bu texnologiyalar o'qituvchilarning o'quv jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi va ularning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Tajriba guruh o'qituvchilari o'qitish jarayonidan yuqori darajada qoniqish bildirdilar va shaxsiy rivojlanish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirdilar. Bu natijalar o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida innovatsion mexanizmlarni keng qo'llash zaruriyatini ko'rsatdi.

5. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlanganlik darajalarini baholashning tashkiliy, diagnostika, korreksiya va tahliliy bosqichlarini kritik nuqtasini muvofiqlik mezoni bo'yicha aniqlashtirish hamda miqdoriy va sifatiy ko'rsatkichlarni tizimlashtirish natijasida takomillashtirildi.

6. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda metodik ta'minotini takomillashtirish va pedagogik texnologiyalarini qo'llash asosida olib borilgan nazariy va amaliy mashg'ulotlar samarali ekanligidan dalolat berdi. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari samaradorligi tajriba-sinov guruhlarida 1,14 barobar yuqori ekanligi matematik-statistik jihatdan isbotlandi.

XULOSA

“Oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi” mavzusida olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Tadqiqot ishlarini o‘tkazish jarayonida normativ hujjatlar (DTS, malaka talablari) va o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda akmeologik mexanizmlar asosida amaliy ishlar bajarilib, kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tamoyillari (tizimlilik, ilmiylik, ketma-ketlik, uzluksizlik, izchillik, ko‘rgazmalilik) tahlil qilingan va aniqlangan.

2. O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda o‘qituvchilarning kasbiy darajasini baholash mezonlari ishlab chiqilgan (kognitiv, praksiologik, universal, kreativ), pedagogik imkoniyatlari funksional va kommunikativ jarayonlarda ochib berilgan, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturi kasbiy kompetensiyaning rivojlanishini tavsiflaydi.

3. Tajriba-sinov ishlari davomida akmeologik mexanizmlar asosida o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning modeli ishlab chiqilgan, uning tarkibiy qismlari: maqsadli, mazmunli va natijali bloklarida o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning maqsadi, vazifalari, maxsus, ijtimoyi, individual, refleksiv komponentlari, shakllari, metodlari, tamoyillari, vositalari, bosqichlari, funktsiyalari, mezonlari va darajalari tadqiqot ishida o‘z isbotini topgan. Bular metodikani amalga oshirishning kerakli natijasini aniqlashtirgan, pedagogik shart-sharoitlarini belgilashga asos bo‘lgan, rivojlantirish jarayonining tarkibi va mazmunini takomillashtirgan.

4. O‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha shakllari va metodlari bosqichma-bosqich dasturiga muvofiq taqsimlandi, bu ma’lum darajada o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni osonlashtirdi va o‘quv materiallarini uyg‘unlashtirdi, tadqiqot ishining

istiqbollari o'qituvchi faoliyatining boshqa turdagi kompetensiyalarini rivojlantirishga asos bo'lgan.

5. O'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tarkibiy qismi sifatida o'quv-tarbiya jarayonini aniqlash maqsadida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantiruvchi yangi mazmuni, shakllari va usullarini ishlab chiqish, ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tashkil etish jarayonida o'qituvchi va kursant o'rtasidagi munosabatlarning yangi shakllarini yaratish maqsadga muvofiqligi ta'minlangan.

6. Oliy harbiy ta'lim jarayonida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan tajriba-sinov ishlarini tajribadan keyin aniqlash va akmeologik mexanizmlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tajriba-sinov natijalarini baholashga ko'ra olib borilgan tadqiqot ishining haqqoniyligi oshirilgan.

7. O'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga oid akmeologik mexanizmlar asosida: "Kiyim-kechak ta'minotini tashkillashtirish" darsligi ishlab chiqilgan; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladigan metodik ta'minot takomillashtirilgan; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish darajasini baholash uchun diagnostik materiallar ishlab chiqilgan; oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha dastur ishlab chiqilgan.

8. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda metodik ta'minotini takomillashtirish va pedagogik texnologiyalarini qo'llash asosida olib borilgan nazariy va amaliy mashg'ulotlar samarali ekanligidan dalolat berdi. Oliy harbiy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari samaradorligi tajriba-sinov guruhlarida 1,14 barobar yuqori ekanligi matematik-statistik jihatdan isbotlandi.

ILMIY-METODIK TAVSIYALAR

1. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining amaliy faoliyatiga akmeologik mexanizmlarni tatbiq etgan holda ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish.

2. Oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish maqsadida muntazam ravishda o'quv-uslubiy seminarlarini tashkil etish.

3. Oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda faol ishtirokini ta'minlash uchun pedagogik metodikadan unumli foydalanish.

4. Oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari va boshqa oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi uzviy aloqalarni mustahkamlash maqsadida muntazam ravishda pedagogik tajriba almashishni tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I qism. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2019.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O‘zbekiston, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabdagi O‘RQ-436-son “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida”gi qonuni: <https://lex.uz/ru/docs/78721>
4. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentyabdagi O‘RQ-406-son “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati asoslari to‘g‘risida”gi qonuni: <https://lex.uz>
5. O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 24-yanvardagi PQ-2738-son “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini isloh qilish va yanada rivojlantirish vazifalarini amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi qonuni: <https://lex.uz>
6. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 4-avgustdagi PQ-3898-son “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma’naviy-ma’rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi qonuni: <https://lex.uz>
7. O‘zbekiston Respublikasi 2018-yil 9-yanvardagi O‘RQ-458-son “O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa doktrinasini to‘g‘risida”gi qonuni: <https://lex.uz>
8. O‘zbekiston Respublikasi 2020-yil 23-sentyabdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni: <https://lex.uz>
9. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – T., 2024. – 03/24/901/0082-son.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 6-sentyabdagi PF-5812-son “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni: <https://lex.uz/docs/-4500926>
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 8-oktyabdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – T., 2019. – 9-oktyabr.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 27- fevraldagi PF-4623-sonli “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – T., 2020. – 28 fevral.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 29-oktyabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni: <https://lex.uz>

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohaslarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni: <https://lex.uz/ru/docs/-5085999>

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi PQ-60-son “Yangi O‘zbekistonni 2022-2026 yildagi rivojlantirish strategiyasi” farmoni // Xalq so‘zi. – T., 2022. – 29 yanvar. – B. 1-2.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 13-sentyardagi PF-159-son “Vatan himoyasi va el-yurtimiz tinchligi yshlida halok bo‘lgan harbiy xizmatchi va xodimlar oila a‘zolarining ijtimoiy himoyasi kuchaytirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi farmoni // Yangi O‘zbekiston. – T., 2023. – 13 mart. – 49(838)-son. – B. 1-2.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori: <https://lex.uz/doss/3171587>

18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 4-avgustdagi PQ-3898-son “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarning ma’naviy-ma’rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish”gi qarori: <https://lex.uz/ru/docs/3854990>

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-son qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – T., 2020. – 28 fevral.

20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 23-avgustdagi PQ-359-son “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

21. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-

yil 16-iyundagi Oliy ta'limdagi ustuvor vazifalarga bag'ishlangan video selektor yig'ilishi bayoni: <https://president.uz/uz/lists/view/4424>

22. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Miromonovich Mirziyoyev raisligida 2024-yil 12-yanvar kuni Xavfsizlik kengashining Qurolli Kuchlar va harbiy-ma'muriy sektorlarning 2023-yildagi faoliyati yakunlari va yaqin istiqbolga mo'ljallangan vazifalar muhokamasiga bag'ishlangan kengaytirilgan yig'ilishi: <https://lex.uz>

23. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 15-fevraldagi 111-f-son "2016-2030-yillarga mo'ljallangan barqaror rivojlanish maqsadlarini O'zbekiston Respublikasida amalga oshirish to'g'risida"gi Farmoyishi: <https://lex.uz>

24. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi VM-267-son "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori: <https://lex.uz/docs/-6518238>

II. Dissertatsiya, avtoreferat, monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

25. Абдуллаева Б.С. Современные тенденции в подготовке педагогических кадров // Академик Siddiq Rajabov o'qishlari: Talabalarning IV an'anaviy respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari / Ped. fanl. doktori, professor D.I.Ro'zieva umumiy tahriri ostida. 2018-yil 18-may. – T.: TDPU, 2018. – 6-10 b.

26. Абдуқодиров А., Пардаев А. Педагогик технологияларга оид атамаларнинг изоҳли луғати. – Т.: Фан ва технология, 2012.

27. Абульханова К.А., Анисимов О.С., Асеев В.Г. и др. Акмеология: Учебник / Под ред. А.А. Деркача. – 2-изд., перераб. – М.: РАГС, 2006. – 422 с.

28. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т., 2003.

29. Алимардонов З.Ш. Олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлигини такомиллаштириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дис. Автореф. – Самарқанд, 2019. – 53 б.

30. Алленова Н.Н. Акмеологические механизмы формирования предприимчивости управленческого персонала: Дис. ... канд. психол. наук. – М., 2011. – 198 с.

31. Анорбоев А.А. Педагогические аспекты развития технологической компетентности у будущих офицеров // Молодёжь и

наука: актуальные проблемы современных исследований: Сборник трудов международной научно-теоретической конференции в честь 125-летия акад. К.Сатбаева. 12 апреля 2024 года. – Шымкент, 2024. – С. 24-28.

32. Аскарров А.Д. Олий таълим муассасаларида сифат менежментини интеграциялашган механизмлар асосида такомиллаштириш: Пед. фанл. д-ри (DSc) ... Дис. – Т., 2022.

33. Axmedov B.Sh. Harbiy xizmatchilar mahoratini shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta'lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – Samarqand, 2024. – B. 111-115.

34. Ахроров О.А. Военно-педагогический опыт как важнейший компонент деятельности преподавателя военного вуза в условиях цифровой трансформации // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – Т., 2024. – В. 155-162.

35. Ахроров С.Ю. Ҳарбий хизматчилар шахсида девиант хулқ намоён бўлишининг ижтимоий хусусиятлари: Социол. фанл. номз. ... Дис. – Т., 2008. – 180 б.

36. Балтабаев Ж.О. Интерфаол ўқитиш методлари асосида бўлажак технология ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигини ривожлантириш методикаси: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 45 б.

37. Баранова С.В. Акмеологические механизмы духовно-нравственного наставничества // Психологические науки. – М., 2012. – С. 104-108.

38. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фанл. д-ри ... Дис. – Т., 2007. – 305 б.

39. Бекчонова Ш.Б. Масофавий таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш методикаси: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2021.

40. Berdibekova F.A. Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari // Qo'qon universiteti xabarnomasi. – Qo'qon, 2023. – 9-son. – B. 201-203.

41. Boboev X.Yu. Bo'lajak zaxiradagi ofitserlar faoliyatida milliy g'urur, milliy va jangovar ruh tushunchalari // Pedagogika. – Т., 2023. – 5-son. – В. 53-57.

42. Боймуродова Г.Т. Малака ошириш тизимини модернизациялаш жараёнида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини узлуксиз ривожлантириш механизми: Пед. фанл. д-ри (DSc) ... Дис. – Т., 2019. – 286 б.

43. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций // Педагогика. – М., 2004. – № 10. – С. 23-31.

44. Ботирова Н.Д. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 49 б.

45. Валиханова Н.А. Малака ошириш жараёнида бошланғич синф ўқитувчиларининг ахборот-коммуникацион компетентлигини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022.

46. Вахобов А.А. Бўлажак чақирувга қадар бошланғич тайёргарлик ўқитувчисининг ҳарбий-касбий компетентликни ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022.

47. Вербицкая Г.А. Акмеологические механизмы формирования педагогического мастерства студента в профессиональной среде высшей школы: Дис. ... канд. психолог. наук. – М., 2007. – 220 с.

48. Ганиева Г.В. Гуманитар соҳа магистрларининг таянч компетенцияларини баҳолаш тизимини такомиллаштириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 46 б.

49. Глебов В.А. Сущность профессиональных компетенций курсантов военного вуза // Современные проблемы науки и образования. – М., 2013. – № 5. – 134 с.

50. Головцева И.Ф. Формирование профессиональной компетентности курсантов военного вуза на основе учебного проектирования в процессе обучения иностранному языку: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2008. – 195 с.

51. Гурье Л.И. Технологии развития профессиональной компетентности преподавателя вуза: Монография. – Казань: РИЦ «Школа», 2010. – 255 с.

52. Djabbarov Sh.X. Bo‘lajak aviatsiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik strategiyalari // Pedagogika. – Т., 2023. – 1-son. – В. 112-116.

53. Джураева Д.Ш. Муаммоли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг ижодий қобилиятларининг ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 45 б.

54. Джураев Р.Х. Оценка сформированности образовательных компетенций // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2024-yil 20-fevral. – Т., 2024. – В. 13-19.

55. Демакова И.Д. Воспитательная деятельность педагога в современных условиях: подходы, смыслы, результаты // Методист. – М., 2014. – № 1. – С. 2-6.

56. Деркач А.А. Акмеология. – М.: RAGS, 2004. – 125 с.

57. Деркач А.А. Акмеологические стратегии развития: Монография. – М.: РАГС, 2006. – 184 с.

58. Дилшодбеков Т.Д. Олий ҳарбий таълим муассасалари курсантларининг рус тилида мустақил ишларининг ташкил этиш методикаси: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 52 б.

59. Долгова В.И., Долгов П.Т. Акмеологическое управление: Монография. – Челябинск: ЧГПУ, 2000. – 380 с.

60. Досумходжаев Ф.А. Вазиятли ёндашув асосида бўлажак ҳуқуқшуносларнинг ватанпарвар туйғусини ривожлантириш механизмлари: Пед. фанл. д-ри ... Автореф. – Т., 2022.

61. Дулепов Д.В. Формирование общекультурных компетенций будущих офицеров в процессе воспитательной работы в военном вузе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Орел, 2019. – 24 с.

62. Жамолидинова О.Р. Ёшлар соғлом турмуш маданиятини ривожлантиришда узвийлик ва узлуксизлик тамойиллари амал қилишининг педагогик механизмларини такомиллаштириш: Пед. фанл. д-ри ... дис. Автореф. – Т., 2015.

63. Jumaniyozova M.T. Raqamli transformatsiyaviy va ijtimoiy-gumanitar yo'nalish pedagoglarni kasbiy-shaxsiy rivojlantirish muammolari // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – Т., 2024. – В. 215-217.

64. Закирова Ф.М. Содержательный аспект информационно-коммуникационной подготовки преподавателей высшей школы // Высшее образование сегодня. – М., 2008. – № 6. – С. 82-83.

65. Zaripova G.K., Sultanov X.U. O‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda yangi pedagogik texnologiyalarning interaol usullaridan foydalanish // Tadqiqotlar. – T., 2024. – 35-son. – 3-t. – B. 20-29.

66. Зармасов Ш.Р. Касбий рефлексия асосида бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик тайёргарлигини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 45 б.

67. Зимин С.И. Проектирование учебно-производственной практики курсантов военного вуза на основе компетентностного подхода: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2009.

68. Ziyomammedov V. Pedagogik mahorat asoslari: O‘quv qo‘llanma. – T.: TIV-KITOV, 2009. – 183 b.

69. Ибраимов Х.И. Формирование инновационной системы подготовки высококвалифицированных педагогических кадров в условиях цифровизации образования // Молодёжь и наука: актуальные проблемы современных исследований: Сборник трудов международной научно-теоретической конференции в честь 125-летия акад. К.Сатбаева. 12 апреля 2024 года. – Ш., 2024. – С. 58-61.

70. Ибраимов Х., Қуронов М., Ибрагимова Ф. Педагогика тарихи ва назарияси: Дарслик. – Т.: Шаффоф, 2023. – 392-б.

71. Ibragimov X.I., Quronov M.Q. Umumiy pedagogika: Darslik. – T.: SANNOF, 2023. – 416 b.

72. Ibraximov S.U. Akmeologik yondashuv asosida bo‘lajak sport murabbiylarini guruh a‘zolari orasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishga tayyorlash strategiyalari: Ped. fanl. d-ri (DSc) ...dis. Avtoref. – T., 2023. – 71 b.

73. Иванов Д.А. Компетентность и компетентностный подход в современном образовании. – М.: Чистые пруды, 2007. – 32 с.

74. Ikramova M.Sh. O‘qituvchilarning malaka oshirish jarayonini prognostik kompetentligini rivojlantirish pedagogik hodisa sifatida // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta‘lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – S., 2024. – B. 105-108.

75. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы как саморазвивающаяся система // Гаудеамус. – М., 2002. – № 1. – С. 20-31.

76. Исакулова Н.Ж. Историческое происхождение педагогических концепций // Молодёжь и наука: актуальные проблемы современных исследований: Сборник трудов международной научно-теоретической конференции в честь 125-летия акад. К.Сатбаева. 12 апреля 2024 года. – Ш., 2024. – С. 100-105.

77. Kaldibekova A.S. O‘quv-metodik birlashmalar faoliyati pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish sharti sifatida // Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagogik fanlarning malakali kadrlarni tayyorlashga doir dolzarb muammolari: IX xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2022-yil 12-noyabr. – T., 2022. – B. 6-10.

78. Карачева Е.В. Акмеологическая модель развития профессиональной компетентности педагога дополнительного образования // Научные исследования в образовании. – М., 2008. – № 1.

79. Karimova N.N. Paradigmal yondashuv asosida professional ta’lim pedagog kadrlarini kasbiy-pedagogik kompetentligini uzluksiz rivojlantirish: Ped. fanl. d-ri (DSc) ...dis. Avtoref. – T., 2023. – 78 b.

80. Karimova F.X. Oliy ta’limdagi innovatsion jarayonlarning mohiyati va kasbiy kompetensiyasi muammosining psixologik-pedagogik asoslari // Pedagogika. – T., 2023. – 5-son. – B. 185-190.

81. Karimova Sh.Sh. Pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivoltantirishda mustaqil ta’limning ahamiyati // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta’lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – S., 2024. – B. 322-326.

82. Karimov K.A. Raqamli transformatsiya sharoitida professional ta’lim tizimini rahbar va pedagogik kadrlarni malasini oshirishning innovatsion axborot-didaktik shakllari // Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 229-232.

83. Karshiev X.A. Kirish so‘zi // Amir Temurning harbiy san’ati: strategiyasi va taktikasi: Xalqaro ilmiy konferensiya material to‘plami. 2024-yil 4-aprel. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi, 2024.

84. Коломиец О.М. Деятельностная основа профессиональных компетенций преподавателя высшей школы // Вестник Московского университета. Серия 20: Педагогическое образование. – М., 2015. – № 2. – С. 11-25.

85. Коновалова О.В. Методика реализации аксиологического подхода на основе интеграции дисциплин «Иностранный язык» и «Зарубежная литература и культура»: на материале английского языка: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2010. – 22 с.

86. Красинская Л.Ф. Формирование психолого-педагогической компетентности преподавателя технического вуза в системе повышения квалификации: Монография. – С.: СамГУПС, 2009. – 242 с.

87. Крюкова Т.В. Акмеологическая модель развития профессиональной компетентности руководителей муниципальной службы: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Т., 2009. – 23 с.

88. Куранбоев А.С. Ҳарбий мутахассислар тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш // Касбий-педагогик маҳоратни ривожлантириш: муаммолар, ечимлар: Илмий-методик конференция материаллари. – Т.: Қуролли Кучлар Академияси, 2010. – Б. 80-82.

89. Kuchkarov B.T. Kursantlarda umumadaniy kompetentlikni rivojlantirish metodologiyasi // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2024-yil 14-iyun. – Т., 2024. – В. 85-87.

90. Кушарбаев Д.У. Узлуксиз малака ошириш жараёнида педагогларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дис. Автореф. – Т., 2019.

91. Леонтьев А.М. Акмеологический подход как фактор повышения качества профессиональной подготовки будущего учителя безопасности жизнедеятельности: Дис. ... канд. пед. наук. – Майкоп, 2007. – 217 с.

92. Лымарев В.Н. Особенности процесса формирования военно-профессиональной мотивации курсантов вузов войск национальной гвардии с учётом проведения специальной военной операции // Инновационное развитие профессионального образования. – М., 2023. – № 4(40). – С. 145-153.

93. Majitov A.M. Harbiy pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirish omillari // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2024-yil 14-iyun. – Т., 2024. – В. 174-178.

94. Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования: Книга для педагога. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. – 99 с.

95. Mamadalieva B.O‘. O‘qituvchilarning kasbiy mahoratlarini rivojlantirishida innovatsion faoliyatining ahamiyati // Kognitiv va

neyropedagogik tadqiqotlarning ta'lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – S., 2024. – B. 42-44.

96. Mamajonov O'.T. Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy kompetentligini rivojlantirish masalasi // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 237-240.

97. Mamajonov O'.T. Bo'lajak o'qituvchining ma'naviy kompetentligi – ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish omili // Pedagogika. – T., 2023. – 3-son. – B. 52-55.

98. Mamarajabov B.B. Bo'lajak tarjimonlarning kasbiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari // Pedagogika. – T., 2023. – 5-son. – B. 27-32.

99. Mamanazarov A.B. Talabalarda iqtisodiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tamoyillari // Pedagogika. – T., 2023. – 5-son. – B. 13-17.

100. Маматкулов Д.М. Педагог кадрларнинг мафкуравий компетентлигини шакллантириш механизмини такомиллаштириш (халқ таълими ходимлари малакасини ошириш институтлари тингловчилари мисолида): Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дис. Автореф. – Т., 2019.

101. Mardonov Sh.Q. O'qituvchining pedagogik faoliyati: ijtimoiy talablar, natija va samaralar // Xalq ta'limi. – T., 2018. – 6-son. – B. 15-20.

102. Matkarimova N.B. Akmeologik yondashuvning ijodiy qobiliyatni shakllantirishdagi imkoniyatlari // Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – А., 2022. – № 2(5). – С. 4-15.

103. Махмудов А.Х. Дидактические аспекты подготовки педагогов в условиях цифровой трансформации // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 242-245.

104. Маъмуров Б.Б. Акмеологический подход к воспитанию молодого поколения в наследии предков: http://www.manpo.ru/manpo/publications /ped_obraz/n2016_03.pdf#page=147

105. Medetova R.M. Multipolarity of teacher education in the world community // Galaxy international interdisciplinary research Journal (CIIRJ). ISSN (E): 2347-6915. Vol. 11. ISSUE 12. December (2023). – P. 503-505.

106. Meliboyev A.R. Pedagogik akmeologik ishlatiladigan usullar // Journal of new Century Innovations. – Vol. 30. – Issue 3. – 2023. – P. 161-164.

107. Mingbaeva N.M. Raqamli transformatsiya sharoitida o'qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 245-247.

108. Mirzaev S.A. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-shaxsiy rivojlantirishda pedagogik innovatsiyalar // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 249-251.

109. Mirkasimova M.M. Umumiy pedagogika: Darslik. – T., 2023.

110. Mirpayazova S.Z. Oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarini tayyorlash sifatini oshirish jarayonining pedagogik mazmun-mohiyati // Pedagogika. – T., 2023. – 3-son. – B. 132-138.

111. Михайлова Т.Н. Формирование общекультурной компетентности курсантов вузов МВД России в процессе их самоактуализации: Автореф. ... дис. канд. пед. наук. – Улан-Удэ, 2018. – 28 с.

112. Мосягина Г.П. Формирование социальной компетенции будущих педагогов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – А., 2008.

113. Морхова И.В. Совершенствование технологии формирования творческой компетентности будущего учителя: Автореф. дис. ... д-ра филос. (PhD) по пед. наукам. – Т., 2020. – 55 с.

114. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi: Monografiya. – T.: Fan va texnologiyalar, 2013.

115. Musurmonova O. Kreativlik – pedagog kadrlar kompetentligini belgilovchi muhim indikator sifatida // Oliy ta'lim: muammo va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to'plami. – T., 2020. – B. 27-29.

116. Muxiddinova O.N. Bo'lajak texnologiya o'qituvchilarida transversal kompetensiyasining rivojlanish shartlari // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 263-265.

117. Namazbaeva L.Z. Bo'lajak tarbiyachilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash metodikasini takomillashtirish: Ped. fanl. bo'yicha fals. d-ri (PhD) ... dis. Avtoref. – T., 2023.

118. Nasirov K.J. Pedagogika. Psixologiya: Darslik. – T., 2017. – 256 b.

119. Нигманова У.Б. Бўлажак ўқитувчиларда миллий ўзликни англаш компетенцияларини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 53 б.

120. Новоселецкая Д.И. Педагогическое проектирование формирования профессионально-коммуникативной компетенции у курсантов военных вузов: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2012.

121. Norboyev A.O. O'zbekistonda favqulodda vaziyatlar davlat tizimi va uning mintaqa barqarorligidagi o'rni: Tarix fanl. bo'yicha fals. d-ri (PhD) ... dis. Avtoref. – T., 2023. – 58 b.

122. Норқузиева З.К. CLIL технологияси асосида бўлажак муҳандис-технологларнинг касбий мулоқот компетенциясини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 53 б.

123. Образцов П.И., Шалимова О.Н. Формирование общекультурных компетенций будущего офицера полиции в рамках компетентностного подхода в системе высшего профессионального образования // Ученые записки Орловского государственного университета // Гуманитарные и социальные науки. – О., 2017. – № 1 (74). – С. 200-203.

124. Олимов Ш.Ш. Педагогическое мастерство преподавателя и его профессионализм в системе образования // Молодёжь в науке XXI века: Материалы международного научно-творческого форума. – Т. 31. – М., 2017.

125. Очилов Э.Э. Совершенствование педагогической техники преподавателя высшего военного образовательного учреждения // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – T., 2024. – B. 30-33.

126. Пантин Р.В. Совершенствование профессиональной компетентности будущих преподавателей начальной допризывной подготовки: Автореф. ... д-ра филос. по пед. наукам (PhD). – Т., 2022.

127. Пардаева Д.Т. Бўлажак ўқитувчиларнинг лингвистик компетенцияларини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 53 б.

128. Пачина Н.Н. Акмеология развития полипрофессиональной компетентности: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – Кострома, 2013. – 53 с.

129. Педагогик атамалар луғати. – Т.: Фан, 2008. – 50 б.

130. Раупова М.Х., Акрамова М.М. Профессионально-личностное развитие будущих педагогов: ключевые стратегии на веб-платформах // Ilgʻor xorijiy tajribalar asosida boʻlajak oʻqituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar toʻplami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – Т., 2024. – В. 279-282.

131. Rapikov K.Q. Kursantlarga adabiy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari toʻplami. 2024-yil 14-iyun. – Т., 2024. – В. 312-316.

132. Рахматов О.У. Боʻлажак jismoniy tarbiya va oʻqituvchilarini boshqarish faoliyatiga tayyorlashning metodik asoslari // Ilgʻor xorijiy tajribalar asosida boʻlajak oʻqituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar toʻplami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – Т., 2024. – В. 140-143.

133. Рузимуродов И.Н. Электрон таълим муҳитида дастурчиларни касбий компетентлигини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 49 б.

134. Руденский Е.В. Дефицит социально-психологической компетентности как триггер онтогенетической виктимизации личности // Сибирский педагогический журнал. – Н., 2013. – № 1. – С. 217-222.

135. Samadova S.J. Methodology of teaching foreign Language of English to cadets // International scientific research journal. ISSN: 2776-0979. Vol. 4. ISSE 4. April 2023. – P. 483-490.

136. Самойленко О.Б. Формирование профессиональной компетентности курсантов военного вуза средствами организационно-самостоятельной работы: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2013.

137. Сафарова Р.Г. Бўлажак ўқитувчиларда прогноллаш компетенциясини шакллантиришнинг педагогик имкониятлари // Илг'ор xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 20-23.

138. Седова С.С. Акмеологические технологии развития социально-профессионального мышления будущих педагогов-психологов: Дис. ... канд. психолог. наук. – М., 2002. – 293 с.

139. Синякова М.Г., Сыманюк Э.Э., Фоменко С.Л. Педагогическая акмеология: Учебное пособие. – Екатеринбург, 2014. – 364 с.

140. Soliev O.F. O'qituvchining innovatsion faoliyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta'lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – S., 2024. – B. 80-83.

141. Стародубцев М.П., Иваненко А.В. Сущность научной категории «общекультурные компетенции» // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – Н., 2018. – № 9. – С. 76-82.

142. Структура ИКТ-компетентности учителей: Рекомендации ЮНЕСКО (UNESCO ICT Competency Framework for Teachers). – 2011. – 7, plase de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP.

143. Sulaymonova D.N. Kreativ tafakkurni bo'lajak o'qituvchilarida shakllantirishning psixologik jihatlari // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta'lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – S., 2024. – B. 83-87.

144. Сулейманова Р.М. Цифровизация образования и развитие профессиональной компетентности учителя // Илг'ор xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 295-296.

145. Sultanov B.F. Simulyatsion ta'lim texnologiyalari orqali bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish metodikasi: Ped. fanl. boyicha fals. d-ri (PhD) ... Avtoref. – T., 2024.

146. Tavakalov A.A. Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy usul va vazifalari // *Pedagogika*. – T., 2023. – 1-son. – B. 197-201.

147. Tilavova S.B. Bo‘lajak boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining pedagogik kompetentligini STEAM yondashuv asosida takomillashtirish // *Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami*. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 291-294.

148. Tillayeva G. Akmeologiya asoslari: O‘quv qo‘llanma. – T.: Tafakkur bo‘stoni, 2014. – 192 b.

149. Tojiboeva X.M. O‘quvchi-yoshlarda “ommaviy madaniyat”ga madaniy immunitetni shakllantirish yo‘llari // *Pedagogika*. – T., 2023. – 4-son. – B. 44-46.

150. Tojiddinova R.I. Raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy-shaxsiy rivojlantirish strategiyalari // *Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami*. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 294-295.

151. Тухтасинов И.М. Таржимон тайёрлашда касбий компетенцияларни эквивалентлик ҳодисаси асосида ривожлантириш: Пед. фанл. д-ри (DSc) ... дис. Автореф. – Т., 2018.

152. Умаров Ф.У. Комплекс ёндашув асосида бўлажак офицерларнинг касбий компетентликларини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фанл. д-ри (PhD) ... дис. Автореф. – Т., 2021. – 50 б.

153. Хайдаров К.А. Бо‘lajak ofitserlarda fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyasi: Ped. fanl. boyicha fals. d-ri (PhD) ... Dis. – Ch., 2023.

154. Hakimova N.S. Akmeologik yondashuv asosida “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani mazmunini takomillashtirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari // *Inter education & global study*, 2024. – № 3(2). – P. 124-132.

155. Xasonboev B.V. Bo‘lajak ofitserlarda axloqiy-ruhiy sifatlarni qaror toptirishning nazariy-pedagogik asoslari: Ped. fanl. boyicha fals. d-ri (PhD) ... Dis. – Ch., 2023. – 56 b.

156. Ximmataliyev D.O. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish mexanizmi // *Zamonaviy ta‘lim*. – T., 2020. – 7 (92)-son.

157. Хлыстунов Д.А. Психолого-педагогические факторы развития профессиональной компетентности студентов в системе колледж-вуз: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2015. – 31 с.
158. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat: Darslik. – T., 2010.
159. Xoliqova D.A. Zamonaviy harbiy pedagog kadrlarni tayyorlashda yangi texnologiyalarni joriy etish // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2024-yil 14-iyun. – T., 2024. – B. 7-15.
160. Xonimqulov A.R. Talabalarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik-psixologik jihatlari // Pedagogika. – T., 2023. – 5-son. – B. 144-147.
161. Xoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
162. Хусейнова У.У. Развитие профессиональных компетенций у будущих учителей на основе передового зарубежного опыта // Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 179-181.
163. Хуторской А.В., Хуторская Л.Н. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования // Вестник Института образования человека. – М., 2012. – № 2. – С. 8-18.
164. Хо‘jayarova N.S. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativ yondashuv asosida kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari: Ped. fanl. boyicha fals. d-ri (PhD) ... Dis. – T., 2023. – 52 b.
165. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза // Высшее образование сегодня. – М., 2010. – № 1. – С. 72-77.
166. Шехтер М.М. Акмеологический подход к формированию конкурентоспособности будущего специалиста-психолога в условиях вуза: Дис. ... канд. психол. наук. – М., 2004. – 201 с.
167. Шодиева М.Ж. Акмеологик ёндашув асосида бошланғич синф ўқитувчиларини узлуксиз касбий ривожлантириш технологияларини такомиллаштириш: Пед. фанл. д-ри (DSc) ... дис. Автореф. – T., 2022. – 73 б.

168. Шодиев И.Н. Бўлажак ўқитувчиларда конфликтологик компетентликни ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 53 б.

169. Egamberdiev I.Y. Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari: Ped. fanl. boyicha fals. d-ri (PhD) ... Dis. – Т., 2023.

170. Elmurzaeva N.K., Qorayev S.B. Pedagogical requirements for the organization of the educational process in specialized state educational institutions // Psychology and education Journal, 2021. – № 58(1). – P. 1078-1084.

171. Ergasheva N.U. Bo'lajak tarbiyachilarda akmeologik yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish texnologiyasini takomillashtirish // Pedagog. – Т., 2024. – 7 t. – 3-son. – B. 255-259.

172. Эргашев А.А. Қуролли Кучлар шахсий таркибини душманнинг салбий ахборот-психологик таъсиридан ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштириш: Ҳарб. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т.: ЎР ҚКА, 2019.

173. Эрқабоева Н., Усмонбоева М., Иргашова М., Хужаназарова Н. Педагогик маҳорат: схема ва расмларда: Методик қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2012.

174. Эшнаев Н.Ж. Ўзбекистон Республикасида профессионал ҳарбий кадрларни тайёрлашнинг ижтимоий-фалсафий асослари: Фалс. фанл. номз. ... Дис. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2008. – 164 б.

175. Эшонқулова Ш.Э. Мустақил таълим жараёнида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида ўқув-билиш компетенциясини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... Дис. – Т., 2022. – 47 б.

176. Yuldashev A.X. Harbiy pedagogning kasbiy kompetentligining o'ziga xosligi // Harbiy pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda zamonaviy texnologiyalar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – Т., 2024. – B. 57-62.

177. Юнусметова Н.С. Основные пути развития профессиональной компетентности педагога // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta'lim amaliyotiga tatbiqi: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2024-yil 14-iyun. – 2-qism. – S., 2024. – B. 94-98.

178. O‘rinova N.M. Transformatsion jarayonlarda bo‘lajak o‘qituvchilarni tyutorlik faoliyatiga tayyorlash texnologiyasi // Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to‘plami. 2024-yil 20-fevral. – 1-qism. – T., 2024. – B. 27-30.

179. Куронов М. Миллий тарбия. – Т.: Маънавият, 2008.

180. Қўчқаров Д.У. Инновацион ёндашувлар асосида бўлажак ўқувчиларнинг касбий кўникмаларини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дис. Автореф. – Т., 2022. – 51 б.

181. Namdamova L.O., Xodjaeva F.O. Ta‘lim jarayonida pedagogik akmeologiya fanining o‘rni va ahamiyati // Yef‘lim sifati yangi O‘zbekiston taraqqiyotini yanada yuksaltirishning muhim omili: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Qoqand: QU, 2024.

182. From, J. Pedagogical digital competence – between values, knowledge and skills // Higher education studies, 2017. – № 7(2). – С. 43-50.

183. Howell, J. Teaching with ICT // Digital pedagogies for collaboration and creativity. – Melbourne: Oxford University Press, 2012.

184. Lab dos Santos. Military higher education teaching and learning methodologies: an approach to the introduction of technologies in the classroom // Security and defense Quarterly. – 2019. – № 24(2). – P. 123-154.

185. Lucio Agostinho Barreiros dos Santos. Military higher education on teaching and learning methodologies: an approach to the introduction of technologies in the classroom // Security and defense quarterly, 2019. – 24(2). – P. 123-154.

186. Mamchur K. Modern approach to the development of professional competence of academic faculty Staff in Higher military educational intuitions. – November 2023. DOI: 10.52811zenodo.10184842.

187. Vaintraub M. Professional competence development of teaching stoff in Higher education institutions under Martial Law // Educational callenges. 2024. – 29(1). – P. 204-213.

III. Elektron ta'lim resurslari:

188. <https://gubkin.uz/ru/sveden/1372/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-ituvchi-va-murabbiylar-kuniga-baishlangan-tantanali-marosimdagi-nutqi> – Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на торжественном собрании, посвященном Дню учителей и наставников

189. <https://kun.uz/news/2024/01/02/shavkat-mirziyoev-qurolli-kuchlarni-rivojlantirish-masalalariga-bagishlangan-yigilish-otkazdi>

190.

https://vak.world/user/news_and_ad/news_and_ad_app/4_view/news_read_page_view.php?news_id=340 – Выступление А.Т.Юсупова

191. www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar portali

192. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

193. www.pedagog.uz – Respublika pedagogik ta’lim portali

194. www.prezident.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti

195. www.Ziyonet.uz – Ta’lim portali

ILOVALAR

1-ilova

Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini aniqlash uchun savollar

1. O'qituvchilarining vazifalari nimalardan iborat?
2. O'qituvchiga qo'yilgan talablar?
3. "Kasbiy kompetensiya" so'zining ma'nosini izohlang.
4. Siz akmeologik mexanizmlar deganda nimani tushunasiz?
5. O'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun qanday takliflar berasiz?

2-ilova

OLY HARBIY TA'LIM MUASSASASI O'QITUVCHISIGA ESLATMA

1. O'quv mashg'uloti uchun mavzu tanlashda siz doimo o'quv dasturiga muvofiq ushbu sohadagi ilg'or yutuqlardan foydalanishingiz kerak. Siz eng muhim va zarur deb hisoblagan, to'plangan materiallar mavjud bo'lgan mavzuni olish tavsiya etiladi va uni to'g'ri tartibda solish kerak bo'ladi.

2. Taqdimot va ilovalarni (diagrammalar, xaritalar, jadvallar, kursantlar ishi, foydalanilgan va tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxatlarini) o'rnatilgan tartibda ishlab chiqish. O'quv materiallaridan tizimli va samarali foydalaning: rejalar, eslatmalar, misollar matnlari, topshiriqlar va innovatsion o'qitish usullarini qo'llang.

3. Yangi innovatsion ilmiy-metodik adabiyotlarni doimo diqqat bilan kuzatib boring, o'qitadigan o'quv fanlari bo'yicha adabiyotlar bibliografiyasini yuriting.

4. O'quv materiallarini dasturlar tizimiga asosan (rejalar, kartochkalar, ko'rgazmali diagrammalar, kursantlar uchun mustaqil topshiriqlar turlari) tushuntirishlar bilan birga tashkillashtiring.

5. Mavzu ustida ishlashda siz boshqa o'qituvchilar bilan maslahatlashib, hamkorlikda rejalashtirishingiz kerak. Mavzu bo'yicha kerakli fikrlar va faktlarga asoslaning.

6. Hisobotlar, maqolalar, uslubiy ishlanmalar yoki tavsiyalarni o‘rnatilgan shakllarda hujjatlarni yuriting.

7. Mavzuning qisqacha mazmunini bo‘yicha 3-4 ta asosiy savollar tarqating, mavzu bo‘yicha konspektlar tuzing. Rejaga xulosalar uchun asos bo‘ladigan, mavzuni taqdim etishning asosiy g‘oyasi va mantiqini o‘z ichiga olishi kerak bo‘lgan faktlarni joylashtiring.

8. Kuzatish va xulosalaringizni chuqurlashtirish va tizimlashtirish uchun muntazam ravishda ilmiy-metodik adabiyotlardan foydalaning.

9. Yaxshi tajribaning asosiy mezon natijalar hisoblanadi. O‘qituvchining kasbiy amaliy faoliyati tajribasi haqidagi hikoya, fikr-mulohaza va tahlillari o‘quv mashgulotlarini kursantlarga tushunarli bo‘ladi.

10. O‘qituvchining tajribasi va o‘quv materialini tanlash mezonlari va ishlash ko‘rsatkichlarini aniqlash maqsadga muvofiqdir.

11. Muvaffaqiyatlar haqida gapirganda, qiyinchiliklar va xatolarga misollar keltirish kerak.

12. O‘quv materialining mazmuni ustida doimiy ravishda ish olib borish zarur, u qisqa va mantiqiy tarzda taqdim etilishi kerak. Nutqingiz izchil va to‘g‘ri bo‘lishiga e‘tibor bering.

3-ilova

“Oliy harbiy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining akmeologik mexanizmlar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi” mavzusidagi tadqiqot ishi yuzasidan izohli pedagogik lug‘at

Armiya – 1) davlat qurolli kuchlarining majmui; 2) Qurolli Kuchlarining bir qismi, birinchi navbatdagi quruqlikdagi qo‘shinlar; 3) urush davridagi jangovar harakatlarda ishtirok etayotgan qo‘shinlar, operativ birlashmalar; 4) turli qo‘shin turlarining bir necha birlashmalari va ayrim qismlaridan tashkil topgan operativ qo‘shilma.

Akmeologiya – bu insonning professionalligi, ijodiy uzoq umr ko‘rish cho‘qqilariga erishish yo‘llari va omillarini o‘rganadigan fan.

Armiyadagi musobaqa – shaxsiy tarkibni tarbiyalash vositasi, qo‘yilgan vazifani sifatli bajarish maqsadida harbiy xizmatchilar faolligini safarbar etish.

Asbob – 1) mehnat quroli. Muayyan ishni bajarishga mo‘ljallangan

moslama, qurilma bo'lishi mumkin; 2) o'lchash, tahlil o'tkazish, chizish, isitish va boshqa vazifalarni bajarish vositasi.

Aslahaxona – qurol-aslaha va o'q-dorilarini yig'ish, hisobini yuritish, ta'mirlash, saqlash va qo'shinlarga topshirish uchun mo'ljallangan muassasa.

Asosiy zarba – qarshilik ko'rsatayotgan dushmanni tor-mor qilish va operatsiya maqsadi sifatida qo'yilgan vazifani bajarish uchun qo'shinlar guruhi tomonidan muhim ahamiyatga ega tanlangan yo'nalishda (hududda) beriladigan – hal etuvchi zarba.

Asosiy yo'nalish – dushmanni tor-mor etish, muhim obyektни qo'lga kiritish kabi maqsadlarda asosiy kuch va vositalar jamlanadigan yo'nalish.

Asosiy kuchlar – qo'shinlarga (qo'shilma yoki qismga) tegishli kuch va vositalarning asosiy vazifani bajarish uchun mo'ljallangan asosiy qismi.

Ataka – dushmanni yo'q qilish maqsadida bo'linma, qism va qo'shilmalarning jangovar tartibda, yuksak qizg'inlikka ega olov bilan uyg'unlashgan, shiddatli harakatlari.

Attashe – diplomatik martaba. Diplomatiya vakolatxonalarida harbiy, harbiy-dengiz, harbiy-havo, savdo, madaniyat, matbuot masalalari attashelari bo'ladi. Mavqeiga ko'ra, harbiy attashelar diplomatga tenglashtirilib, diplomatik korpus tarkibiga kiritiladi, diplomatik imtiyozlar va daxlsizlik huquqiga ega bo'ladi.

Axborot – 1) voqea-hodisalar haqidagi ma'lumotlar majmui; 2) davlatlar o'rtasidagi muzokara va bitim kabilar to'g'risidagi rasmiy xabar; 3) ba'zi davriy nashrlar nomi.

Axborot berish – jangovar vazifani to'g'ri va aniq anglab olish, jangovar harakatni o'z vaqtida bajarish uchun vaziyat, bajariladigan jangovar vazifa va jangovar harakatni yuritish usuli haqida qo'mondonlik (shtab) tomonidan beriladigan axborotlar.

Strategik axborot – mazmunan dushmanning jangovar qobiliyati, kuch va vositalarining strategik yo'nalishlar bo'yicha taqsimoti, qo'shinimizning bo'lg'usi harakatlari xususiyatiga umumiy baho beradigan axborot.

Operativ axborot – chegaradosh frontlarning hamkorlikda ish ko'rayotgan shtablari orasida vaziyat o'zgarib borgan sari almashib boriladigan axborot.

Taktik axborot – texnik vositalar orqali dushman harakati va bunga muvofiq qo‘shinlarimiz harakatining xususiyatlari haqida bevosita jang maydonida berib boriladigan axborot.

Akademiya – ayrim ilmiy muassasa va o‘quv yurtlarining nomi. Yunonlarning afsonaviy qahramoni Akadem va Afina yaqinida uning sharafiga qo‘yilgan joy nomidan olingan. Platon akademiyasi dastlabki Akademiya edi (miloddan avvalgi 387-yil). O‘rta asr Sharqidagi ayrim ilmiy maskanlarga nisbatan qo‘llaniladi. Shu jumladan, O‘rta Osiyo (Urganchda) 1010-yilda asos solingan ilm markazi ham shunday Akademiyalardan bo‘lgan (Ma‘mun Akademiyasi). XV-XVI-asrlarda Yevropadagi bir qancha ilmiy jamiyatlar Akademiya deb yuritilgan. XVII-asrda dastlabki Fanlar Akademiyalari tashkil etila boshlandi.

Birinchi navbatdagi vazifa – quruqlikdagi qo‘shinlarning bo‘linma, qism, qo‘shilma va birlashmasi oldiga, xujumni boshlash va yuritish uchun qo‘yilgan jangovar vazifaning amalga oshiriladigan qismi.

Bosqinchilik – bir yoki bir necha davlatlarning o‘zga davlat ichki ishlari yoki uning uchinchi davlat bilan o‘rnatgan munosabatlariga zo‘ravonlik bilan aralashuvi. Bosqinchilik harbiy, diplomatik va mafkuraviy shaklga ega bo‘lishi mumkin.

Botirlik – jangchining xavfli vaziyatda g‘alaba qozonishga ishonch bilan qo‘rqmay, yagona maqsad sari harakatlanishi va hayoti uchun xavf tug‘diradigan vazifani bajarishda namoyon bo‘ladigan ma‘naviy-ruhiy va jangovar sifatlari.

Jang sharoitida – botir jangchi mavjud to‘siqlardan qo‘rqmay dushman bilan mardonavor va shiddat bilan jang qiladi.

Tinchlik davrida – janchining botirligi taktik mashg‘ulot, jangovar o‘t ochish, raketa uchirish, parvoz kabi tadbirlar mobaynidagi yagona maqsadli tashabbuskor harakatlari, o‘zi va o‘rtoqlariga nisbatan talabchanligi, tanqid qila olishi va o‘z harakatiga tanqidiy munosabatda bo‘la olishi, har qanday yovuzlik va adolatsizlikka loqayd bo‘lmagan xulqqa ega bo‘lishida namoyon bo‘ladi.

Kursant – o‘quv bo‘linmalari oliy harbiy ta’lim muassasasida tahsil olayotgan oddiy askar va serjantlar tarkibiga mansub harbiy xizmatchi. Kursantning huquq va majburiyatlari umumqo‘shin va maxsus nizomlarda, shuningdek, harbiy o‘quv muassasa vakilligidagi davlat bilan tuzgan shartnomasida belgilanadi.

Ko‘rgazmali tashviqot – tasviriy vositalar (shior, plakat, rasm, diagramma, panno, g‘otomontaj, g‘otora‘znoma kabilar) orqali ommaga siyosiy ta’sir o‘tkazish shakli. Ko‘rgazmali tashviqotning asosiy ta’moyillari: dolzarblik, tezkorlik, his-tuyg‘uli ig‘odalanish, tushunarli bo‘lish, mavzuning aniqligidir.

Vatan – 1) kishilarning tug‘ilib o‘sgan joyi, yurti, mamlakati. Tarixan muayyan xalqqa tegishli hudud hamda uning tabiati, aholisi, o‘ziga xos tarixiy taraqqiyoti, tili, madaniyati, turmushi va urf-odatlarini majmui; 2) tor ma’noda – biror narsaning, masalan, o‘simlikning yuzaga kelgan joyi.

Vatan mutaqilligini himoya qilish – mustaqil davlat va halqning o‘z yutuqlarini asrash va mustahkamlash, chegaralari, hududiy yaxlitligi, suvereniteti va manfaatlarini muhofaza etish borasidagi faoliyati.

Tinchlik davrida – mustaqillik asoslarini qo‘porishga yo‘naltirilgan har qanday harakatlarning oldini olish va dushman tajovuzini bartaraf etishga mamlakatni har tomonlama tayyorlash tadbirlari.

Urush davrida – dushman bilan qurolli kurash shaklida amalga oshiriladi.

Vatan mutaqilligini himoya qilish – mustaqil mamlakat fuqarosining muqaddas burchi, huquqiy va ma’naviy majburiyatidir.

Vatanparvarlik ruhidagi tarbiya – harbiy xizmatchilarda huquqiy ong, harbiy burchni ado etish mas’uliyati vatanparvarlik va baynalminallik sifatlarini shakllantirish buyicha tashkiliy va mafkuraviy tadbirlar tizimi. Vatanparvarlik ruhidagi tarbiya jangchining butun xizmati davomida komandirlar, tarbiyaviy ishlar organlari, jamoat tashkilotlari tomonidan olib boriladi.

Vatanparvarlik – odamlarning mamlakatiga bo‘lgan munosabati va harakati bilan Vatan manfaatiga xizmat qilish va dushmandan himoya qilishga intilishini namoyish etuvchi ijtimoiy va axloqiy tamoyil.

O'zbekistondagi vatanparvarlik – ko'p millatli Vatanga muhabbat va sadoqatni ifodalovchi vatanparvarlikdir. Vatanparvarlik tushunchasida Vatanga va mustaqillik yutuqlariga muhabbat, qardosh xalqlarga dustona munosabat, Vatanning gullab yashnashi yo'lidagi ijtimoiy faollik, uni himoya qilish, milliy xudbinlik va takabburlikka xiloflik va baynalmilallik xislatlari mujassamdir.

Dovyuraklik – jangchining murakkab jangovar vaziyatda va hayoti xavf ostidaligida o'zini idora etib, sabot bilan qo'rquv va esankirash xislatlarini yengib, oldiga qo'ygan maqsadga erishish uchun qat'iylik va bosiqlik bilan kurasha olish qobiliyatini tavsiflovchi axloqiy-ruhiy va jangovar sifatlari.

Dushman – yov, raqib, dushman qo'shinlari yoki qarshi kurashayotgan davlatning umumiy nomi.

Jang – jangovar operatsiya yoki uning alohida bosqichidagi maqsadga erishish uchun umumiy g'oya bilan uyg'unlashgan, qo'shilma va birlashmalar tomonidan beriladigan zarba va o'tkaziladigan janglar majmui. Jang turlari: umumqo'shin jangi; tanklar jangi; uchish apparatlarini havodagi jangi; havo hujumiga qarshi jang; dengizdagi kemalar janglarini keltirish mumkin.

Jangovar an'analar – harbiy xizmatchilarning xulq-atvori va harakatlarida jangovar vazifalarni namunali bajarish va harbiy xizmat o'tash bilan bog'liq masalalar borasida tarixan yuzaga kelgan, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan armiyadagi qoida, odat va me'yorlar.

Jangovar tajriba – harbiy xizmatchi, bo'linma, qism va yalpi qo'shinlarning jangovar harakat mobaynida oldin egallagan ko'nikmalar va o'zlashtirilgan harakat usullarini qo'llay olish mahorati.

Jangovar faoliyat – shtablar va Qurolli Kuchlar front orti muassalari tomonidan urush davridagi jangovar harakatlar va tinchlik davridagi mashqlar davomida yuritiladigan uyushgan faoliyat.

Jangovar faollik – jang va mashqlar davomida harbiy xizmatchilarning jangovar vazifalarni bajarishga yo'naltirilgan, muayyan darajadagi faolligi, qo'shinlarni manyovrchanligi va harakatchanligi.

Jangovar qobiliyat – qo'shinlarning jangovar harakatlarni yurita olish qobiliyati. Jangovar qobiliyat qism va qo'shilmalarning butlanganligi, jangovar harakatlarning xususiyatlari va shiddat darajasi, ko'rilgan

talofatlar va ular o‘rnini tez qoplash imkoniyatini mavjudligi, shaxsiy tarkibning tayyorgarlik saviyasi, moddiy vositalar bilan ta‘minlanganlik darajasi va shu kabi o‘zga shart-sharoitga bog‘liq.

Jangovar qudrat – Qurolli Kuchlarning holati va jangovar vazifalarni bajara olish qobiliyatini belgilab beruvchi, moddiy va axloqiy-jangovar omillar majmui. Davlat harbiy qudratining muhim qismi. Jamoat va davlat tuzumi, iqtisodiyot, davlatning harbiy doktrinasi va Qurolli Kuchlarning ta‘minot saviyasiga bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar qudrati mamlakat xavfsizligi va mintaqadagi barqarorlik kafolatidir.

Jangchi – 1) o‘z yurtining qurolli himoyachisi, askar; 2) Qurolli Kuchlar askarlarining harbiy unvonlari.

Jangchi ko‘nikmalari – harbiy xizmatchining tez, sarf va a‘lo natijalar bilan harakatlana olishi. Jangchi ko‘nikmalari: harakatchan, sensorlik (o‘ziga singdirib olish), intellektual (aqliy), aralash ko‘nikmalarga bo‘linadi. Ko‘nikmalarni shakllantirish va takomillashtirish – jangovar tayyorgarlikning eng muhim vazifalaridan biridir. Jangchi ko‘nikmalarini mustaqil tarzda yoki ta‘lim berayotgan shaxs nazorati ostida, muayyan izchillik bilan murakkablashtirib boriladigan vaziyatda, muntazam mashq qilib borish bilan mustahkamlanadi.

Jangchilarning shijoatli sifatlari – harbiy xizmatchilarning o‘z xulq-atvorini boshqara olish, qo‘yilgan maqsadga erishish mobaynidagi qiyinchiliklarni yengish uchun kuch-g‘ayratlarini safarbar etish va harakatlarini yo‘naltira olish qobiliyatlarini ifoda etuvchi sifatlari. Jangchilarning axloqiy-jangovar sifatlari tarkibiga kiradi.

Jangchining axloqiy-jangovar sifatlari – harbiy xizmatchi tomonidan urush va tinchlik davrida o‘z majburiyatlarini muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan o‘zaro uzviy bog‘liq yoki biri ikkinchisini to‘latib turadigan shaxs fazilatlari.

Jasorat – mardonavor harakat bo‘lib, ushbu harakat insondan iroda va kuchining haddan tashqari zo‘r bo‘lishini talab etadi.

Ijtimoiy-siyosiy tayyorgarlik – Qurolli Kuchlar harbiy xizmatchilari, ishchi va xizmatchilarini g‘oyaviy-siyosiy jihatdan tarbiyalash bo‘yicha o‘tkaziladigan tadbirlar tizimi. Ijtimoiy-siyosiy tayyorgarlik tadbirlari jumlasiga, O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining tarbiyaviy

ishlar bosh boshqarmasi tomonidan ishlab chiqiladigan dasturga asosan, xizmat vaqtida tezkor axborot berish, ma'ruza va nutqlar o'qish kiradi.

Korrelyatsiya – (lotincha korrelatio “nisbat” dan) statistikadagi turli ko'rsatkichlar o'rtasidagi munosabatdir.

Leytenant – kichik ofitserlar tarkibiga mansub harbiy unvon. Ilk bor XV asrda Fransiyada ta'sis etilgan. 1701-yildan 1917-yilga qadar faqat harbiy-dengiz flotida bo'lgan. Qo'shinlar uchun 1935-yil 22-sentyabr kuni ta'sis etilgan. Ushbu unvon harbiy bilim yurtlarini yakunlagan harbiy xizmatchilar va fuqarolar oliy o'quv bilim yurtida harbiy tayyorgarlikdan o'tgan harbiy xizmatga majbur shaxslarga beriladi.

Madaniy-ma'rifiy ishlar – komandir, tarbiyaviy ishlar organi va jamoat tashkilotlari tomonidan shaxsiy tarkib, Qurolli Kuchlar ishchi va xizmatchilariga ong-bilim berish va tarbiyalash borasida o'tkaziladigan tadbirlar tizimi.

Malaka darajasi – harbiy mutaxassislik qay darajada o'zlashtirib olinganligini belgilab beruvchi harbiy xizmatchining saviya ko'rsatkichi.

Mafkuraviy ish – Vatan mustaqilligini himoya qilish uchun O'zbekiston Respublikasi jangchilarining ilmiy dunyoqarashi, huquqiy ongi, yuksak axloqiy-siyosiy va jangovar sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan qo'mondon, komandir va boshliqlar, harbiy kengash va tarbiyaviy ishlar organlari, shu jumladan, harbiy xizmatchilarning jamoat tashkilotlari tomonidan (hududiy tashkilotlar bilan hamkorlikda) amalga oshiriladigan faoliyat.

Ma'naviy-ruhiy imkoniyatlar – xalqning siyosiy va ma'naviy yetuklik saviyasi bilan belgilanadigan – mamlakat aholisining ruhiy imkoniyatlari. Harbiy sohada ma'naviy-ruhiy imkoniyatlar o'z ifodasini xalq va armiyaning har qanday sinovlardan o'tish qobiliyati va shayligida xalq va armiyaning ma'naviy-siyosiy holatida topadi.

Mehnatsevarlik sifatini tarbiyalash – harbiy xizmatchi, ishchi va xizmatchilarda mehnatga, asosan, harbiy faoliyatga ongli va faol munosabatlarini shakllantirish. Tarbiyaviy ishlar, jangovar va ijtimoiy-siyosiy tayyorgarlik jarayonida, tinchlik davrida – harbiy xizmat o'tash, urush davrida esa, jangovar harakatlar yuritish uchun zarur bo'lgan askariy ko'nikmalarga ega bo'lish maqsadida amalga oshiriladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari – ofitser kadrlarni tayyorlash uchun mo'ljallangan oliy harbiy ta'lim muassasalari. Oliy harbiy ta'lim muassasasida tahsil ko'rish istagini bildirgan, belgilangan hujjatlarni rasmiylashtirib topshirganidan so'ng, zaruriy tekshiruv va tibbiy ko'riklardan o'tib, kirish imtihonlarini muvaffaqiyatli topshirgan: o'z harbiy mutaxassisligi va xizmat muddatidan qat'iy nazar 25 yoshdan oshmagan, tugallangan o'rta ma'lumotga ega harbiy xizmatchi 17 yoshdan 21 yoshgacha bo'lgan tugallangan o'rta ma'lumotga ega fuqaro shaxs qabul qilinadi.

Ommaviy-targ'ibot ishlari – qurolli kuchlarda mafkuraviy, ijtimoiy-siyosiy, tarbiyaviy ishlarning muhim sohasi bo'lib, shaxsiy tarkibni g'oyaviy jihatdan tarbiyalash vositasidir. Uning asosiy vazifasi – jangchilar ongiga davlat qonunlari talablarini yetkazish, shaxsiy tarkibni muayyan harbiy, ijtimoiy-siyosiy vazifalarni hal etish, harbiy qasamyod va umumqo'shin nizomlar talablarini bajarishga safarbar etishdir.

Ofitserlar tarkibi – harbiy yoki maxsus ma'lumot va shaxsan o'ziga berilgan ofitserlik unvoniga ega – ma'muriy huquqiy shaxslar toifasi. Harbiy kadrlarning asosiy qismi. Ofitserlar tarkibiga mansub shaxs haqiqiy harbiy xizmatda, zahira yoki iste'foda bo'lishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlaridagi ofitserlar tarkibi kichik, katta, oliy toifalarga bo'linadi.

Rag'batlantirish – harbiy xizmatchining xizmat utash va harbiy burchni ado etish mobaynida ko'rsatgan alohida xizmatlarini tan olish shakli. Intizomiy amaliyotning tarkibiy qismi.

Tavsiflovchi statistika – empirik ma'lumotlarni qayta ishlash, ularni tizimlashtirish, grafik va jadvallar ko'rinishida vizual taqdim etish, shuningdek, asosiy statistik ko'rsatkichlar orqali ularning miqdoriy tavsifi bilan shug'ullanadi.

Harbiy atamashunoslik – muayyan harbiy tushunchalarning qat'iy ma'nolarini anglatuvchi harbiy atamalar majmui.

Harbiy vatanparvarlik ma'ruzalari – chaqiriqqacha va chaqiriq yoshidagi yigitlar uchun mo'ljallangan, harbiy vatanparvarlik ruhidagi mavzular buyicha uqiladigan ma'ruzalar majmui.

Harbiy vatanparvarlik ruhidagi tarbiya – O'zbekiston Respublikasi xalqida, ayniqsa, yoshlarida o'z Respublikasi bilan faxrlanish

tuygʻusi va mustaqil Vatanini himoya qilish qobiliyatini shakllantirishdir. Siyosiy va axloqiy tarbiyaning tarkibiy qismi boʻlib, gʻoyaviy-nazariy asosi – Vatan xavfsizligi uchun fuqarolik burchi va masʻuliyatini anglab yetishdir.

Harbiy matbuot – harbiy sohaning turli masalalariga bagʻishlangan matbuot mahsuloti. Asosan, harbiylar doirasi uchun moʻljallangan ommaviy axborot va targʻibotning muhim vositasi.

Harbiy or-nomuc – jangchining (harbiy jamoaning) harbiy burchni ado etishga boʻlgan munosabati va xulqini tavsiflovchi ichki axloqiy sifat va tamoyillar.

Shaxsiy tarkibning ruhiy tayyorgarligi – jangchi va harbiy jamoaning jangovar vazifani bajarishi uchun zarur boʻlgan ruhiy sifatlarni shakllantirishga yoʻnaltirilgan tadbirlar tizimi.

Gʻoyaviy kurash – qarshi kurashayotgan tomonlar aholisi va Qurolli Kuchlar shaxsiy tarkibining axloqiy-ruhiy holatini zaiflashtirish maqsadida, gʻoyaviy-siyosiy va axloqiy-ruhiy jihatdan oʻtkaziladigan taʻsir.

4-ilova

QISQA MUDDATLI KURSINING ASOSIY MAZMUNI

“Oliy harbiy taʻlim muassasasi oʻqituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish” qisqa muddatli kursining 20 soatga moʻljallangan.

Taklif etilayotgan qisqa muddatli kurs dasturi harbiy xizmatchilarning taʻlim sifatini takomillashtirishning yuqori darajasini taʻminlashi kerak.

Nazoratning shakllari harbiy xizmatchilar bilan individual suhbatlar orqali amalga oshiriladi.

**QISQA MUDDATLI KURSI BO‘YICHA MAVZULARI
VA O‘QUV VAQTNING HISOBI**

T/p	Mavzular	Soatlar
1	O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning mohiyati va o‘ziga xosligi	4
2	O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning bo‘yicha xorijiy tajribalar	2
3	O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning meyoriy-huquqiy asoslari	4
4	O‘qituvchining huquq va majburiyatlari	2
5	Pedagogik mahorat va kreativlik	2
6	Kursantlarning psixologiyasi, qobiliyatlari va motivatsiyasi	2
7	O‘quvchilarning kasbiy ko‘nikmalarini baholash	2
8	Kursantlar bilimini baholash	2

“Oliy harbiy ta’lim muassasasi o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish” mavzusidagi qisqa muddatli kursni tashkil etilgani, dissertatsiyadagi vazifalarni ruyobga chiqarishga yordam berdi.

MUNDARIJA

KIRISH	3
I- BOB OLIV HARBIY TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI	11
1.1-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslari pedagogik muammo sifatida.....	11
1.2-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	56
1.3-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik asoslari.....	83
Birinchi bob bo'yicha xulosa.....	94
II- BOB AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR ASOSIDA OLIV HARBIY TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI	97
2.1-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari.....	97
2.2-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.....	107
2.3-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik modeli.....	122
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa.....	132
III- BOB AKMEOLOGIK MEXANIZMLAR ASOSIDA OLIV HARBIY TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA TAJRIBA-SINOV ISHLARINING SAMARADORLIGI	136
3.1-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tashkil etish metodikasi.....	136
3.2-§ Akmeologik mexanizmlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov natijalarining tahlili.....	150
Uchinchi bob bo'yicha xulosa.....	185
XULOSA	187
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	190
ILOVALAR	209